MINUNATELE AMINTIRI ALE UNUI AMBASADOR AL GOLANILOR

Alexandru Palcologu s-a născut la Bucureşti, la 11 martie 1019. Momentele esenţiale ale biografici sale sînt consemnate chiar în cartea de faţă. Activitatea sa de eseist şi critic s-a concretizat în următoarele curţi : *Spiritul şi litera* (Emincscu, 1970), Banul *simţ ca paradox* (Cartea Românească, 1972), *Simţul practic* (Cartea Românească, 1974), *Treptele'lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu* (Cartea Românească. 1978), *Ipoteze de lucru* (Cartea Românească, 1980), *Alchimia existenţei* (Cartea Românească, 1983). I.a editura pariziană Balland, unde i s-a publicat în noiembrie 1990 *Souvcnirs mervcilleux d'un ambasadeur des polavs,* Palcologu are acum în pregătire un al doilea volum, *h'Occidcnt est ă VEst.*

Marc Semo, român de origine, lucrează la „Liberation fiind specialist în Europa de Sud. CJaire Trean este responsabila rubricii diplomatice la „Le Monde

L**ALEXANDRU PALEOLOGU**

MINUNATELE AMINTIRI ALE UNUI AMBASADOR AL GOLANILOR

Convorbiri cu Marc Scmo şi Claire Trcan

Traducere ele Alexandru Ciolan

HUMANITAS
IUCUUKŞTV., 1001

Coperta : RAREŞ PAN
TEA

Tehnoredactare computerizată
e copertei a IV-a : ALEXANDRU GALI.
Fotografia : DINU IAZĂR

ALEXANDRE PALEOLOGUE :
SOUVENIRS MERVEILLEUX D'UN AMBASSADEUR
DES GOI.ANS

© Euitious Balland, 1900

• TRADUCERE:

©TIumani(as, 1001. Toate drepturile rezervate

Coperta : RAREŞ PAN
TEA

ISBN 973-2S-02G" 1

Tinerilor ucişi în decembrie 1989 şi iunie 1990

„0, ţară tristă, plină de humor !"
GEOKCn BACO VIA

A fi român, a aparţine acestui neam rămîno, prea adesea, o condiţie, dacă nu de-a dreptul inavuabilă, cel puţin greu de asumat. Această condiţie ingrată, aproape nedreaptă, este una dintre temele predilecte ale lui Ciocan, alături, de reflecţiile sale negative cu privire la Dumnezeu. Parufruzîndu-1 pe Montesquieu, Cioran so întreabă : „Cum e cu putinţă să fii român ?" Nimeni dintre', noi nu a reuşit, cred, să găsească adevăratul răspuns. Faptul că trebuie să faci un efort lăuntric pentru a-ţi mărturisi fără înconjur romanitatea ţine de cauze profunde şi tragico.

0 veche baladă populară, balada mănăstirii Argeş, este povestea unei clădiri imposibile : în fiecare noapte se năruie ceea cc a fost înălţat ziua. pînă eînd meşterul, inspirat de un vis demonic, îşi zideşte propria soţie la temelia construcţiei. Mitul acesta există în numeroase culturi. In imaginarul nostru este perceput insă altfel : omorul întemeietor a avut loc cu adevărat, ba chiar do mai multe ori. Doar că zidurile continuă să se năruie în fiecare noap-

Aproape de fiecare dată, românii au trebuit să-şi reia istoria de la zero. Toiul, a fost periodic spulberat şi di.v-

1 rus. De fiecare dată eînd credeam că am .atins un echilibru şi ca putem nutri speranţe, lotul se dovedea provizoriu şi precar. Ultimul nostru răgaz

de linişte n-a durai, nici măcar un secol, intre constituirea Principatelor Uni le, în. 1.159, instaurarea unei monarhii sensibil mai liberalo b dt la vecinii noştri şi începutul anilor '30.

Această ingrată condiţie de român, eu am resimţit-o ■ •o sporită acuitate ca ambasador al unei puteri care. a confiscat rapid Revoluţia din decembrie 1939 şi a compromis în cîteva luni imaginea pe care ţara reuşise să oimpună opiniei publice internaţionale prin răsturnarea regimului Ceauşescu. România exulta, descoperindu-sc mai puţin laşă decât se credea ca însăşi. Pentru prima dată după mult timp, oamenii sc priveau în faţă, spălaţi de ruşinea de a fi suportat fără să reacţioneze o tiranic care a fost, la urma urmelor, mai degrabă umilitoare decît sîngeroasă. Acceptaserăm dintotdeauna deriziunea istorici noastre, aşa cum te deprinzi cu destinul şi geografia ee ţi-au fost hărăzite. Revoluţia, pc caro atunci o credeam a poporului clin Timişoara şi Bucureşti, ne apărea ca miracolul unei tardive.[1] mînluiri. Răgazul a fost scurt. Cel mai decep (lomuri nici măcar nu este să vezi că un guvern ce se pretinde „emanaţia" unei revoluţii cave nu a fost decît o speranţă şi pe care ci nu o reprezintă reproduce ritualurile şi ascultă de vechile reflexe ale regimului dinainte, ci constatarea că societatea întreagă continuă să fio profund bolnavă, vătămată în străfundurile oi, aşa cum o dovedeşte avalanşa de voturi care s-au abătut, cu prilejul alegerilor de la 20 mai 1990, peste Ion Riescu şi peste Frontul Salvării Naţionale. Au existat şi fraude electoralo, dar ele nu pot ascunde realitatea acestui vot masiv pentru o putere care trîmbiţează sfîrşilul comunismului, continuînd totuşi să perpetueze esenţa sistemului. Nu-i pot uita nici pc bucureştenii care, la jumătatea lui iunie 1990, îi aplaudau pe minorii ce năvăliseră în Capitală, la chemarea conducătorilor, şi ciomăgoau pe oricine avea aer do student sau de intelectual, pe toţi posibilii „golani", după infamantul epitet azvârlit de Ion Iii eseu tinerilor care au ocupat, timp de mai bine de cincizeci de zile, Piaţa Universităţii, în chiar inima oraşului. Unele semne de îndreptare, încă timide, sânt perceptibile pentru cine cunoaşte metabolismul societăţii româneşti, dar va fi nevoie de timp. Fantomele desemnate prin cuvintele „Securitate", „nomenclatură" sau „privilegii" continuă sa bântuie printre români. Şi astăzi, tot aşa lo numim. în parte, din comoditate. A

eticheta înseamnă totodată a exorciza. Cred însă că ele sînt cu mult mai vechi şi mai profunde.

Dificultatea de a fi român înseamnă şi dificultatea încrederii în tine însuţi, teama că nu dispui de virtuţile cuvenite pentru a fi o adevărată naţiune, de capacităţile creatoare necesare.

eNu avem încredere în noi înşine, nu ştim în ce să. ne încredem, ne resemnăm dinainte în faţa destinului ineluctabil. Numeroşi gînditori şi istorici ai noştri sînt obsedaţi de tema destinului, iar titlul dat de Cioran textului în care evocă dificultatea de a fi român este tocmai : *O mică teorie a destinului.* O parte obscură a sufletului românesc este bîntuită de violenţă şi mai ales de moarte. Dar nu de moartea în manieră spaniolă, nu de transcendenţă. Moartea, la noi, înseamnă inevitabila degradare, Ieşita putrezire a oricărui lucru : *Precis de de- compositîon,* aşa se intitulează prima carie în franceză a lui Cioran, pe care mă văd nevoit să o citez adesea.

Aş mai putea cita mulţi alţi scriitori români din exil, care au fugit de comunism ori s-au stabilit în Franţa cu mult înainte. Ei le sînt cunoscuţi francezilor, dar nu le sînt şi familiari. Alţii nu le vor fi niciodată, pentru că limba română nu-i permite autorului, fie el şi genial, un succes care să treacă dincolo de graniţele ţării sale. Dificultatea de a fi român este şi complexul acesta al provinciei, al ţării colbului şi glodului, periferică, pierdută undeva, între stepele ruseşti şi Carpaţi. Parisul a fost o pasiune românească — pentru Tristan Tzara, Panait Is- trati, Ioncseo şi mulţi alţii. Eu cred însă că exilul este penlm noi o nevoie care nu se mărgineşte la dragostea, ncîrnpărtăşilă, pentru Franţa şi cultura ei. Marele nostru Caragiale a ales să-şi petreacă sfîrşitul la Berlin, oraş despre care nu ştia nimic, începînd cu limba. Distanţa ascute privirea. Ea slujeşte plăcerii, puţin masochiste, cu care ne scrutăm defectele, limitele şi cu care facem liaz de necaz, neputînd sau nevoind să ne schimbăm. La sfîrşitul *Scrisorii pierdute,* Caragiale îşi pune eroul să spună : „Toţi ne iubim ţara, toţi sîntem români !... mai mult sau mai puţin oneşti." înţepătura merge drept la ţintă. La noi — nu mai mult ca la alte popoare, ba poate chiar mai puţin — cinstea nu est^ o calitate absolută. Trebuie să supravieţuieşti. Viaţa are farmece] ei. Răul poate fi evitat, dacă eşti capabil să te adaptezi.

Am fost .greu încercaţi de o istorie foarte frămîntată, Ca şi italienii, am început războiul din 1930 înlr-o tabără, pentru a-1 termina în alta. In tabăra învingătorilor, desigur, chiar dacă pentru noi tabăra asta a fost un lagăr slulmist, iar victoriei i-a urmat o tragedie. Am pierdut Basarabia, dar am recuperai partea din Ardeal retro-cedată în 19-10 Ungariei. Clemcnceau, se spune. ;;r îi rostit aceste cuvinte- asasine : ..Român, asta nu-i o naţionalitate, e o profesie", adică, presupun, o capacitate specială de a trage foloase din propria-ţi condiţie, de a miza pe exotism şi adaptabilitate.

Pe plan individual, această trăsătură de caracter a dat personaje interlope şi talentate, de care sînt pline cronicile secolului trecut. Unul dintre cele mai celebre, Ma- nolescu, a cunoscut gloria în Germania, unde memoriile i s-au publicat în colecţii populare. Român nCaoş, de mai multe ori urmărit pentru escrocherie, aventurier care îşi inventa sforăitoare titluri nobiliare, el a reuşit să ajungă şambelan într-un mic principat german şi, ştiind să se facă simpatic, şi-a cîştigat chiar înnobilarea şi un blazon autentic. Pe atunci, se puneau întotdeauna ghilimele cînd se vorbea despre un „prinţ" moldo-valah. După cel de-al doilea război mondial, afluxul de refugiaţi care plecau din faţa regimului comunist, unii pentru că libertatea şi viaţa le erau intr-adevăr primejduite, alţii pentru că doreau pur şi simplu să-şi caute norocul, să încerce marca cu degetul, cum se spune, nu a modificat această imagine a românilor. Faptul că printre noi mai sînt şi oameni minunaţi nu poate împiedica, adesea, ca numelui nostru să i se asocieze idcca de şiretlic, de sforărie, de neseriozitate, ca numele acesta să fie conotat peiorativ, să sugereze ceva tulbure şi ambiguu. în propria noastră limbă, epitetul ..rumân"', cu ,,u“, este, spre deosebire de „român", puţin depreciativ, chiar dacă sensul lui este destul de diferit : desemnează ţăranul lipit de glie, deci nccioplifc şi primitiv. Avem un foarte dezvoltat gust al autoderiziunii, o tendinţă păcătoasă de a ne compara cu naţiunile mai fericite şi mai fecunde. Atunci cînd, în Franţa sau în Germania, constat, de pildă, că autobuzul sau metroul merge prost sau că un birocrat oarecare face abuz de incompetenţă, mă

surprind bucurîndu-mă : vasăzică, lucrurile astea nu se petrec numai la noi... ?

Dacă ar fi să rezum în cîtcva cuvinte, obligatoriu .simplificatoare şi caricaturale, defectele noastre, aş numi în primul rînd fatalismul, această deprindere, de a te adapta vicisitudinilor istorici, mai curînd dc.cit a căuta să le învingi. O anumită superficialitate. Plăcerea perversă de a exagera latura negativă a fiecărui lucrai, ca pentru a te scuza dinainte că nu vei putea face nimic.

Un permanent defetism, compensat uneori de excesul invers, al unui optimism inocent. în toată perioada dictaturii ne-arn chinuit singuri : „Ah, dacă am fi şi noi ca **Lingurii** sau polonezii !“ Apoi, cu ingenuitate, am crezut în bagheta magică a Revoluţiei, refuzind să vedem ceea ce se petrecea de fapt.

In faţa acestor piedici existenţiale, ne rămîne umorul. Marele anestezic. îmi amintesc de un pictor, plecat să expună în Suedia în anii cei mai negri ai lui Ccauşcscu şi care, la întoarcerea în ţară, povestea cit dc minunat me*g toate pe acolo. Nu-i găsea societăţii suedeze dccît un singur defect : totala lipsă dc umor. Cineva i-a replicat, dezamăgit : „Şi la ce-ar servi umorul ?‘- O societate, ca şi un individ, care refuză să se confrunte cu propriu-i trecut, să-şi analizeze erorile este condamnată să le retrăiască. Şi totuşi, noi nu încetăm să nc disecăm eşecurile. Să fim oare incapabili să tragem vreodată adevăratele învăţăminte ?

Î

REVOLUŢIA NOASTRĂ ÎNTRE GHILIMELE

— în decembrie 1959, cină, după prăbuşirea în lanţ a tuturor puterilor comuniste din Europa de Est, a venit şi rindul lui Ceauşescu, trebuie să vă fi simţit, dintr-o dată, mai bine în pielea de români. Era sfîrşitul unui coşmar cu aţii mai cumplit, cu cît fusese nu numai opresiv, ci şi ridicol, deci teribil de umilitor...

— Jalea noastră, **a** romanilor, sub Ceauşescu, dincolo dc suferinţele de fiecare zi, nu era în fond că ţara se năruie, ci că dezastrul acesta avea aparenţa unui spectacol de bilei. In zilele acelea de decembrie 1989 eram, desigur, cu toţii, prea încordaţi, prea nerăbdători, prea avizi de veşti, prea copleşiţi de speranţă pentru a putea savura ca nişte esteţi ultimul număr al clovnului, sfîrşitul acestei farse tragice al cărei principal defect, din punctul de vedere al artei, nu va fi fost decît că a durat prea mult. Dar, dacă e să ne gîndim astăzi, ultima prestaţie publică a lui Ceauşescu nu putea fi decît după chipul şi asemănarea întregii lui domnii : de un grotesc desăvârşit. Eroul bufon încerca, în ultimul act al piesei, să se adreseze mulţimii din balconul unui palat, la numai două zile de la sângeroasa reprimare a revoltei de la Timişoara. înainta, orb, spre capcana pe care el însuşi şi-o întinsese, crezînd c-ă stalul avea să funcţioneze încă o dată la comandă, ova- ţic»nîndu-l atunci cînd va denunţa, ca de obicei, „huliganii", „agenţii străini" şi „cercurile reacţionare". Totul era de ris : descumpănirea în faţa primelor- huiduieli ; chipul lui năucit, cu nasul căzîndu-i parcă în gură şi căciula de blană alunecată pe o parte ; în rolul secundar, ncvastă-sa, cuprinsă deodată de o agitaţie extraordinară, care a în-
Coput să-l cieălcască, să-i sufle fără ruşine : „Spune-lc şi asia" ; şi disperarea cu care s-a lansat în promisiuni

incoerente de mărire a salariilor, a concediilor de maternitate pentru femei şi a tot ce-i mai trecea prin minte, în încercarea prea lîrzio de a înăbuşi pcricolui pe care il simţea deodată crcscind în mulţime. Chiar şi imaginea ■— nevăzută de noi — a acestui cuplu buimac fugind cu elicopterul de pe acoperişul Comitetului Central al Partidului Comunist ţine mai curînd do desenele animate decit de sfîrşitul unei tragedii.

Scăpascrăm dc răutate, de clemenţă şi de ridicol. Puteam în sfîrşit să ne considerăm reprimiţi în familia naţiunilor europene. Ultima picătură făcuse paharul să se reverse, poporul se trezise, iar noi ne spuneam că dc-acum înainte, odată declanşată, mişcarea avea să fie irezistibilă, ca un tăvălug, pînă la completa noastră reabilitare morală şi pînă la restabilirea unei vieţi sociale normale. Mai mult dccît de frig şi de lipsa a aproape tot, sufeream clc o profundă demoralizare. Românii ajunseseră să ia în nume de rău tot cc era românesc, de la rarele produse caro so mai găseau — o drept, în general inutilizabile — pînă la conducerea statului şi la societatea însăşi. Totul, în România, era rău ; iotul, aici, ora o ruşine : condiţiile materiale ale existenţei, ca şi totala decădere a conştiinţei socialo şi politice.

Apoi, regimul impunea fiecăruia dintre noi preocupări personale anormale, vecine cu obsesiile. Eu, do pildă, am un fiu care ar fi urmat să-şi satisfacă peste câteva luni serviciul militar, dc fapt un fol de perioadă de muncă forţată, în cursul căreia băieţii şi fetele erau expuşi lipsei de igienă, brutalităţilor şi. accidentelor. Ncavînd nici relaţii. influente, nici. priceperea, nici. mijloacele necesare pentru a corupe, nu ştiam cum să-l scap şi asia mă macină. Apoi, se putea înlîmpla orice. Casele; puteau J:i demolate dc la o zi la alta ; în cîtovn oro erai minat în imobile încă netorminate, uneori fără apă sau chiar fără ferestre, în cartiere care, fiind, un continuu şantier, erau înecate în noroi şi, în plus, departe de centru, în condiţiile in care transportul public era un adevărat supliciu. Fiecare, în ultima perioadă a lui Ceauşcscu, se lupta cu astfel dc griji, minore .şi cumplite totodată, în orice caz obnubilanto. Primul, lucru pc care l-ara simţit, după ce s-a terminat farsa, a fost deci. o imensă uşurare.

— Cină aţi început să întrezăriţi căderea lui Cean- şcscu, să o credeţi posibilă ? In ziua când au început tul~ Intrările de la Timişoara ?

— Cînd s-a auzit, la Bucureşti, despre această revoltă, n-am socotit numaidecît că momentul hotărîtor sosise. Mai

fuseseră răzvrătiri, în provincie şi chiar în Bucureşti, dar toate fără urmări, fără reacţie în lanţ, deoarece fuseseră imediat reprimate. Cind am aflat însă că ofiţeri în rezervă erau convocaţi şi trimişi la Timişoara, mi-am spus eă riscă să **se** lase cu sînge şi am simţit că ţara era pe punctul de a lua foc. Apoi, zvonurile care veneau din provincie au sporit. Mărturiile despre reprimare se înmulţeau, se coroborau unele cu altele, deveneau tot mai convingătoare şi mai alarmante. Se spunea că ofiţerii îm- puşcaseră cîţiva soldaţi care refuzau să tragă în mulţimea de manifestanţi adunată în faţa Catedralei. Se povestea că soldaţii fuseseră trimişi în cazărmi şi reveniseră de acolo — ei sau alţi indivizi îmbrăcaţi militar —■ nebuni furioşi, dezlănţuiţi, trăgînd orbeşte în tot ce era viu, în oamenii care stăteau la coadă în faţa magazinelor...

în sfirşit, pe 19 decembrie, spre scară, acasă la mine a sunat telefonul. Am ridicat receptorul şi am desluşit cu greu o voce foarte slabă, foarte îndepărtată : „Maskva, Maskva, Maskva !" într-un tîrziu, am înţeles că eram chemat de la Moscova şi o altă voce mi-a spus : „Domnule l'aleologu, sînt Ion Druţă." Mă căuta scriitorul moldovean, bine cunoscut pentru rolul lui însemnat în mişcarea de i mancipare din Basarabia, pentru adoptarea alfabetului latin şi recunoaşterea românei ca limbă oficială. „Sint Ion Druţă şi vă vorbesc din partea domnului Gorbaciov. IVI-a însărcinat să vă întreb ce ştiţi despre evenimentele de la Timişoara." Eu rn-am mirat : nu mai avea Gorbaciov o ambasadă la Bucureşti ? „Ba da, ba da. are un ambasador, dar nu are încredere în rapoartele oficiale. Ar vrea să afle ce ştiu personalităţi de încredere din România, ca dumneavoastră, despre ceea ce se îuthnplă la Timişoara." Atunci i-am povestit lucrurile de care aveam cunoştinţă, fără să fi fost acolo, deci nu din sursă directă : i'ă avusese loc un masacru, o baie de sînge, eă se vorbea, la ora aceea, de trei mii de morţi... „Bun, asta voiam să i u." Nu eram atît de îngîmfat îneît să cred că Gorbaciov aflase de existenţa mea şi cu atît mai puţin că îmi dorea părerea. Ion Druţă mai telefonase, probabil, şi altor r

omâni, pentru a verifica ecoul mişcărilor de la Timişoara. Boar mult mai tîrziu am crezut că înţeleg sensul acestui test. Asta a fost tot, dar mi-am spus că acum nu mai încăpea nici o îndoială : lucrurile se precipitau, venise maica clipă a acţiunii.

Unul dintre lucrurile pc care le puteam face era să încerc să strîng semnăturile unui număr cit mai mare de intelectuali de marcă sub un text energic do protest. A doua zi am adunat la mine cîţiva prieteni. Printre ei era Stclian Tunase, un băiat inteligent şi curajos, romancier nepublicat, deoarece cărţile lui erau socotite periculoase. Şi mie îmi fusese interzisă publicarea de când, cu câteva luni în urmă, semnasem împreună eu şase confraţi o scrisoare deschisă către preşedintele Uniunii Scriitorilor, în care ne solidarizam cu poetul Mircea Dinescu, pe atunci consemnat la domiciliu pentru păcatul de a fi scris mai multe texte virulente de protest la adresa regimului, dintre care unele apăruseră în presa străină. Octavian Pater era în aceeaşi situaţie. Mai veniseră la mine, în ziua aceea, doctorul George Brătesou, ginerele Anei Paukcr, care îndeplinise funcţii diplomatice la Moscova în epoca staii- nistă, dar îşi schimbase radical părerile şi devenise opozant, apoi filozoful Henri Wald, şi el lămurit asupra comunismului, un tînăr sociolog, Alin Teodoreseu, şi filozoful Gabriel Liiceanu. Nc-am apucat de treabă, înir-o încăpere de la etajul casei mele, dînd curs ideii naive că înti'-o cameră fără telefon scapi de supraveghere. Eram gata să pornim în căutare de semnături, ne aflam deja ia uşă, cînd ia parter a sunat telefonul. Era sora vitregă a fiului meu, studentă : „Vino, vino imediat în Piaţa Palatului, cu cit mai mulţi colegi, poţi !“ îl chema ea. Văzin- du-1 cum pleacă, fără să-şi ia măcar rămas-bun, îrnbră- rindu-şi canadiana din mers, m-am gîndit : cine ştie dacă o să-l mai văd vreodată... Am plecat şi eu puţin mai tîraiu, ■pe urmele lui, ca să-l caut, dar nu l-am revăzut decît seara.

între timp au fost imaginile acelea la televizor, eu tiranul în balcon, îngrozit de strigătele ostile care se ridicau din mulţime. Apoi, grupurile care se revărsau spre Piaţa Palatului şi spre Piaţa Universităţii,

grupuri ele tineri în blugi, holărîţi, entuziaşti, pe care îi părăsise, în mod vizibil, orice simţ de conservare şi care, vădit lucru, îşi spuneau că dacă dictatorul rămîne în scaun, viaţa oricum nu mai face doi bani.

Seara au început să sc audă rafale de puşcă automată, iar a doua zi, spre prînz, a căzut bomba : Ceauşeştii fugiseră cu elicopterul...

— *Dar înaintea tulburărilor de la Timişoara n-au fost semne prevestitoare ?*

— De ţin an şi ceva circula o profeţie a unui bătrîn preot de ţaţă,- pare vestise că domnia lui Ceauşescu avea să se sfîrşească în sîngc. Dar, în pofida acestui zvon popular, nu se **poate** spune că no aşteptam într-adevăr la căderea lui **Ceauşescu** în lunile care au precedat-o. Multă 'nme, inclusiv din anturajul meu, păcătuia prin pesimism. „Totul se schimbă — în Polonia, în Germania do Est, în Ungaria, dar la noi e exclus, spuneau ei. Tirania nu poate fi răsturnată, sistemul poliţienesc e atît de puternic îneît nici nu se poate concepe să-l înfrunţi ; şi-apoi, noi aîntem nişte laşi. Poporul roman suportă orice, ofensele şi mizeria, nu-şi riscă viaţa pentru libertate." în ce mă priveşte, eu n-am gîndit niciodată aşa. Criza sistemului comunist odată amorsată, degringolada regimurilor acceierîndu-se în mod spectaculos, mi se părea exclus ca procesul să ocolească România. Eram convins că dictatura va avea un surşit, fără îndoială destul, de apropiat, dar irni lipsea reprezentarea mentală a modului în care se putea întîmpla ; imaginaţia mea nu era îndeajuns de bogată. Mă gîndeam, asemenea oracolului, că la noi sfîrşitul va fi sîngeros, din cauza rigidităţii sistemului represiv, dar şi pentru că românii devin oameni extrem de violenţi cînd răbdarea Ie ajunge la capăt şi cînd se hotărăsc să se scuture de placiditatea şi fatalismul lor. Istoria noastră este punctară da explozii extrem de brutale, do două sau de trei ori pe secol, fie că e vorba de răzmeriţele care au avut loc în secolul al XlX-lea, înainte ca statul rornân să se fi aşezat pe baze stabile, fie de răscoala ţăranilor din 1907 şi de reprimarea ei, şi una şi cealaltă îngrozitoare, sau chiar de rebeliunea

legionară din 1941.

Anturajul lui Ceauşescu era compus din oameni de areeaşi teapă cu el, ba chiar inferiori lui, mai puţin nc- h mi, dar proşti şi ticăloşi. O revoluţie de palat nu era ■ led nici de imaginat, nici de dorit. Mă gîndeam în schimb (ă Securitatea putea unelti un soi de lovitură de stat.Circulase de altfel zvonul că la un moment dat o fracţiune a securiştilor pregătise un puci, că unii fuseseră arestaţi şi împuşcaţi. Dar niciodată nu s-a ştiut nimic sigur, nimic demn de încredere. îmi spuneam totuşi că Securitatea c compusă, desigur, din imbecili şi cretini, dar că, totodată, în raidurile ei există un mare număr de băieţi plătiţi ca să culeagă informaţii, prin urmare destul de inteligenţi ca să o facă, şi că există mai ales tineri, care nu au nici un motiv să se pună pe vecie în slujba unui dictator care, oricum, ar fi murit înaintea lor. în realitate. Securitatea nu ar fi făcut altceva decît să colaboreze la lovitura de stat caro se pregătea şi care de fapt nu a mai avut timp să se producă, pentru că a fost debordată de o mişcare populară pe care a provocat-o, dar pe care nu a putut să o controleze în totalitate. Evident, însă, că nu ne puteam imagina dinainte acest scenariu. Nu puteam nici măcar concepe că va fi posibil să ieşim din comunism dintr-o dată, visam cel mult un fel de sistem gorbaciovian. Pe scurt, ideca că trebuia să ne aşteptăm la ceva, fără a şti însă prea bine la ce, se făcea simţită de mai bine de un an, nu numai pentru că Uimea sc metamorfoza în jurul nostru, ci şi pentru că rigorile vieţii cotidiene deveniseră insuportabile, iar frigul şi foamea erau, pentru mulţi, obsesive.

— *Sc vorbea despre toate astea ?*

— Toată lumea vorbea, bineînţeles, despre toate astea, ba chiar pe faţă. în ce mă priveşte, eu n-am acceptat niciodată să-mi pun Mu gurii de fiica turnătorilor. Se vorbea, de altfel, deschis şi despre Ilicscu, ca despre un succesor posibil, întrucât — spunea glasul poporului — fusese coleg cu Gorbaciov la şeoala de partid. în orice caz, adevărat sau nu, sc ştia că Ilicscu fusese un înalt demnitar al partidului, îndepărtat, prin urmare nemulţumit, şi sc spunea că

madanT Ccauşcscu îi purta în mod special pică. Se putea spera că o aripă reformatoare, mai liberală. va sfîrşi prin a încerca ceva.

Un fapt mărunt m-a pus pe gînduri şi mi-a dat enorme speranţe. Era în noiembrie 1989, după căderea zidului Berlinului şi în toiul tulburărilor din Cehoslovacia. într-o revistă literară din Bucureşti a apărut atunci un articol c.ît se poale de anodin despre marele poet Octavian Goga, cel. care în timpul primului război mondial a militat pen- Iru angajarea României de partea Aliaţilor, pentru ca mai apoi să o apuce pe altă cale. Articolul se întindea pe două coloane şi jumătate, dar interesant era cuca ce umplea restul paginii : o scrisoare a lui Goga, trimisă de la Paria la 9 noiembrie 1913, deci cu două zile inamica armistiţiului, unuia dintre prietenii săi politici aliaţi in Moldova, unde se refugjaseră curtea regală şi guvernul, după invazia germană. Aici, la Paris, scria în esenţă Goga, sîn- lom foarte dezamăgiţi do ceea ce faceţi. Trebuie neapărat să se întîmple ceva în in toii or, ce mai aş top Laţi ? Încă nu aţi reuşit să schimbaţi guvernul. Procedaţi, aşadar, ca în Cehoslovacia ! Un asemenea text. în împrejurările do la .sfîrşitul anului 1939, avea valoarea unei instigări. Rra absolut de necrezut cu putuse apărea fără să fi fost impus redacţiei, de cineva mai puternic decît cenzura, do un personaj de vază al partidului, deci.

— Nu puteaţi identifica această fracţiune rebelă, a cărei existenţă o presupuncaţi în rîndurilc jxirUdului ?

■— De identificat, nu. îmi spuneam însă că intr-o asemenea afacere trebuie să fie amestecaţi cei şase membri ai partidului, semnatari ai scrisorii deschise cairo CY-au- şcscu. Cum vă spuneam, dc câţiva ani se răspîndise ideea că Iliescu putea reprezenta o soluţie de schimb. Personal, nu piua credeam in asta, dar de sperat, speram, pentru că în vremea aceea aveam o impresie foarle bună despre Iliescu. îl cunoşteam, deoarece 11 întâlnisem de citeva ori la aniversările

liceului nostru. învăţaserăm la aceeaşi şcoală, la câţiva ani distanţă, el fiind cu unsprezece ani mai mic decît mine, şi ne întâlneam la aceste serbări, anuale ale foştilor elevi. Stăteam atunci de vorbă foarte cordial. Avea un zâmbet amabil şi fermecător, un chip care nu se încadra deloc î.n tipologia cunoscută a nomenclaturii. Părea, pe atunci, eliberat de dogmatism şi. avea un aer dc deschidere spre Occident, spre ideile liberale. In plus, citise una dintre cărţile mele ', ceea a; nu putea decît să mă flateze şi, evident, mă făec-a să-l privesc cu bunăvoinţă.

i *nunul simţ ca paradox,* Cartea Românească, 1072.

— *L-afi văsuţ daci rcapărînd în ziua cînd s-a anunţat fuga Ceauşcştilor ?*

— Nu, nu imediat. în momentul acela, la microfon era poetul Mircea Dinescu. împreună cu alţi dţiva, în faimosul studio numărul 4 al televiziunii. înconjurat de o mulţime compactă. Dinescu tocmai scăpase dc consemnarea la domiciliu, dc tensiunea extremă la care îl supusese o supraveghere poliţienească ameninţătoare, lira foarte emoţionat, cu chipul descompus. Vorbea rău. Stăteam în faţa televizorului şi priveam imaginile acestea, cînd a sosit cu maşina un grup dc prieteni care mi-au spus : „Haideţi repede la televiziune, să luaţi cuvîntul, fiindcă prietenul nostru Dinescu vorbeşte tare rău.“ Ne-am repezit, în cea mai mare viteză, cu claxonul ur- lînd, ca toate maşinile care circulau în ziua aceea, şi ajunşi la televiziune, ne-am deschis, cu greu, drum prin mulţimea enormă, pînă la studioul numărul 4.

într-o dezordine de nedcscris, se îmbulzeau toţi oportuniştii. Chipurile cunoscute şi familiare se amestecau cu o mulţime de oameni despre care nu se ştia cine sini. dar care aveau, toţi, cîte ceva de spus, şi o mulţime de impostori care îşi descopereau nevoia subită dc a se adresa poporului. Cîţiva membri ai înaltului cler, adunaţi în jurul patriarhului, purtaţi încoace şi încolo de mişcările neîncetate de du-te-vinoş aşteptau în apropierea uşii să se poată adresa enoriaşilor. Cu două zile în urmă, îi

trimiseseră lui Ceauşescu o telegramă de omagiu şi elogiu. După î-evoluţic, în ianuarie, mitropolitul Ardealului, Plămădeală, unul dintre oamenii cei mai importanţi ai Bisericii Ortodoxe Române, un fel de ambasador itinerant al lui Ceauşescu, avea să declare : „Am avut curajul de a nu fi martiri", explicînd că nu poţi fi martir decîi o singură dedă, în timp ce credincioşii au nevoie de slujitorii Bisericii în fiecare zi. Comentariile sînt do prisos.

Mai era acolo Dumitru Popcscu, fostul director al ziarului partidului, *Scînteia,* unul din complicii regimului Ceauşescu dintre cei mal grav vinovaţi, care venise şl el să salute poporul victorios şi să-l bălacărcască pe tiran. Nu a fost totuşi lăsat să o facă, iar mai tîrziu a fost arestat. Mai erau membri ai Securităţii, veniţi să jure credinţă noului regim, printre ei fiind generalul Postelnicii, care avea să fie şi el arestat, ca şi generalul Vlad, numărul doi în Securitate. Apoi, enorma buluceală a tuturor acelora care nu voiau decît să se facă remarcaţi. Am renunţat şi am plecat. Pe străzi, „teroriştii" trăgeau deja.

— în momentul acela ştiaţi cine era pe cale să pună nuna pe putere ? Consideraţi că era sjîrşitul lui Ceauşescu, sau sjîrşitul sistemului ?

— Mă gîndcam că tineretul îl răsturnase pe tiran, alîta tot. Dar o mişcare do o asemenea natură nu putea sluji doar cîtorva domni care voiau numai să ia locui fostului dictator. Răbufnirea împotriva lui Ceauşcsou implica în mod necesar aversiunea faţă de comunism. Cei i-are ieşeau în stradă se răzvrăteau împotriva sistemului în ansamblu, nu s-ar fi deranjat dacă asta ar fi însemnat doar înlocuirea unui despot cu altul, chiar infinit mai puţin rău. Faptul că, după aceea, o populaţie dezamăgită a sfîrşit prin a se mulţumi cu ceea ce i se propune e cu totul altceva. Cei care, în decembrie, au făcut revoluţia, nu se mulţumesc însă cu Iliescu.

Cînd Iliescu a apărut prima dată la televizor şi a declarat că reprezintă „Frontul Salvării Naţionale", asta mi-a evocat ceva : în vara precedentă, auzisem la Radio Europa Liberă manifeste foarte virulente împotriva iui Ceauşescu, semnate In felul acesta. Am fost, e adevărat, chiar în seara aceea, puţin mirat să-

l văd, printre reprezentanţii Frontului, pe Sergiu Nicolaescu, regizorul de film, un mare profitor al fostului regim, cum se umfla în pene şi se dădea drept erou al revoluţiei. Aveam să mai arn curînd şi alte surprize.

Am fost, de pildă, uluit cînd l-am recunoscut, în fine, pe individul ciudat cu barbă, caro apărea mereu la televizor, postat în spatele lui Iliescu şi al tînărului drăguţ şi brunet, în pulover de culoare deschisă, Petre Roman. Pe bărbosul ăsta, Gelu Voican, pe care nu l-am identificat imediat, il cunoşteam de multă vreme. Era un tînur de familie bună, de origine princiară pe linie maternă. Pe mama Iui o dansam la balurile din tinereţea noastră. Cu toate că l-a dezavuat, el tot se mai duce la ca să-i spele rufaria şi să-i coasă nasturii. De fapt, a rămas la o mentalitate do adolescent, cititor de romano senzaţionale, de poveşti din For West sau de cărţi do spionaj. Prin anii "hi, cu toate că e geolog de profesie, lucra pe post do corector la o revistă literară şi era prieten cu câţiva tineri scriitori din grupul „onirişlilor". Era de asemenea pasionat de ezoterism şi adept fanatic al lui Rene Guenon *, pe care îl citea aşa cum musulmanii citesc Coranul, de parcă ar reprezenta adevărul absolut. îl întîlniscm pe stradă, cu vreun an şi jumătate înaintea căderii lui Ceauşescu, schimbaserăm cîteva vorbe şi am descoperit atunci că era şi un admirator al lui Khomeiny şi al revoluţiei islamice. Cînd am aflat, mai apoi, că fusese numit viceprim- ministru în guvernul lui Petre Roman, am fost încă şi mai surprins. Neîndoielnic, faptul că a lucrat la Editura Tehnică, al cărei director era Iliescu, explică în parte participarea lui la complot. Nu ştiu însă să fi desfăşurat vreodată o adevărată activitate politică. Nu era, cu siguranţă, comunist, era împotriva lui Ceauşescu, ca toată lumea, şi fusese chiar închis cîndva. Dar nu avea temperamentul unui om politic. Era un exaltat şi nu încape îndoială că tocmai do aceea a fost unul dintre actorii tristei parodii de proces al lui Ceauşescu. Procesul acesta trebuie să fi reprezentat pentru el un fel de scenariu iniţiat ic, după care un nou ciclu al istorici se întemeiază întotdeauna pe sîngelc dragonului ucis sau al vreunei alte incarnări a răului

absolut. Nu pot să nu amintesc aici de interviul pe care l-a acordat pentru *Figaro Magazine,* în care afirma că filozofia lui se situează undeva între metafizică şi clitoris. Şi pe vremea aceea era încă viccprim-ministru. Of !...

Dar, în primele zile ale revoluţiei, chiar dacă unii dintre cei care incarnau noua putere nu prea păreau de încredere, ba chiar de-a dreptul îndoielnici, îmi spuneam că opinia publică îi va aduce în matca ei. că le va impune propriile-i revendicări, ceea ce într-o oarecare măsură s-a şi întîmplat şi încă se mai întîmpln. Acesta şi este motivul pentru care continuu să cred că formula ncoco- munistă sau pscudoliberală caro se practică acum nu este durabilă şi că vor mai veni şi alte cutremure.

— Pe Petre *Roman nu-l cunoşieaţi ?*

— Deloc, dar mi-a plăcut din prima clipă şi mi-a plăcut şi mai mult cînd l-am văzut supărîndu-se în emisiunea aceea a F R 3, difuzată şi în România, în care i se pro- [1] misese că va dialoga cu Michel Rocard, dar n-a fost aşa. A avut o altercaţie destul do vehementă cu ziaristul de la televiziunea franceză, iar reacţia asta mi-a plăcut. Mi-am spus : iată, în sfîrşit, pe cineva prezentabil, caro nu mai o un rinocer ca predecesorul său, Dăscălescu, şi care ştie să dea răspunsul potrivit, ba chiar într-o franceză de calitate, **la o solicitare** neprevăzută. Altceva, despre el, nu mai **ştiam. Am** urmărit lucrurile **ca** orice cetăţean nc- amestecăt îti treburile de stat şi care spera numai să trăiască de-**acum** înainte într-un climat mai bun.

— S-au întîmplat, în primele zile ale revoluţiei, nişte lucruri nu tocmai limpezi, pe care în străinătate nu le înţelegeam prea bine. La Bucureşti se ştia cu claritate de ce parte era armata, de ce parte Securitatea, care avea să fie sfîrşitul luptelor de stradă purtate de aşa-zişii „terorişti" ?

1 Rene GuCnon (1B8G—1951), filozof francez ; atras la început de hinduism, s-a convertit la islamism. Este cunoscut mai ales ca autor al *Crizei lumii moderne* (194C) (n. cd. Ir.).

— Aveam sentimentul că armata era de partea revoluţiei. La început do tot fusese utilizată pentru represiune, clar nu se prea arătase îneîntată, o făcuse fără tragere de inimă şi, la urma urmei, cu destulă moderaţie. Foarte curînd, trecuse de partea revoluţiei. Cit despre Securitate, îmi spuneam că şi ea va sfîrşi prin a alege tabăra asta, imediat ce îşi va da seama că partida e pierdută, lucru de caro în curînd nu nc-am mai îndoit, in pofida gesticulaţiilor armate alo „teroriştilor". S-a constatat mai tîrziu că aceşti „terorişti" trăseseră mai ales în clădiri goale şi care nu reprezentau nici un obiectiv. De pildă, imobilele din jurul Comitetului Contrai sînt ciuruite de gloanţe, dar clădirea propriu-zisă este Intactă. Au fost distruse arhivele şi s-a tras în ceea ce comuniştii nu respectă — patrimoniul artistic, de exemplu. Dar de luate astea nu mi-am dat seama pe moment. Puterea proaspăt instalată avea nevoie să menţină o stare de nelinişte, o senzaţie de pericol, pentru a putea acţiona în voie, fie reţinîndu-i pe oameni în casele lor, fie făcîndu-i

ă-j. vină rapid în ajutor, ca atunci cînd Iliescu i-a chemat .mimţînd, dintr-un studio al televiziunii, că se trăgea la ulajele inferioare. Nu ora decât o comedie. Manipulările .1 ii <‘a nu au ieşit însă la iveală decît mai tîrziu. Pe moment, nu no îndoiam că noua echipă este emanaţia revoluţiei. Fram prinşi într-un vîrtoj, chiar şi atunci cînd am primit primul şoc veritabil, adică primele secvenţe el? procesul lui Ceauşcscu difuzate de televiziune.

■— *Numirea dumncai'oastră ca ambasador a venit foarte curînd după aceea.*

■— Intr-adevăr, la cîtcva zile după moartea lui Ccan- şescu. într-o dimineaţă, m-a sunat ministrul afacerilor externe, să-mi spună că Silviu Brucan doreşte să mă vadă. Momentul era nepotrivit, pentru că tocmai urma să aibă loc o şedinţă a consiliului Uniunii Scriitorilor, de la care nu voiam să lipsesc. „Insist, totuşi, e foarte important", a spus interlocutorul meu. Aşa că am pornit-o spre minister. Pe drum, m-a fulgerat o bănuială : ar fi prea de tot, dar... dacă m-ar numi ambasador în Franţa ?

Aveam 71 de ani, o vîrstă foarte avansată pentru un debut în carieră, dar, la urma urmelor, eram cunoscut pentru părerile mele şi, de asemenea, ca scriitor de formaţie franceză şi discipol al moraliştilor francezi. Dacă era vorba nu atît de o misiune diplomatică, cît mai ales de a restabili relaţii culturale şi politice cu societatea franceză, se putea să se fi văzut în mine persoana indicată. Asia m-a şi anunţat domnul Brucan, de la bun început şi fără ocolişuri.

— Pentru dumneavoastră, Brucan trebuie să fi simbolizat totuşi fostul regim. Nu regimul lui Ceauşescu, ci, într-un fel, ceva încă şi mai rău : slalinişlii anilor '50, din epoca Anei Pauker...

— Nu, pentru mine, în perioada aceea, Brucan era ■semnatarul celor două scrisori deschise către Ceauşescu de după grevele muncitoreşti de la Braşov, din 1907, şi cosemnatarul scrisorii celor şase, din 1909. Era col care suferise represiunea lui Ceauşescu sub forma unui domiciliu forţat şi care putea fi creditat cu o voinţă reformatoare. Cîncl, în timpul întrevederii, am aflat că prietenii mei Andrei Pleşu şi Mihai Şova fuseseră numiţi, unul ministru al culturii şi celălalt al învăţămîntului, m-am simţit îmbărbătat : oamenii aceştia aveau criterii de selecţie rezonabile, alegeau în funcţie de calităţi şi merite intelectuale, nu de comunism.

Eram copleşit : încă din adolescenţă visasem să devin, într-o zi, ambasador în Franţa. Mai tîrziu, încetasem s-o mai sper şi chiar s-o mai doresc. în acelaşi timp. trebuie fiă spun că această, numire mă deranja puţin. Nu pentru i-ă m-ar fi obligat să părăsesc Bucurcştiul în acel mo- riu nt pasionant : în realitate nu consideram că şederea la Paris ar fi fost o renunţare de a participa la evenimente, in cadrul noului Grup pentru Dialog Social, de exemplu.
('rodeam că voi putea face toate astea deodată. în schimb, tu-ar fi obligat să-mi întrerup munca literară, la o vârstă la care e imprudent să o faci. De cîlva timp, mă apucasem să-mi scriu memoriile, şi o făceam cu o plăcere cu aiîL mai mare, încercam un sentiment de gratuitate literară cu atît mai pur, cu cit îmi era interzis să public. Dar, bineînţeles, am

acceptat.

După această întrevedere la Ministerul Afacerilor Externe, am trecut pe la Uniunea Scriitorilor, unde n-am împărtăşit vestea decît la două persoane, ccrindu-le să nu o răspîndească prea cinând. într-o clipă, ea a şi ajuns la urechile lui Mircea Dinoscu, care tocmai fusese ales preşedinte al Uniunii, iar el s-a ridicat şi a anunţat, intr-un ropot de aplauze : „Sînlem fericiţi că trei dintre colegii noştri au fost numiţi în posturi importante,./'

— Nu aţi pus nici o condiţie chul aţi acceptai postul dc ambasador ?

— Fără ca eu însumi să fi pus condiţii, domnul Brucan m-a asigurat că ambasada va fi curăţată de toţi sccuriştii care se puteau găsi pc-acolo şi că se va face iotul ca să poală funcţiona aşa cum doream cu. Mai târziu, am văzut că, evident., nu s-a întâmplat nimic din toate astea. Dar, în sfârşit, l-am crezut pe cuvînt. în zilele care au urmat, directorul de personal din minister m-a consultai chiar în legătură cu colaboratorii pe care mi-i doream. Indicasem două nume pentru posturile în privinţa cărora credeam că aveam calitatea să aleg eu însumi, cele de consilier cultural şi ataşat de presă, lăsînd în grija ministerului să caute pentru celelalte posturi, printre cadrele sale. persoane competente care să facă figură onorabilă în Franţa. Dintre cei doi prieteni pc cave îi sondasem, unui, Ştelian Tănase, a proferat să rămînă în llomânia pentru a se ocupa de Grupul pentru Dialog Social şi dc săptămânalul *22,* iar celălalt nu a vrut să se rupţi de cercetările lui de istoric. Prin urmare, am solicitat pe altcineva, Alexandru Călincscu, profesor dc literatură francczâ Ia Iaşi care a acceptat, dar nu a fost niciodată numit, încă îl mai aştept.

— Dar în momentul acela eraţi sigur de bunele intenţii ale regimului ?

— O, da, absolut sigur !

— Nu v-oţi gîiidit că riscaţi, poate, să vă găsiţi intr-o situaţie dificilă ?

■— Dificilă sau nu, trebuia să mi-o asum. Evident, nu era un rol uşor, pentru că totul trebuia repus pe picioare pornind do la zero. Toate echipele care formaseră pînă atunci ambasada, toate activităţile lor fuseseră, mai mult sau mai puţin, contrariul a ceea ce se numeşte diplomaţie sau misiune diplomatică. Erau securişti, oameni crescuţi în obedienţa faţă do Ceau.şescu. Oameni care nu puteau avea contacte decît între ei, pentru că orice relaţie personală cu un francez sau eu un străin era considerată suspectă. Ce făceau, atunci ? Miei. afaceri. Trăgeau foloase de pe mina condiţiei de diplomat, eumpărind anumite bunuri şi revînzîndu-le eu un preţ bun in. România. Mici afaceri, trafic... Dar, în fine, pentru că Brucan îmi promisese că va Înlocui personalul, am avut încredere. Nu a făcut-o. Nu a avut loc nici o „curăţare" a personalului ambasadei, iar ministerul nu mi-a comunicat niciodată numele securişti lor, pe care trebuia totuşi să-i cunoască. Trebuie să spun că, de altfel, cu excepţia unei singure persoane, care a şi fost foarte repede' rechemată în ţară, celelalte pe care le-am găsii lu ambasadă nu m-au nemulţumit. Mi-a fost trimis chiar, ca prim-consiii.er, devenit la recomandarea mea ministru consilier, un băiat remarcabil, care făcuse studii serioase de franceză, Sabin Pop, caro a rămas ca însărcinat cu afaceri după revocarea mea, in mai 1990.

Ştiţi, încă înainte de plecarea mea la Paris, la minister avuseseră loc numeroase schimbări în posturile importante. De pildă, unul dintre miniştrii adjuncţi însărcinaţi cu problemele de personal a fost înlocuit, în cei»' cîteva zile cît a trebuit să ne ocupăm împreună de formalităţile legate de numirea mea, pe motiv că e un sccu- rist cunoscut. Dar nici cel caro i-a urmat în post nu era mai puţin, sccurist, era ut» lucru de notorietate publică ! Probabil că toţi erau...

Oricum, a doua zi diipă sosirea mea la Paris arh adu- i::,l tot personalul, am ciocnit o cupă de şampanie proastă, românească (şî'cînd mă gîndesc la excelenta şampanie ds allădată din îtomănia!) şi le-am spus: „Domnilor, în viaţa mea n-am fost şef şi nu

cred că am să fiu nici aici. Sa întîmplă doar să fiu ceva mai în vîrstă docît dumneavoastră şi să-mi revină o răspundere specială. Bănuiţi, fii răi îndoială, că multă lume m-a avertizat că unii dintre dumneavoastră sînt sccurişti. Vă declar de la bun început că asta nu mă interesează. In ce mă priveşte, nu am nimic de ascuns. Am obiceiul de a spune eu însumi, deschis. ce gîndesc şi tocmai de aceea sînt aici. Nu c, prin urmare, nimic de spionat."

— *Ruclelc sau prietenii dumneavoastră care trăiau ca emigranţi la Paris trebuie să vă fi prevenit, totuşi, asupra unora dintre personajele de la ambasadă.*

— Unii, pentru că veniseră să manifesteze în faţa ambasadei sau avuseseră dc-a face cu ea în chestiuni administrative, îi cunoşteau într-adevăr pe funcţionarii aceştia. Vorbeau mai ales do unul dintre consuli şi de unul dintre portari ca de spaima emigraţiei române de la Paris. Dar, din moment ce aceşti membri ai ambasadei aveau faţă de mine un comportament normal şi corect, îmi spuneam : Dumnezeu ştie ce-o fi în capul lor, mic puţin îmi paşii.

— *Era totuşi o ambasadă „cu cântec". Se spunea despre emigraţia română că era extrem de controlată, extrem da supravegheată, de hărţuită de serviciile secrete române. Existaseră cîteva „afaceri", precum aceea a scriitorului Virgil Tănase, pe care Ceauşescu a vrui să-l ucidă. Aţi căutat dosarele, dispăruseră ?*

N-am găsit nimic. Cu prilejul alegerilor de la 20 mai 1990, mi-am dat seama că ambasada nu cunoştea un număr prea mare de români care trăiesc la Paris. Lista electorală a trebuit să fie completată în ultimul moment : mai bine de o mie de persoane au venit să-şi declare cetăţenia română, pentru a fi înscrise. Sistemul de supraveghere şi spionaj carc-i viza pe resortisanţii români din Franţa a funcţionat deci foarte rău. Au existat probabil membri ai personalului însărcinaţi cu munca asta, dar eu nu am găsit nimic în dosare. în orice caz, n-am vrut să-roi vîr nasul prea tare în chestiile astea. îmi spuneam că ambasada asta, prin însuşi faptul că cu eram şeful misiunii, era acum o ambasadă anticomunistă, orieit de compromisă va fi fost înainte.

I
O AMBASADĂ DE PATRU LUNI SAU OPERA DE TREI PARALE

— Ciad v-aţi preluat funcţia la Paris, în februarie 1!>!)0, eraţi ambasadorul unei revoluţii cu un prestigiu iacă neştirbit în ochii francezilor. Aţi constatat o *anume solicitudine, un interes deosebit în mediile politice* ?

Am simţit-o cît se poate de limpede din partea conducătorilor, începînd cu domnul Mittorrand. S-a în-lunplat ca, a doua zi după ce mi-am prezentat scrisorile «le acrcdiLare la preşedintele Republicii, primul-mi.nistru Petre Roman, să vină în vizită la Paris. A fost primit la Palatul Elysee, iar eu l-am însoţit. Era clar că liangois Mitterrand dorea să-i dovedească simpatia, iar conversaţia s-a prelungit mult, dincolo de ceea ce impun uzanţele diplomatice. Preşedintele a avut mai întîi delicateţea de a c-voca el însuşi, de la început, „neînţelegerea'[1], după propria sa exprimare, pe care o creaseră în România anumite afirmaţii pe care le făcuse cu cît va timp în nună la Budapesta. Vorbise acolo despre o Ungarie privată, după primul război mondial, do trei sferturi din teritoriul ei, iar o parte a opiniei publice româneşti, foarte sensibilă la acest subiect, înţelesese că şeful statului francez legitima astfel anumite revendicări maghiare asupra Ardealului. Din proprie iniţiativă, Frarupis Mitterrand ţinea să pună lucrurile la punct faţă de noi şi nc-a (•Nplieat că vorbele acelea fuseseră un răspuns nepregătit dinainte la o întrebare inopinată, că realitatea amputării arcslLU teritoriu odinioară unguresc nu implica, după păli rea sa, faptul că ar aparţine astăzi de drept Ungariei, i ■ i« i că ar trebui să fie repuse în discuţie frontierele. Am apreciat de asemenea ca un semn de atenţie faptul că a ţinut să ne împărtăşească impresiile sale cu privire la marile subiecte ale momentului şi am fost frapat, în cursul acestei lungi convorbiri, de cîtcva din analizele sale istorice, în particular de cele referitoare la Germania. A zăbovit, mai ales, asupra erorii, pc cave mulţi, o comit, de a confunda nazismul cu spiritul prusac ; a dizertat apoi o vreme asupra faptului că Prusia fusese regiunea cea mai refractară la nazism, că ofiţerii ci, aristocraţii ci con- sfituiseră grosul rezistentei germane, în fine. că Berlinul fusese în secolul al XVUI-Jca capitala unui stat „luminat", fiind considerat oraşul cel mai liberal al Europei. Avea faţă de Petre Roman o atitudine binevoitoare şi paternă. li dădea sfaturi. I-a spus, de pildă, că după părerea sa cea mai frumoasă emblemă naţională românească ar trebui să fie drapelul cu mijlocul decupat, care fusese simbolul revoluţiei din decembrie 1909. Apoi, a binevoit să ne însoţească personal pînă la treptele

Palatului Elysee şi nc-a invitat, pe Petre Roman şi pe mine, peste două zile, la un dineu intim cu Roland Dumas, Bemard Kouchner şi soţiile lor.

In cursul acestor întâlniri, Francois Mittcrrand s-a arătat nu numai curtenitor, ci şi încurajator şi dispus să ne ajute. Cerea precizări asupra stării economiei româneşti, se informa foarte pragmatic ce s-ar putea face, cum ar putea fi Franţa de vreun ajutor pentru redresarea ţării. Bunăvoinţa sa nu era, fără îndoială, atît de dezinteresată pe cit voia să dea de înţeles în momentul acela. Nu e lipsit do importanţă faptul că prin schimbarea puterii la Bucureşti, Franţa îşi putea regăsi un vechi aliat, o ţară în care influenţa ci culturală fusese foarte profundă, cu care, de asemenea, făcuse altădată afaceri bune, iar asta nu putea fi decît în folosul celor două părţi. Petre Roman a fost tratat cu aceeaşi solicitudine atentă şi în timpul întîlniri- !or lui cu mai mulţi miniştri francezi. Nu am însă impresia că aceste convorbiri s-au soldat cu rezultate foarte palpabile. S-a decis crearea unei Bănci franeo-române, s-au pus jaloanele unei Camere ele comerţ, ca şi ale unui proiect, care mi se pare foarte judicios, de ajutorare în formarea cadrelor. Promisiunile, declaraţiile de bune intenţii au fost numeroase, ca şi iniţiativele de ajutor umanitar sau ele restaurare a patrimoniului, dar e clar că investitorii privaţi nu s-au grăbit să vină în România.

— *Ce impresia v-a făcui alunei Peire Roman ?*

— Se pregătise bine dinainte. Mi se părea că stăpâneşte bine chestiunile tehnice, concrete. Expunea cu cla- rhalc nevoile de energie ale ţării sau teribilele carenţe a!e sistemului nostru de comunicaţii, de exemplu. în plus. ilăclea dovadă de o reală dezinvoltură, de o cunoaştere a uzanţelor în societate cu mult peste a majorităţii cadre- lor nomenclaturii-.' 'Apoi,' eu încă îl mai priveam cu bună- \ninţă. Nu pot sjHÎiye că discuţiile pe care lc-am putut aven atunci'cri el m-au marcat, dar îl găseam toarte simpatic pe tînăral acesta. Am avut, totuşi, chiar de atunci, re velaţia mediocrităţii şi a limitelor lui auzindu-1 la Sorbi ma, cu prilejul colocviului ,.încotro sc îndreaptă Estul", organizat de *Liberation.* Mulţi intelectuali şi oameni po- l ii ici care fuseseră protagonişti ai luptelor pentru democraţie la Praga, la Varşovia, la Berlin, la Moscova erau prezenţi acolo, iar Petre Roman tăcea pe lingă ei figură -..icarsă, discursul lui suna jalnic de găunos. Franceza lui (r;i impecabilă, dar lăsa impresia că nu are nimic de spus. Nu te puteai aştepta să fie

strălucitor chiar în toate. Dar contrasta vizibil cu Gercmck, de exemplu. Era inii istător, dar la drept vorbind nu chiar neliniştitor. îmi spuneam că nici el, nici însoţitorii lui nu aveau experienţă politică şi că, după patru decenii de dictatură, această formă de confuzie era cit se poate de scuzabilă.

—- *Mai veniscrăţi vreodată la Paris ?*

— Venisem pentru prima dală în 1937. la vîrsla de optsprezece ani, ca să văd pînzelc lui Van Gogii şi ale a ILor mari pictori, în cadrul Expoziţiei universale, apoi nu mai putusem să revin dccît în 1963, de data asta pentru patru luni. Desigur, la optsprezece ani n-aş fi crezut in ruptul capului că voi fi frustrat de asta un timp atât de 'îndelungat. Eram impregnat do cultură franceză, la mine in casă se vorbea franţuzeşte, iar mama mea, înainte de război, venea la Paris în fiecare an pentru cîteva săptă- mini. Era un obicei de-al ei. Aveam bani, moneda romanească era puternică, dispuneam de noi înşine aşa cum voiam. Puţin cîte puţin, m-am resemnat ; ei bine, nu voi mai revedea Parisul, îmi spuneam. Cînd am avut posibilitatea să revin, după treizeci şi unu de ani de la prima mea călătorie, mi-a trecut o clipă prin cap să cer azil polii ic şi să rămîn aici. Tancurile sovietice tocmai intraseră în Praga ; no aşteptam la tot ce-i mai rău pentru România. Dar soţia mea, pe care o iubeam, rămăsese la Bucureşti. Ştiam că risc să n-o mai revăd niciodată dacă optez pentru exil. A murit un an mai tîrziu, de cancer,

— Care au jost primele dumneavoastră proiecte legate de ambasadă ?

— Ambiţia mea era să fac din ea un loc de întîlnire cu intelectuali şi oameni politici francezi de seamă. Dar, cum n-am rămas decît patru luni... în orice caz, nu dispuneam de suficiente mijloace materiale ca să mă lansez de la început în acest proiect. Cheltuielile de reprezentare care mi se alocau erau mai mult decît insuficiente, iar salariul meu se situa sub salariul minim garantat în Franţa, ceea ce lăsa prea puţin loc pentru mondenităţi. Dram, cu toate acestea, optimist; mi se promisese, în momentul numirii mele, o ajustare a mijloacelor bugetare care mi-ar fi permis să repun în valoare imobilul somptuos de care misiunea română dispune la Paris încă din epoca monarhică şi să-i redau puţin din strălucirea pe care a avut-o odinioară. Dar sumele n-au fost sporite decît după ce eu plecasem. Ideea mea de căpetenie era să schimb adresa ambasadei. Clădirea de pe Rue de l’Exposition numărul 5, din al şaptelea arondisment, fusese punctul de

convergenţă al tuturor manifestaţiilor împotriva regimului Ceauşescu organizate de exilul românesc şi de cîţiva francezi interesaţi de noi. Adresa asta era o adresă a ruşinii, trebuia renunţat la ea. In plus, clădirea este o mostră de cel mai pur stil staîinisl, la fel de primitoare ca o închisoare, desfigurînd strada asta îneîntătoare, în timp ce ambasada dispune, la doar cîţiva metri mai încolo, pe strada Saint-Dominique, de unul dintre cele mai frumoase palate Napoleon III din Paris, Hotel de Bearn, care a fost altădată reşedinţa ambasadorilor României. Presupun că diplomaţii comunişti nu s-au simţit în largul lor într-un cadru atît de aristocratic şi i-au preferat brutalitatea lipsită de graţie a celeilalte clădiri, unde am fost instalat din oficiu eînd am sosit. Apartamentul predecesorului meu era amenajat cu luxul fals şi strident, tipic gustului kitsch al nomenclaturii socialiste : un mobilier foarte urît, chipurile modern, tablouri ale unor slabi pictori oficiali, rezerve de vin execrabil şi de aşa-zisă „şampanie" românească. N-am putut să mut nici serviciile ambasadei, şi nici măcar intrarea, aşa cum proiectasem, aşa încît să se facă prin rue Saint-Dominique. La Hotel de Bearn m-ara instalat, totuşi, chiar a doua zi; acolo primeam — şi încă într-un birou prestigios, pentru că fusese odinioară al lui Paul Valery. In tinereţe, Valery a fost o vreme lector al contesei de Bearn, locatara imobilului. Lucra deci, sau se prefăcea că lucrează, în bibliotecă, o mare încăpere circulară acoperită cu rafturi ticsite de cărţi frumos legate, dar de fapt destul de neinteresante, judecind după cele care se mai află acolo. La drept vorbind, nu era acolo nici o operă despre care ai fi putut bănui că a contat pentru Valery, dar nu puteam să nu fiu totuşi impresionat de locul acela şi mă simţeam uşor jenat să mă lăfăiesc acolo. Simplul fapt de a telefona din biroul acela, de a primi vizitatori care aveau, în majoritate, preocupări foarte te- 1 estre, mi se părea o necuviinţă.

— *Care au fost primele dumneavoastră misiuni politice ?*

— Cea mai importantă a fost aceea de a mă duce să pledez pe lingă Consiliul Europei, la care, asemenea celorlalte ţări din Europa de Est, noua Românie voia să adere. Am mers prin urmare la Strasbourg să o întâlnesc pe secretara generală a acestei organizaţii, doamna Catherine Lalumiere. Misiunea mea consta în a-i învinge refuzul neînduplecat de a credita cererile guvernului român. In ncliii ci, Bucureştiul nu dădea suficiente dovezi de reală voinţă de democratizare. îmi venea foarte greu să o contrazic, fiindcă, de fapt, eram şi eu întru totul de aceeaşi părere. Am încercat

totuşi să-i explic că stîngăciile, carenţele guvernului român erau inevitabile într-o ţară care abia ieşise din coi patruzeci şi cinci de ani de comunism ; am solicitat deci răbdare şi indulgenţă. Tot ce am obţinut a fost promisiunea unei întîlniri cu toţi ambasadorii la Consiliul Europei, proiectată peste cîteva luni, adică prea lirziu, în ce mă priveşte.

— *Relaţiile dumneavoastră cu guvernul pe care ti reprezentaţi se degradaseră deja ?*

Eram tot mai îngrijorat, tot mai tulburat. Motivele do nelinişte se acumulau : uncie declaraţii ale oamenilor aflaţi la putere, unele numiri, refuzul de a răspunde clar la nişte întrebări totuşi foarte legitime. Ce se

întâmplase cu Securitatea ? Ce era cu foştii membri ai nomenclaturii ? Unde ajunseseră fondurile partidului comunist ? La cit se ridicau ele ? Cine le deţinea şi în ce calitate ? Toate aceste întrebări erau ocolite sau nu primeau decît răspunsuri vagi, încurcate. Existau motive întemeiate să fii cuprins de îndoială şi să o recunoşti, să te declari tot mai sceptic în faţa atîtor lucruri derutante. Aşa şi făceam. Un săptămînal, *L'Express,* reluîndu-mi cuvintele într-o notiţă, mi-a atribuit evocarea acestor lucruri, devenite însă, din derutante, „dezgustătoare". M-am gîn- clit să cer o rectificare, dar apoi mi-am zis că, la urma urmei, poate că termenul nu era excesiv. Ceea ce se întîmpla la Bucureşti era dezgustător şi risca să devină tot mai dezgustător.

Am făcut lotuşi eforturi să nu dramatizez, să mă conving că ambiguităţile, stîngăciilc, gafele erau scuzabile la un guvern eterogen, fără un program precis, constituit — încă mai credeam aşa, cu ingenuitate — în grabă, din personalităţi reunite întîmplător. Oamenii aceştia tot mai erau prizonierii schemelor mentale ale trecutului, discursul şi conştiinţa lor mai erau încă poluate cu automatisme de limbaj. îmi spuneam însă că trebuie, ţinînd scama de situaţie, să fiu tolerant şi răbdător. Dar simptomcle răului erau lot mai alarmante, pînă cînd au survenit violenţele care i-au învrăjbit la Tîrgu-Mureş pe români şi maghiari. A fost momentul cel mai dramatic al misiunii mele aşa-zis ..diplomatice'[1] la Paris. Atunci s-a săvârşit ruptura mea cu puterea care mă numise ambasador.

— *Cum aţi aflat despre aceste evenimente, de la televiziunea franceză sau de la Bucureşti ?*

— Văzusem primele imagini la televizor. Nu dovedeau nimic. în favoarea nici unei teze, nici ungurească, nici românească. Arătau doar oroarea acelor înfruntări şi cumplita scenă cu un bărbat tiunl.il. la pămînt, lovit cu picioarele, ciomăgit, care putea fi tot atit clc bine şi ungur, şi român. Singura informaţie pe care o aveam era că prima victimă a acestor brutalităţi fusese. în ajun, Andrâs Siito, scriitor român de limbă maghiară, intelectual distins şi puternică personalitate morală, un om de

conştiinţă care propo- văduisc întotdeauna prietenia cu populaţia românească şi căruia îi fusese interzisă semnătura în ultimii ani ai dicta-

O |Iutii, lui Ceauşcscu. Andrâs Stito fusese bătut sălbatic la ieşirea de la o reuniune. Risca să piardă un ochi.

De la Ministerul Afacerilor Externe îmi soseau telegrame oficiale dintre cele mai şocante : aruncau întreaga răspundere numai pe seama ungurilor şi pretindeau că > venimentele fuseseră uneltite de guvernul de la Budapesta şi de diferite partide ungureşti, care sperau în felul acesta să-şi galyanizeze electoratul, la o săptămînă înaintea alegerilor legislative, lucru care putea fi în parte adevărat. Cevargjra totuşi vizibil cu ochiul liber pe ecranele televizoarelor,-iar despre asta telegramele oficiale nu scoteau o voţrbă : violenţele din Tîrgu-Mureş erau opera unor oameni perfect instruiţi în acest gen de activiităţi. Comportarea lor îmi amintea în mod irepresibil de alte .-.ciine de violenţă pe care le văzusem la Bucureşti, cînd vreo sută de manifestanţi atacaseră sediul guvernului şi devastaseră localul din Piaţa Victoriei, ca şi de cele din :ll) ianuarie 1990, împotriva unor studenţi de la Inslitu- lul de Arhitectură. Era, vădit lucru, o provocare a fosil-lor elemente din Securitate. Similitudinile erau bătă- mare la ochi : ciomegele aveau acelaşi model, gesturile, felul de a lovi erau aceleaşi, ca şi cum ar fi fost vorba de aceiaşi oameni, formaţi la aceeaşi şcoală. Aceeaşi impresie de *deja-vu* aveau să mi-o dea şi unii dintre aşa-zişii mineri chemaţi la Bucureşti ca să-i reprime pe manifestanţii din Piaţa Universităţii, la mijlocul lui iunie.

Ce interes puteau avea autorităţile române să provoace asemenea înfruntări. în Ardeal ? — îmi veţi spune. De astfel de violenţe se serveşte un guvern care caută o diversiune'în agitaţia naţionalistă şi face de aceea apel la pasiunile primare ale păturilor celor mai inculte ale populaţiei. Sentimentele anti un gureşii mergeau mînă-n mînă i-u incitarea xenofobă, care denunţă orice prezenţă străină drept jefuire a bogăţiilor ţării şi ingerinţă. „Nu ne \ indem ţara", sloganul acesta lipsit de sens era propagat şi prindea la oamenii dezobişnuiţi cu democraţia, care nu i‘ posibilă fără o deschidere spre exterior, fără un oarecare cosmopolitism chiar, atitudine combătută

dintot- drauna de stalinişti şi de ceauşişti. Violentele incidente mlcrctnicc de la Tîrgu-Mureş nu erau decît rezultatul unei acţiuni deliberate, care trezeau sentimentele latente de os- ldilate, răzbunare şi brutalitate ale celor două comunităţi. Sentimentele astea există, din păcate, şi se manifestă-în general .sub forma unor sfidări, cel mai adesea răutăcioase, clar care riscă să devină violente după ce ai băut ceva. Ele pot fi aţîţate deci, şi tocmai asta s-a făcut. Guvernul ar fi trebuit să vadă în aceste evenimente un fenomen regretabil, să spună adevărul, care nu este în avantajul nici uneia dintre tabere, şi să ofere o explicaţie obiectivă, ca un diagnostic. în loc de asta, el a pledat o singură cauză, care nu putea fi cîştigătoare. Această pledoarie, sumară şi stîngace, trecea sub tăcere sau prezenta drept virtuţi unele cusururi care nu ne avantajează. Vatra Românească, o organizaţie ultranaţionalistă care regrupează extremişti de dreapta şi foşti securişti, era înfăţişată ca o mişcare patriotică şi democratică, apărătoare a intereselor legitime ale celor aproape nouă milioane de români din Ardeal, luptînd cu accesele de naţionalism ale minori taţii maghiare din această provincie românească. Această versiune unilaterală mi se părea ce alîl mai absurdă cu cît nu era etalată doar în telegrame destinate presei sau opiniei publice, ci şi informării unui ambasador. Să recurgi la mesaje cifrate pentru a face să-mi parvină această interpretare a faptelor mi se părea culmea stupidităţii. Nu se poate face doar teoria Ardealului. Problema există şi trebuie pusă în discuţie.

Resentimentele românilor din această regiune împotriva ungurilor, pe care i-au considerat multă vreme opresorii lor. au rădăcini adinei. Dacă dorim o ilustrare a acestei afirmaţii, nu trebuie decit să amintim ceea ce scriu Cioran, intr-un text din 1957, în legătură cu „jandarmul ungur, teroare a copilăriei [sale] transilvane“ : *„Era străinul, duşmanul; a urî însemna a-l urî. Din cauza lui ii detestam pe toţi ungurii, cu* o *patimă intr-adevăr maghiară. Ceea* ce *înseamnă cu nu mă lăsau deloc rece ! Mai iirziu, cînd împrejurările s-au schimbat, nu mai urcam nici un*

motiv să le port pică. Şi totuşi, multă vreme, nu mi-am putut reprezenta un opresor jură să evoc tarele şi seducţia lor.“

— Cioran şi-a evocat adesea amintirile de copil român ardelean, care îşi suporta greu apartenenţa la un mediu social inferior celui al ungurilor nobili, burghezi sau intelectuali. Şi totuşi, acest resentiment, deşi real, era dublat la el de o veritabilă fascinaţie, care nu e perceptibilă doar în textele sale. M-a frapat, de pildă, un episod, cu prilejul unui dineu la care m-a invitat recent, la el acasă, impreună cu cîţiva prieteni, şi unde am vorbit despre muzica ungurească. Se plîngea că soţia lui, Simone, îi ascunde discurile cu astfel de muzică populară, fiindcă îl găsise de multe ori plîngînd în singurătate, stropind masa t u lacrimi în timp ce asculta cîntecele astea care 11 răscolesc. Muzica ungurească e într-adevăr irezistibilă, ca fi unguroaicele...

Şi petrecut o parte a tinereţii în această re
giune, Mtr-b perioadă grea, în timpul războiului. Ardealul u fosi'ţaiVi£at după „Dictatul de la Viena“ din 1940. O parte, aceea din nord-est, a fist dată Ungariei, cu toate că erâ[r] locuită mai ales de români. Ungurii locuiau, în majoritate, ca şi astăzi de altfel, mult mai la est, spre Car- paţi. Această împărţire n-a rezolvat deci nimic şi, dată fiind dispunerea populaţiei, nu există şpluţii ale problemei transilvane prin decupări teritoriale. în perioada aceea, ungurii au comis abuzuri, violenţe împotriva românilor rămaşi în partea cedată. După aceea, însă, ten- . iunca s-a calmat. De altfel, în secolul trecut, cînd A.r-d'-alul era în întregime unguresc, şi chiar după ce, în 1918, a devenit complet românesc, relaţiile dintre cele două comunităţi au fost în multe privinţe armonioase. Ţăranii români şi cei unguri se frecventau. Căsătoriile mixte nu erau rare. Marii intelectuali ai celor două comunităţi erau în termeni foarte buni, precum o dovedeşte prietenia care i-a legat pe muzicienii Boia Bartofe :1 Enescu sau pe scriitorii Octavian Goga şi Arly Endre. Ylio, personal îmi plac ungurii, îmi place trufia, aroganţa lor aproape copilărească, felul cum pozează în europeni

adevăraţi, chiar dacă în străfundul lor se ştiu turanici şi asiatici. Asta le reuşeşte de minune.

•— *Patruzeci* şi *cinci de ani de comunism au avut, deci, drept efect aparent paradoxal agravarea sau. cel puţin, menţinerea unei tensiuni între cele două comunităţi ?*

— Sistemul îi oprima pe toţi, şi români, şi unguri, prin urmare ar fi trebuit să suscite o elementară solida- ill.iti'. Dar Ceauşcscu s-a lansat într-o politică naţionali.Mu înverşunată, cu mult tam-tam retoric şi patimă xenofobă. Aşa-zişi intelectuali ca Eugen Barbu, aşa-zişi ■ turişti au devenit, cu binecuvântarea oficială, barzii unui hlpernaţ ionalism făţiş antiungurosc şi antisemit, fiindcă aceste două sentimente mergeau de obicei mînă-n mina şi erau exaltate în acelaşi timp. Regimul miza, pe termen lung, pe .o integrare formală a minorităţii maghiare şi mereu îi ciuntea, cîte puţin, din drepturi. Şcolile ungureşti au fost desfiinţate şi înlocuite cu posibilitatea teoretică de a învăţa maghiara în şcolile româneşti. Dar, ciudat, profesorii în stare s-o facă erau de negaşiL, iar copiii nu aveau acces decît la învăţămîntul în limba română. Toponomia unguresc㠄, ca şi cea germană, a fost înlocuită cu numele româneşti ale localităţilor. Ungurii resimţeau aceste măsuri ca pc nişte jigniri şi umiliri deliberate. Din păcate, o parte a opiniei publice româneşti transilvănene era îneîntută de asta. Regimul miza pe şovinism, agita spectrul unei ameninţări ungureşti, ca şi cum Budapesta nu s-ar fi resemnat niciodată cu pierderea Transilvaniei. Asemenea baliverne prind, în toate vremurile, la păturile mai puţin evoluate ale unei societăţi.

— Noua putere, ieşită clin revoluţia din decembrie, prelua deci o propagandă prea puţin diferită dc aceea a lui Ceauşescu ?

— Primele depeşe referitoare la Tîrgu-Mureş mi-au sosii dc la Ministerul Afacerilor Externe. Eram deci îndreptăţit să cred că textele acestea, semnate de obscuri şefi de departament din minister, nu erau decît reflexul supravieţuirii vechiului sistem de gîndirc la eşaloanele intermediare ale administraţiei.

Dar, după vreo două zile, am fost trezit în plină noapte dc un telefon care mă chema la cifru şi îmi anunţa primirea unei declaraţii oficiale a lui Ion Iliescu, preşcdinLele provizoriu, asupra evenimentelor dc la Tîrgu-Mureş, însoţită de o telegramă care îmi indica să o traduc imediat şi să o comunic de urgentă Consiliului Europei. Conţinutul acestui text era inacceptabil pentru oried persoană informată sau pur şi simplu cu bun-simţ. Iliescu afirma absoluta nevinovăţie a autorităţilor române şi legitima comportamentul Vetrei Româneşti, ca şi al tuturor acelora care, spunea el, nu făcuseră decît să reacţioneze la ,.amestecuri din exterior" şi la „violenţe provocate din străinătate". Bine sau rău tradus, textul era inept. L-am încredinţat colaboratorilor mei ca să-l transpună in franceză şi, bincin:elc-s, l-am trimis totuşi la Strasbourg. în noaptea aceea m-ara
Imiârit însă să-ml fac public propriul punct de vedere asupra acestor evenimente tragice. In zilele următoare, ■ui ici lat de ziarişti, am spus ce gîndeam despre problema irausilvană, despre dificila convalescenţă a unei societăţi încă roase de demonii trecutului. Am explicat că
■ lupă părerea mea- bolile de care suferă această regiune au sînt incurabile, dar că vindecarea va fi îndelungată ,.i că litigiul cHnbw unguri şi români nu-şi va găsi, după mine, o sokiţ&Hwe deplin satisfăcătoare şi echitabilă
■ ilita vreme .'CÎtfuwjm trăi într-o Europă fragmentată inii -11 n mozaiC”de ■ state-naţiuni.

-- *Evenimentele din Tîrgu-Murcş au marcat începu- i / unei schimbări radicale de* poriţie *a opiniei -publice* i *ranceze faţă de România ?*

-- Dezaprobarea faţă de atitudinea guvernului român •■ra evidentă în Franţa. Puteam să o evaluez nu numai '[1] ■[1] pă comentariile presei, ci şi după zecile de scrisori •Ic protest pe care le-am primit atunci şi caro spuneau, leale, cam acelaşi lucru : „Am trimis donaţii, bani penii u a ajuta România, dar îmi pare rău. N-am s-o mai fac. s nteţi. o hoardă de barbari." Epitetele erau uneori chiar mai. pătimaşe. Trebuie să spun că citeam această corespondenţă cu

oarecare amărăciune. Nu-i puteam învinui m totalitate pe autorii scrisorilor, chiar dacă luau, fili-.â nici o nuanţă, partea ungurilor, fără să ţină scama nici. de complexitatea chestiunii, nici de antecedentele I-,lorice.

— Simţind această stare de spirit în Franţa, n-aţi încercat să convingeţi Bucureşiiul să-şi pledeze ceva mai uliii cauza ?

— Am încercat să-i conving să recunoască partea românească de vină în această dramă şi să o pună în cuminţea cu cea ungurească. Socoteam că era singura atitudine posibilă, alît in plan politic, cît şi moral. A sosit
0 nouă telegramă a ministerului, cxplicîndu-mi că bărbatul călcat în picioare şi bătut, a cărui imagine făcuse înconjurul lumii, era în mod sigur român şi nu ungur,
1 um crezuseră mulţi la început. Ministerul îmi preciza i o conştiinciozitate numele, vîrsta şi profesia lui, insis- liiul supărător asupra faptului că numărul victimelor de In Tîrgu-Mureş fusese mai ridicat printre români derît pi intre unguri. Calculele acestea meschine cu privire la morii ţi răniţi mi s-au părut tot alît de sinistre şi de deplasate pe cit se arătau de incapabile să influenţeze opinia publică .franceză. Aceasta luase deja partea ungurilor şi nu mai era dispusa să audă şi altceva. Răul se produsese, trebuia aşteptat ca emoţia să mai scadă pentru a restabili adevărul riguros al faptelor. Simţeam, la Paris, mult mai bine deci! dacă aş fi rămas la Bucureşti, cît de mult se deteriorase imaginea României pe scena internaţională şi că va fi nevoie de multă răbdare pentru a o îndrepta. Ştiam —■ atitudinea din cursul evenimentelor o dovedise cu vîrf şi îndesat — că nu guvernul Iliescu o putea face.

— Nu mai arunca fi înna duar pe lipsa lui de experienţă ?

Puterea căuta să iasă basma **curată** ,folosindu-se c’e minciuni deliberate, fără a bănui **măcar** caracterul couiraproducliv ai unui asemenea **comportament.** în momentul în care încercau să convingă ,Europp»^e bunele lor intenţii democratico, Ion Iliescu **şi ai lui** dovedeau **cu** prisosinţă conlruriu'1. Cum de-i **puteau crede** pe ceilalţi a!ÎL ele naivi, cum de nu-şi dădeau **seama că** se discreditează ? Cred că din **prostie. Era un calcul** politic greşit ţ i totodată, un simptom al **văditei lţjr dominări** de către vecinie scheme mentale, de caro **nu vor** reuşi niciodată să se dezbare, oricîl ar dori-o, **Iţonţan este,** poate, mai puţin deformat de limba de lemn. **Dar ifiescu,** pentru că este mai In vîrstă, pentru **că nu are nici** acelaşi trecut, nici aceeaşi educaţie, este total **impregnat de'** ea. Nu-mi dădusem seama de asta înainte, **în România** comunistă, pentru că pe atunci părea să se demarce de activişti şi de discursul dominant. Episodul Tirgu-Mureş **mi** l-a dezvăluit în stare pură. Iliescu este şi rămîne în esenţă un comunist de tip clasic, care recurge instinctiv la minciună şi Ia rea-crcdinţă şi care socoteşte că în felul acesta poate păcăli opinia publică sau o poate înfrunta — nu contează, îi este total indiferent. Asta dovedeşte totodată o completă necunoaştere a Occidentului, a modului de funcţionare a unei societăţi deschise şi pluraliste. N-aş fi bănuit asta la Iliescu, care înainte conducea Editura Tehnică şi dădea impresia, date fiind atribuţiile sale, că e la **curent cu** ce se întîmplă — cel puţin în domeniul lui — dincolo de graniţele României. în Occident sau înJaponia. Dac obiceiurile, mentalitatea publică ţi privată occidentală i-au. rămas, vădii lucru, străine. Personalitatea lui avea să mi se dezvăluie încă o dată, cu maximă claritate, puţin mai târziu, când lliescu i-a făcut o lungă declaraţie lui Frederic Mitterrand. Ani fost uluit. Etala în faţa telespectatorilor o limbă do lemn fără cusur, impecabilă, pe care o mînuia cu o asemenea uşurinţă, de parcă ar fi fosţ.,}imba lui maternă. Era împodobită cu aceleaşi vorbş gaa^.jţu aceleaşi metafore patriotice şi sociale cu care fuseserăm îndopaţi pînă ni se aplecase. Totul era gînţţit; ţp. ’ipod mocanii-, asta sărea în ochi din acele

demonstraţii grepaie şi implacabile, clădite pe postulate greşite, caracteristice discursurilor de lemn. „Există patru milioane de membri ai partidului comunist în România, deci patru milioane de comunişti, spunea el, de exemplu. Dacă adăugăm rudele, prietenii şi vecinii, ca şi membrii organizaţiilor de tineret şi pe aceia ai organizaţilor obşteşti, se poate conchide că optzeci la sulă din români slut comunişti." Q.E.D. Eram îngrozit.

— *Aţi vini criticat guvernul, foarte sever, şi cină* s-au *difuzat imaginile cu „procesul" cuplului Ceauşescu.*

— Văzusem deja, la Bucureşti, cele cîteva extrase arătate la televizor imediat după execuţie. Aceste cîteva scene îmi făcuseră deja destul de rău. Ca mulţi români, credeam că ar fi fost preferabil ca Ceauşeştii să fie împuşcaţi pur şi simplu, pentru flagrant delict de tiranie şi trădare, decît să se însceneze acea parodie de justiţie. Dar asta era în decembrie 1989, în focul evenimentelor. Din perspectiva celor cîteva luni scurse de atunci, caracterul grotesc al acestui pretins proces în versiunea lui integrală apărea ca o evidenţă insuportabilă. Nici măcar nu se poate spune că a fost un proces stalinist : procesele staliniste erau organiza Le meticulos, cu o grijă maniacă pentru detaliu, pentru lentoare şi regie. Nu se încurcau cu garanţiile datorate acuzaţiilor într-o justiţie adevărată, puţin le păsa de regulile de drept, dar stabileau ei altele. Regulile lor — ca, dc exemplu, aceea care făcea din declaraţia unui acuzat dovada supremă a vinovăţiei sale — erau aberante, îngrozitoare, dar se simţi an obligaţi să le aibă, să inventeze cel puţin un simulacru do procedură. în cazul lui Ceauşescu, n-au fost în Ntine nici măcar de asta. Judecata, mai mult decît sumai ti, (11- fuzarea înregistrării ei video n-au demonstrai, nimic, n-au dovedit nimic, în afară de prostia fără margini şi îngrijorătoare a celor care le-au pus Ia cale. Unii au invocat bunăvoinţa încă stîngace a noii puteri, care tocmai că ar fi căutat, după părerea lor, fără a avea însă mijloacele necesare, să se demarce de trecut, să arate că nu dorea să reediteze sinistrul scenariu al execuţiilor sumare şi fără martori, în bezna vreunui

beci, sub pretextul „tentativei de evadare". Efectul a fost exact contrar, chiar dacă intenţia va fi fost cca amintită, lucru de care mă îndoiesc.

E drept, România nu dispunea de mijloace pentru un proces cum scrie la carte. Marii avocaţi de odinioară au murii, cu toţii, iar studiile de drept într-un stat comunist se reduc practic la învăţarea rudimentară a atribuţiilor de procuror sau anchetator aflat în slujba regimului. Cei doi aşa-zişi avocaţi ai apărării din procesul Ccauşoş Iilor, al căror discurs nu se deosebea prea mult de al acuzatorilor, au fost personajele cele mai lamentabile alo acestei, parodii..

într-un stat de drept, chiar dacă învinuirile sînt strivitoare, chiar dacă nimeni nu se îndoieşte de verdictul final, sc face măcar efortul de-a alunga clin minte orice idee apriorică şi a lua în considerare numai probele produse în faţa Curţii. Or, Ccauşescu nu numai că a fost condamnat la moarte înainte de a se fi deschis audierea, dar învinuirile au fost prezentate cu aroganţă, fă; ă serupulozitatc, fără rigoarea cu care ar fi trebuit instruit procesul acestor tirani, dacă tot se dorise să aibă loc. Unul dintre capetele de acuzare spunea, de pildă : „Genocid : GO 000 de morţi." De ce termenul de genocid, care are o semnificaţie juridică precisă, în aceste condiţii nepotrivită, şi _dc unde _cifra aceasta rotundă, care nu putea fi dccît arbitrară ? în realitate, singurul scop al acestei mascarade a fost, după părerea mea, să facă posibilă pronunţarea pedepsei secundare, anume confiscarea bunurilor celor doi acuzaţi, pentru a pune mina pe depunerile lor din Elveţia. Dar n-a mers, Elveţia n-a permis-o.

S-a încercat de asemenea justifearea acestei sumare înscenări prin urgenţă, prin pericolul pe care, chipurile, îl prezentau pentru ţară „teroriştii", care ar fi putut încerca sg-1 elibereze pe dictator şi să împingă România într-un război civil. Ce s-a întîmplat în realitate ? Ameninţarea acestor terorişti înarmaţi, care erau văzuţi apărînd pretutindeni, deschizînd focul şi apoi dispărînd, pentru a reapărea ceva mai departe, a fost deliberat exagerată. Totul indică, din perspectiva actuală, că dementa acestor indivizi care trăgeau cu.pistoalele automate sau cu

tunul a fost. şi ca, în întregime înscenată. Retrospectiv, asta dă naştere la şi mai multe dubii asupra adevăratei motivaţii a procesului, 1®,'cursul căruia singurele persoane care mai păstrau pvtţiiîă demnitate au fost, la urma urmei, cei doi acu^ţi. .

. Revăzind aceste scene, ca şi pe aceea, pînă atunci inedită, care a precedat execuţia, m-a cuprins greaţa. Dacă mi s-ar fi cerut părerea, şi eu m-aş fi pronunţat pentru difuzarea casetei — căci este edificatoare —, dar cu o prezentare cu totul diferită : iată, ar fi trebuit să se spună, de ce este capabil un guvern care se pretinde nccomunisl. dar care este comunist în esenţă, fiind în- temeiat pe minciună. Puterea lui Iliescu este polimorfic mincinoasă. Se pierde într-un vîrtej de minciuni diferite, care se pot chiar bate cap în cap, şi printre care nimeni, nici măcar cei care mint, nu mai reuşeşte să se descurce. Atunci mint şi mai şi, cu disperare, absurd. Cred deci că marea misiune a intelectualilor români este astăzi aceea de a tăia acest nod gordian al minciunii, al încîlcdii de minciuni. Iată dc ce, cînd o echipă a televiziunii franceze a venit, după cîteva zile, şi m-a dibuit la Amsterdam, unde mă aflam în trecere, n-am ezitat, in faţa ziariştilor nedumeriţi, să spun deschis ce cred despre guvernul meu.

— *Vă hotărîseräţi să vă asumaţi toate consecinţele ?*

— Nu mai aveam nimic de-;a face cu acest guvern, nu-mi mai rămînea decît sări critic tot mai puternic şi sa pmfit de prezenţa, mea în Franţa, de faptul că eram solicitat de mass-media, penţru a contracara, pe cit îmi stătea în putinţă, impresiile produse,,de isprăvile Bucu- i cştiului. Evident, luările de poziţie ale. unui ambasador nu pot compensa nefastele efecte produse asupra opiniei |,oblice de actele unui guvern. Dar eu nu voiam să uit că ou ambasador nu este doar reprezentantul unui guvern ci nI ţării sale. In acel moment, suveranitatea României se incarna plenar în popor, pentru că guvernele sînt prin definiţie tranzitorii, iar şeful stalului nu era decît pro- vîzoviu, pentru că nu fusese ales şi nu avea altă legitimitate decît pe aceea a stării de fapt create de revoluţie. Voiam să fac ceva pentru poporul suveran, pentru reputaţia sa, pentru

a-i cîştiga stima celorlalte popoare ale Europei.

— Vi s-a întâmplat să regretaţi că aţi acceptat acest post ?

— Nici o clipă. în ziua în care i-am prezentat scrisorile de acreditare lui Franţois Mitterrand, am subliniat că reprezentam, desigur, un preşedinte provizoriu, dar că mă voiam, mai presus de orice, ambasadorul tinerilor care doborîseră dictatura şi care, din aprilie 1990, au început să ocupe Piaţa Universităţii. Ei sint conştiinţa morală a unei tari măcinate de o jumătate de secol de dictatură o ţară despre care începusem să realizez, puţin cîte puţin, cît de adînc fusese lovită, distrusă. Loialitatea mea se îndrepta spre aceşti tineri, spre aceşti intelectuali care voiau şi încă mai vor ca sfîrşitul tiraniei lui Ceauşescu să însemne ceva mai mult : să însemne sfîrşitul unui întreg sistem. Spre ei se îndrepta şi tot spre ei se îndreaptă şi acum, chiar dacă alţi români, mulţumindu-se cu faptul că le este mai puţin frig şi mai puţin foame, i-au fost pentru asta recunoscători noii puteri, într-atît de recunoscători incit au simţit pentru cei clintii numai ură.

— De atunci aţi devenit ambasadorul „golanilorcu.m i-a calificat Jliescn pe ocupanţii zonei libere de neoco- munism din inima Buc-urcştiului. Aţi vorbit despre această alegere cu colaboratorii dumneavoastră de la ambasadă ?

— Am discutat uneori, în particular, înLoideatma în mod vag. Sint funcţionari, oameni, care lin la cariera lor, nu voiam să-i angajez prin nimic intr-o av< n:.ură, in fond, foarte personală. Puţin după revocarea mea, unul dintre ei mi-a făcut o mică destăinuire care m-a mişcat Mi-a spus : „Domnule ambasador, admir devin toresui dumneavoastră, ştiaţi bine că situaţia noastră materială, a diplomaţilor, avea să se amelioreze considerabil, dar aţi continuat, din convingere, să vă comportaţi intr-un mod care vă ducea inevitabil spre revocare."

— Eraţi într-un dezacord declarat eu *jtolitiea. guvernului dumneavoastră. Nu aţi încercat totuşi să dialogaţi eu cei doi miniştri care vă erau* mut

apropiaţi sub aspect cultural şi politic, anume Andrei Pleşit, filosof şi critic cle artă, *disident cu state vechi şi ministru al culturii, sau Mihai Şora, ministrul înrăiăinîntului, care a refuzat să fie reconfirmat pe post în guvernul constituit după alegeri ?*

— Aveam un limbaj comun şi preocupări foarte apropiate, chiar dacă poziţiile noastre nu coincideau în toate privinţele. Dar asta nu servea la nimic. Eu nu aveam de-a face decît cu ministrul afacerilor externe şi cu şeful statului. Cît despre primul ministru. Petre Roman, în februarie 1990, cu prilejul venirii sale la Paris, îmi mai era încă simpatic şi consideram că, în pofida anumitor divergenţe dc fond, în numeroase chestiuni avem păreri asemănătoare. Mai thziu mi-am dat seama că punctele noastre de vedere nu erau chiar atît de apropiate. El era, înainte de toate, legat de postul lui de prim-minis- tru, deci era total solidar cu Frontul Salvării Naţionale şi cu Ion Ilioscu. Avea, poate, unele rezerve mentale. Ceva mai tîrziu, când l-am văzut la televiziunea franceză încercând să explice agresiunea minerilor de la Bucureşti, din 14 iunie, nu mi s-a părut în apele lui. Era vizibil jenat că trebuie să susţină un asemenea punct de vedere. Dar a ales să urmeze această cale şi se pare că nu mai poate da înapoi.

— Puţin după aceea, la începutul lui aprilie, aţi fost chemat la Bucureşti pentru scurte consultări. N-aţi fost surprins ?

— Simţeam că revocarea mea fusese hotărîtă deja, dar că va fi amînată pînă după alegeri. La aeroport am fost primit cu multă consideraţie. Am fost invitat în salonul de onoare şi anunţat că o maşină oficială avea să mă ducă direct La Ministerul Afacerilor Externe. Am fost condus la biroul ministrului, Sergiu Colac. Am rămas pînă seara la un pahar de whisky, flecărind agreabil despre una şi alta, fără să suflăm nici o vorbă despre motivul chemării mele. Am evocat grandoarea şi mizeria meseriei de diplomat, cu pledînd în favoarea „şcolii Talley- rand“, care le recomanda acestora să nu fie

nişte profesionişti., -a nu se prea omoare cu firea şi mai ales să nu facă *c* s de zel. El era pentru o abordare mai tehno- cralică. Nu mi-a pus nici. o întrebare despre situaţia din Franţa, iar ou m-am abţinut să fac orice remarcă sau comentariu cu privire la coca ce sc întimpla în România. Cred că era împotriva rechemării mele şi poate că ăsta a fost unul dintre motivele cave l-au costat, mal tîrziu, postul. La sfîrşitul întrevederii, mi-a sugerat posibilitatea altor funcţii înalte, care m-ar fi obligat mai puţin la solidaritate politică cu guvernul. Dar totul era foarte vag şi, de altfel, asemenea funcţii nu mă interesau deloc.

— Adevărata confruntare era aceea eu IU eseu, prevăzută pentru a doua zi ?

— M-a primit foarte zâmbitor, spunîndu-mi de la bun. început că nu trebuie totuşi să uit că, fiind ambasadorul României în Franţa, reprezint o politică de stat şi că trebuie deci să o apăr, să o promovez şi nu să o critic în mod public. Eu i-am răspuns : „Domnule preşedinte, un diplomat nu e un papagal, el se găseşte adesea în situaţii neprevăzute, cînd hotărăşte asupra atitudinii pe care o consideră cea mai adecvată şi mai favorabilă intereselor ţării sale.“ I-am amintit că încă de la numire îl prevenisom că nu voi renunţa la independenţa mea de spirit, nici. la felul meu deschis de a vorbi. Tot foarte cordial, m-a întrebat atunci de ce îi sînt atît de ostil. I-am răspuns că sînt numai împotriva unora dintre acţiunile sale, care mi s-au părut inoportune, dacă nu chiar dăunătoare pentru interesele ţării. Am evocat Tîrgu-Murcşul şi celelalte episoade despre care am vorbit. Am insistat asupra vizei refuzate în ultima clipă regelui Mihai, care dorise să vină în ţara lui natală pentru a petrece Paştelc, dar fusese împiedicat să o facă. Ion Iliescu s-a arătat mirat că, fiind monarhist, accept să reprezint o republică. M-am explicat, i-am expus convingerile mele cu privire la virtuţile unei regalităţi constituţionale pentru o ţară ca România. M-a mai întrebat de ce sînt atît de înverşunat împotriva comuniştilor. I-am precizat că fusesem

unul. dintre primii, unul dintre singurii care se ridicaseră imediat şi în mod public împotriva scoaterii în afara legii a Partidului Cbmunist Român şi împotriva unei sistematice vînători de vrăjitoare. Că nu admiteam ca o nuiitate oarecare să poată acuza şi recuza un om de valoare pentru simplul fapt că a fost, la un moment dat, comunist. Punctul acesta a constituit, de altfel, mai tîrziu unul dintre motivele mele de divergenţă cu manifestanţii din Piaţa Universităţii şi cu cei care au redactat Proclamaţia de la Timişoara, care doreau introducerea în legislaţie a ţinui articol care să le interzică fostelor cadre comuniste să fie alese sau să ocupe funcţii importante în stat. Foştii comunişti nu trebuie să fie urmăriţi decât pentgm responsabilităţi precise, penale, personale, dacă au încălcat legea şi au făcut abuz de putere. Trebuie lichidată logica inchiziţiei, a dosarelor, a fişelor să i se dea fiecăruia o şansă. l-am mai spus că problema nu constă în faptul că un om a fost comunist, ci că este în continuare şi că se mai comportă ca atare. Şi astăzi mai cred că adevărata problemă asta o. M-a luat gura pe dinainte şi i-am spus că prin anii ’57—’58, el, Iliescu, îi pusese la punct foarte dur pe studenţi. Asta c realitatea. Fapt este însă că după aceea, mult mai tîrziu, a făcut parte din acea aripă reformistă a partidului, care voia să-l elimine pe Ceauşescu. Era un proiect foarte limitat, care urmărea doar să-l izgonească pe dictator, pentru a menţine sistemul şi a crea un fel de socialism gorbaciovian. Astăzi, ni se pare a fi un obiectiv cit se poale de limitat, dar trebuia să admit că acţionase în acest sens înainte.

— L-aţi cunoscut pe Iliescu pe cină co*năucea Editura Tehnică, făceaţi de asemenea parte din* asociaţia *foştilor elevi ai aceluiaşi liceu. Era pentru prima dată, după ianuarie, citul îl vedeaţi fără martori. Puterea îl schimbase ?*

Era tot cordial, zâmbitor, cu acea capacitate de a asculta pe care mulţi o consideră una dintre calităţile .sale remarcabile. Retrospectiv, gîndindu-mă la această lungă discul ic, cred că pînă şi zâmbetul lui devenise doar *de* faţadă. Se lăsa îmbătat de putere, pentru că puterea îi îmbată mai ales pe oamenii mediocri. Sfîrşesc prin a crede în propria lor popularitate, mai ales dacă e încropită prin manifestări organizate. Asta îmi aminteşte de începuturile puterii lui Ceauşescu. După excesele unui stnlinism pur şi dur. crcxuserăm în apariţia unui om mai drept, mai i'Pnchis. Lui Ceauşescu i-au trebuit cinci sau şase ani iu -.inte de a se lăsa în voia propriului delir al puterii, iviă tem că iui Iliescu îi vor trebui mult mai puţini. Tre- fcuiîe să recunosc că întrevederea s-a încheiat foarte cordial. Simţeam că soarta îmi era pecetluită. Nu mi-aş fi închipuit totuşi că prima măsură luată de putere, după alegeri, va l'i aceea de a mă revoca. La 20 mai 1090, românii mergeau la urne. La 25 mai, rezultatele erau anunţate oficial — victoria lui Iliescu şi a Frontului Salvării Naţionale. Două zile mai tîrziu, am primit ia Paris telegrama rechemării mele definitive.

II
MICA FRANŢA DE LA DUNĂRE

i

■— *Pentru un jin cunoscător al culturii franceze care* yi-a *văzut împlinit visul de a deveni ambasador la* Paris, evenimentele *care au urmat : revocarea dumneavoastră, atitudinea autorităţilor franceze faţă de regimul Jliescu, toate astea trebuie să fi fost teribil de decepţionanie...*

— Încercînd să măsurăm decepţia, riscăm să nu fim obiectivi, pentru că motivele de decepţie, între România ‘4 Franţa, au fost reciproce. în ce mă priveşte pe mine personal, e drept, faptul că. domnul Mitlerrand n-a răspuns, conform uzanţelor diplomatice, la cererea do-a mă primi într-o audienţă de rămas-bun, după revocare, a fost mai mult decît o chestiune de amor-propriu personal sau de susceptibilitate socială : a fost o decepţie politică. Această atitudine a fost într-adevăr revelatoare : pentru că întinseseră o mină guvernului Iliescu, autorităţile franceze nu aveau, desigur, chef să întîlnească un ambasador rebel, care le-ar fi spus lucruri jenante. Trebuie să mărturisesc că am fost, că în România noi toţi am fost mitter- randişti. Francois Mitterrand a fost primul şi singurul şef dc stat occidental care i-a opus lui Ccauşoseu un refuz categoric şi definitiv atunci cînd, după afacerea Tunase .şi alte proiecte de atentat puse la cale de poliţia română pe teritoriul francez, a declinat o invitaţie care îi. fusese făcută la Bucureşti şi a rupt-o foarte categoric cu acest regim, rcducînd la strictul necesar relaţiile oficiale. J-am fost şi îi rămînem imens de recunoscători. Dar asta nu înseamnă că astăzi guvernul francez nu-şi fură singur >'aciuia, după părerea mea, acordîndu-le credit domnilor

II
I

Jliescu şi Roman.

înţeleg cum stau lucrurile : în faţa a ceea ce reprezintă şi va reprezenta Germania, e normal ca Franţa sădorească să stabilească nişte capete de pod şi să-şi asigure prioritatea pe unele pieţe din estul Europei. Actualul guvern român fiind. într-un fel, încolţit ele opinia publică occidentală, se poate ca unii responsabili francezi să se fi gîndit că e momentul să-şi asigure terenul. Numai că nu cred ca investitorii să fie tentaţi de o ţară în care, în afara comunismului, nimic nu este sigur la ora actuală. Franţa i-a vîndut trei Airbus-uri domnului Roman. Bun, e o afacere. Mă întreb însă dacă nu va fi şi singura...

M-aş fi aşteptat din partea Parisului să condamne mai ferm anumite acţiuni ale guvernului român. Aşa ar fi fost moral. Ştiu bine că politica şi morala nu sînt totuna şi că omul politic este nevoit, foarte adesea, să acţioneze într-un fel pe care conştiinţa lui nu-1 aprobă în totalitate. Nu am nimic împotriva unei *RcalpolUik* care ţine scama de oportunitate. Numai că ea trebuie să mizeze pe ceea ce este într-adevăr oportun, pe ceea ee va putea fi profitabil pîfcâ Ta capăt. Or, România nu arc nimic de oferit în condiţiile actuale, nîe unui stat care nu se organizează astfel incit să facă ţara productivă, care se mulţumeşte cu simulacrul, cu declaraţiile găunoase.

Am fost şocat, de exemplu, de cuvintele neinspirate pe care lc-a ales Francois Mittcrrand pentru a-şi exprima dezaprobarea în iunie, după ce minerii au fost chemaţi să ..restabilească ordinea*' la Bucureşti. în acelaşi discurs, nu numai că insista asupra caracterului „legitim" al guvernului român şi asupra voinţei Franţei de a rămînc interlocutorul lui, dar îi mai şi sfătuia pc domnii Roman şi Iii eseu să se doteze cu forţe de ordine mai sigure, ca să r.u mai recurgă la civili în reprimarea unei manifestaţii. Să dai unui stat încă poliţienesc sfatul de a-şi întâii organele represive mi s-a părut nepotrivit, cel puţin ea iformulare. Apoi, afirmaţia că România nu a cunoscut niciodată democraţia o pot admite, la o adică, din partea cuiva care nu este obligat să cunoască toată, istoria statelor mici din estul Europei, dar dacă te apuci şâ vorbeşti în public,

atunci trebuie să le documentezi puţin. Să spui, în fine, că în România democraţia se instaurează cu greu, mi se pare paradoxal clin partea Franţei, care ajută să se instaureze tocmai nedcmocraţia.

— *Ce aţi vrea să facă Franţa* ? *Sintcfi* ar? *Ţ>artKan al sancţiunilor economice, ca doamna Doina Corneei ? Nu.*
credeţi că asta nu ar avea alt efect decit să rcîiichidâ *România in ea însăşi ?*

— Intr-o epocă în care istoria se îndreaptă, pretutindeni, spre falimentul iminent, accelerat., spectaculos al comunismului, teama că vei izola această falsă democraţie dacă încetezi dă o ajuţi să-şi perpetueze minciuna mi se pare greşită. Evident, atunci chici domnul Iliescu şi ai lui continuă-'Să. spună că doamna Cornea este trădătoare de patrie, ca^rea să înfometeze ţara, mulţi îi cred, pentru că nu i®afă'ÎUinea este inteligentă, pentru că nu toată lumea fete ete^tită, pentru că mulţi preferă să creadă doar ce le convine, părerile lor preconcepute. Regimul acesta se sprijină în mod vădit pe minciună. Iar minciuna nu poate fi făcută să dăinuie decit piin forţă. Or, forţa este nelegitimă, trebuie făcută neputincioasă. Asta-i tot. Dacă Franţa ii -oferă d-lui Iliescu avantaje pe care alţii nu i le oferă, sigur că ea va obţine eeva în schimb, aţii a timp cit va dura regimul. Se poate chiar să obţină ceva mai mult de la regimul care îl va înlocui, dar acest moment va fi intîrziat -din cauza unei iluzii care nu este nici onorabilă, nici productivă.

— Asta *vi se pare grav ? Ceea* ce *se spune la Paris are un răsunet deosebii în România ?*

— Depinde ce se spune. Cînd George Bush se pronunţă aşa cum s-a pronunţat după afacerea cu minerii, el este privit de români — ccl puţin dc cei pe care ii cunosc eu — cu ochi mult mai buni decit este privit la ora actuală Franţois Mitterrand. Dacă asta mi se pare grav, este pentru că Franţa, mai mult decit orice altă putere, mai mult decit Statele Unite sau Uniunea Sovietică, este ţara unde se hotărăşte soarta noastră. Iar asta nu numai din raţiuni politice, ci şi pentru că una dintre adevăratele şanse ale României ar fi o autentică punere în valoare a

culturii ei, potenţial foarte bogată, dar necunoscută în străinătate, iar aceasta — soarta culturilor, reputaţiile literare şi artistice — nu se hotărăşte clecît în Franţa. Dacă mi se pare grav, nu este deci numai clin punct de vedere politic, ci şi din raţiuni de afinităţi intelectuale, de tradiţie, de suflet.

— *într-adevăr, Franţa a descoperit de curînd, en oarecare emoţie, că românii încă îi mai vorbesc limba, că ccesle legături culturale ăc care vorbiţi şi pe care ea le dăduse uitării erau profunde şi rezistaseră unei rupturi vechi de aproape* o *jumătate de secol. Sînteţi unul dintre românii a căror limbă maternă a fost franceza, nu-i aşa ?*

— Nu, prima mea limbă a fost germana, iar următoarele engleza şi româna. Franceza n-am început s-o vorbesc decît pe la patra ani. La Iaşi, unde îmi petreceam vacanţele de Crăciun cu bunica, am început într-o bună zi să turui în franţuzeşte. Bunica a pus imediat mina pe telefonul cu manivelă, ca să o anunţe pe mama vestea cea mare : „De azi-dimineafă, micuţul vorbeşte franţuzeşte, şi încă fluent.De cîncl se formase, urechea mea se obişnuise cu discuţiile alor mei şi ale prietenilor lor, purtate în general în franceză sau, foarte adesea, în franco-română. Franco-româna era limba firească în casă. Metisajul acesta, în virtutea căruia se acorda un verb sap un substantiv românesc după franceză .şi invers, avea pentru mine un farmec fără egal.

Prima mea limbă a fost însă germana, pe care am învăţat-o de la o guvernantă austriacă. Am vorbit-o pînă la vîrsta de treisprezece sau paisprezece ani, mai precis pînă cînd, auzindu-1 de mai multe ori pe tata exprimîndu-se într-o germană foarte curată, am înţeles că de la guvernantă învăţasem o germană cu accent austriac. M-am necăjit foarte ture şi am încetat să mă mai folosesc de această limbă.

Pentru engleză, o aveam po fosta guvernantă a mamei, care a rămas la noi pînă la sfîrşitul zilelor ei. Nu însă şi pentru franceză, căci se considera că vine de la sine. Era limba în care se adresau cel mai frecvent unii altora părinţii, bunicii şi mătuşile mele. Tata nu recurgea la română decît atunci cînd dorea să dea lucrurilor o culoare, o tărie specială. Vorbea munteneşte, un grai viguros, mai aspru, cu accente

mai tari decît moldovenească blajină şi îmbietoare pe care o foloseau mama şi toate rudele din partea mamei,

— Cei din mediul dumneavoastră mergeau să-şi facă studiile în Franţa sau frecventau licee franceze locale ?

— Nu, mulţi dintre cunoscuţii mei erau ca Puşldn : franceza era limba lor firească, dar nu puseseră niciodată piciorul în Franţa. Alţii, evident, îşi făcuseră studiile sau călătoreau frecvent acolo.

Cît despre liceele franceze, ele erau destinate mai ales coloniei franceze din Bucureşti, după cum liceele engleze erau ale unei colonii britanice instalate în secolul trecut, cinci, după pacea de la Adrianopol, turcii au pierdut monopolul comerţului cu cereale româneşti, iar cîţiva negustori englezi au venit să se stabilească în oraşele portuare de >a gurile Dunării. Cu toate astea, bunicul meu şi-a început studiile la liceul englez din Bucureşti, apoi s-a dus să le termine la ,'(Iiouis~le-Grand!< şi la Facultatea de drept din Paris. Dar; g^heral, se considera că franceza era deja deprinsă; 'ft '^dblile româneşti ea era predată unor copii care o vorbeau deja. Excepţie, o excepţie însemnată, făcea Transilvania, unde predarea limbii franceze a fost introdusă abia după primul război mondial şi constituirea „'României Mari". Din Franţa s-a recrutat un mare număr de profesori pentru a-şi răspîndi limba în această regiune realipită, în care educaţia fusese pînă atunci mai ales de tip german şi unde francofonia era la fel de puţin răs- pîndită ca în Ungaria. Rezultatul a fost remarcabil. Mai intîi, majoritatea acestor profesori au rămas în Ardeal, s-au căsătorii, au murit .şi au fost îngropaţi aici. Dar, mai ales, au avut o puternică influenţă asupra tinereii;!ai transilvănean. Aşa s-a înlîmplat. de pildă, cu Henri Jucquier, care a predat franceza la Universitatea din Cluj şi a cărui .smintire este încă extrem de vio la scriitorii din generaţia mea proveniţi din această regiune şi care i-au fost elevi. Această generaţie de ardeleni formată după primul război mondial nu este aproape deloc germanofonă. Franceza a fost pentru oa, ca şi româna, un aci de emancipare, după ceea ce fusese resimţit ca

dominaţie austro-ungară. Tuiii dintre reprezentanţii ci, astăzi critici literal i şi profesori la universităţile din Cluj şi Timişoara, se numără pi intre exegeţii eminenţi ai literaturii francezo.

— *A fost o vreme, pe care dumneavoastră nu aţi cu noscut-o decît în parte, cînd Bucurcşthd era un J'cl de ,,mic Paris*" *?*

— Am cunoscutbine epocaanterioară naşterii mele

— de la părinţi, de la prietenii lor, de la bunici şi din lecturi. Ea însumi am fost contemporanul unei perioade în care a cunoaşte literatura şi istoria Franţei era un lucru de la sine înţeles, similar eu a-ţi cunoaşte propria istorie naţională.

— *Se citeau ziare franţuzeşti, ajungeau aici noutăţile* ?

— O, da ! La mine acasă se primeau aproape toate jurnalele franţuzeşti, de la *Le Figaro, Le Temps, Les Fchos, Le Journal des Debats,* pînă la *La Revue des Deux-Mon- des, La Nouvelle Revue Frangaise, La Revue de Paris*, *Fantasio*, *Le Crapouillot* sau *Le Canard enchaîne,* cu care tata se delecta în fiecare săptămînă, amuzîndu-se grozav. Apoi cărţile, evident. In orice chioşc de gara se găseau ultimele apariţii, fără a mai vorbi de librării, chiar cele din micile oraşe de provincie. „Goncourt" şi celelalte premii ajungeau imediat şi erau viu comentate la Bucureşti. Românii adoptau tot ce¡ era la modă la Paris. Ar fi fost însă agasant şi ridicol- dacă toate astea n-ar fi mers mînă **în** mină cvt o formaţie franceză clasică, solidă şi durabilă.

Unele vestigii ale infhietiţei franceze mai sînt încă vizibile în însuşi **aspectul oraşului, în** pofida demolărilor sălbatice ordonate de Ceauşescu in ultimii cincisprezece ani. Unele zone ale fostului Bulevard Carol. din preajma casei mele. îmi evocă irepresibil bulevardul Beaumarchais din Paris, iar în altă zonă a aceluiaşi bulevard te-ai putea crede pe rue Gay-Lussac. Unele ansambluri au aerul unor cartiere pariziene în miniatură şi se mai păstrează eîteva case boiereşti în stilul secolului al XlX-lea parizian sau Ari Nouveau.

— Ambasada Franţei era un punct de atracţie al vieţii mondene pe vremea lui Paul Morand, de exemplu ?

Da, în timpul primei lui şederi la Bucureşti, prin anii '20. pe cînd era diplomat, dar nu încă şef ele misiune. Se căsătorise cu o boieroaică românCă şi avea mulţi prieteni români, în corpul diplomatic, dar şi în alte medii. Era cunoscut ca un scriitor de-a drcpîul remarcabil. Am recitit de cinând cartea lui despre P.ucureşti, care cunoaşte în Franţa un nou succes, datorilă actualităţii temei româneşti. şi am găsit-o încă o dată strălucită, foarte exactă. Oferă o imagine extrem de veridică asupra vieţii bneureş- tc-ne. cel puţin a vieţii din acea perioadă, fiindcă nimic din ce c acolo nu mai este valabil, în carie se vorbeşte doar de sărbători, ele lucruri, de oameni rare nu mai există. Apoi, Morand a revenit, în timpul celui de-al doilea război mondial, ca ambasador al lui Petain. Mulţi dintre vechii lui prieteni se îndepărtaseră de el, Ambasada Franţei era în momentul acela mai puţin, frecventată, na mai era absolut legitimă in ochii noştri. Am cunoscut totuşi. în timpul războiului, şi diplomaţi francezi gauliişti în forul lor interior sau chiar pe faţă. Unul dintre ei, .l'ucqucs Trulle, un domn în vîrslă pe atunci, invalid din primul război mondial, fost prieten al lui Proust şi devenit ambasador la Bucureşti, a dispărut într-o bună zi, ca să se alăture fritecezilor liberi.

— în prima ,gairte a secolului, Parisul a fost capitala adoptivă a multor artişti şi intelectuali români, poate mai mult ***decît ptmim*** *confraţii lor* ***SŢxmioli*** *sau umcricani,. Românii aceştia, un Brăncuşi, un Victor Brauner, poeţii şi marii literaţi aveau un public la Bucureşti ?*

— Trebuie să recunoaştem că unii români lc purtau o vagă ranchiună celor care dobîndiseră un renume internaţional în Franţa sau în limba franceză. Asta exprimă însă şi întîrzierca inevitabilă a oricărei soci clăii faţă de artiştii novatori. Astfel, Brâncuşi a fost ţinut deoparte de către mediile academice şi conservatoare şi prezentat drept sculptor fantezist. Pe do altă parte, imeie destine aparte nu prea trezesc simpatic : o personalitate ea Martira lîibusco, de exemplu, nu era deloc populară în România, unde manierele oi erau socotite prea prin dare, prea somptuoase, iar atitudinea ei în timpul primului război mondial, prietenia ^oar*e

intimă cu *Kronprinz-ul,* prea eeh ivoce.

Dar, dacă stăm să chibzuim, societatea românească nu putea să fie dccît mîndră de gloria pe care unii dintre fiii ci o găseau în Franţa. Era totuşi măgulitor să ştii că un Edouard do Max fusese o mare figură a teatrului francez, că Maria Vontura fusese prietenă cu Gide şi Apolli- naire şi. nu pot să nu citez de asemenea numele Eivirei Po- pescu, ăl Alicei Cocea, al lui Mihăilescu, al lui Yonnel, care şi-au avut şi ei clipele lor de glorie pe scenele pariziene.

Trebuie amintit de asemenea că anumiţi avangardişti români au fost mai degrabă precursorii decît imitatorii unor mişcări dezvoltate în Franţa. Victor Brauner, de pildă, a debutat ca desenator[1] şi pictor avangardist în România. La fel Tristan Tzara, cu toate că a plecat de foarte tî- năr la Z uri eh, unde avea să se nască mişcarea Dada, de sorginte în mare măsură românească. Tzara era deja cunoscut
Ui Bucureşti ca poet de limbă română şi franceză şi scotea o revistă împreună cu prietenul lui Ion Vinea, care, şi el, a avut o producţie lirică în franceză. Cît despre suprarealişti, ei au scris atît în română, cît şi în franceză, ba unii, ca marele poet Gherasim Luca, aproape exclusiv în franceză, fie că operele lor s-au publicat la Paris sau la Bucureşti. Ar fi nedrept să-l uit pc Bazar Şăineanu, col caro, după ce a dat în România, la începutul secolului, o vastă operă de erudiţie, n devenit în Franţa unul dintre maeştrii studiilor rabelaisiene şi de franceză veche.

— în cartea sa, Morand respinge apelativul dc „Paris (d Balcanilor" pentru Bucureşti; credeţi că are dreptate ?

— Formula merită să fie amendată, măcar pentru faptul că România nu este o ţară balcanică, ci o ţară trans- danubiană. Dacă memoria mă ajută, Morand recunoaşte puternica influenţă franceză asupra societăţii şi aspectului oraşului, clar esLo frapat mai ales, şi insistă asupra acestui fapt, de traiul oarecum orientalizat. Este, în cartea lui, un capitol despre ,.şcoala musafirilor", în care ii prezintă pe bucureştcni ca pe nişte uşarnici trîndavi care îşi tot fac vizite unii altora, seara se întîlnesc la restaurant, după-amiaza prin cluburi sau cafenele şi care par să

nu aibă nimic do făcut. Dar mai evocă şi **o** anumită bucurie a vieţii, o veselie care îi frapa pe toţi străinii care veneau la noi şi care i-a făcut pe mulţi să zăbovească aici cît mai mult posibil, dacă nu chiar să rămînă definitiv.

— *Cînd vezi astăzi Bucxireşiiul, ţi-e greu să crezi toate astea. Ţi-e greu să crezi, de pildă, că era un oraş noctambul, cum îl descrie Morand.*

— Evident, cei din generaţia dumneavoastră nu pot regăsi Bucureştiul lui Morand în oraşul de azi. Nimic nu mai există. Nu-şi pot închipui că oraşul acesta era plin de restaurante frumoase, unele splendide, de grădini de vară unde mergeai să mănînci o friptură la grătar şi să bei un vin bun, de locuri unde se dansa pînă noaptea târziu. Viaţa era veselă. Cincizeci de ani mai tîrziu, sub Ceauşescu, oamenilor le trecuse cheful să mai iasă în oraş seara. Mai întâi, pentru că nu aveau energie, atit do mult îi solicitau gesturile cele mai elementare ale vieţii cotidiene. Ceauşescu scufundase oraşul în beznă, nu mai era lumină pe străzi, trotuarele erau desfundate, îţi ru- pcai picioarele, cădeai în bă.! Ii. Şi-apoi, unde să ie duci sa cinezi cînd nu mai erau de-ale gurii ? Cele cîleva restaurările care mai rămăseseră, chiar şi cele mai luxoase, nu ofeream contra unor sume exorbitante, deeît mîncă- ruri insipide şi un vin de nebăut. Şi atunci, de ce să mai ieşi ?

— *Moraiid arată de asemenea că franceza, folosită în societatea prosperă şi tnndavă pe care o descrie, fusese introdusă în epoca dominaţiei turceşti şi ca o reacţie împotriva acesteia.*

— Limba asta,- în care eu literalmente m-am scăldat, nu era doar a lumii.bune sau a elitelor. Ea mai era, desigur, în tinereţea mea, un semn al distincţiei sociale, te slujeai de ea clin eleganţă şi uneori din vanitate. Dar folosirea ei se democratizase încă de pe vremea mea, şi tocmai de aceea a rămas atit de frecventă astăzi, în mediile studenţeşti, dar nu numai. Forţa francezei este de altă natură : istoric, ea nu a fost numai limba formatoare a inLelighen- ţ.ie.-i, ci şi, în mare măsură, a identităţii naţionale româneşti. A fost introdusă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în momentul în care

principatele dunărene căzuseră sub dominaţia Imperiului Otoman. Pentru că în istoria Europei au existat mai multe Ialte, prima fiind tratatul încheiat între Francisc I şi Soiiman Magnificul, care ceda influenţei turceşti Metlilorana şi întreg sud-cstul Europei, iar a doua, pacea do la Passarowitz. din 17lf>, care a eliberat Europa centrală şi Viena, dar le-a recunoscut turcilor, în compensaţie, puteri sporite în principatele dunărene. Penetraţia francezei în România, în momentul acela, a fost simultană cu extinderea ei la Con- stantinopol, în mediile greceşti fanariote coborîloare din familii bizantine, cărora turcii le încredinţau administrarea principatelor de la Dunăre.

Franceza a servit drept antidot pentru această dominaţie turcească, tare păcătoasă în multe privinţe şi în primul rînd din punct de vedere social, pentru că făcea să apese asupra populaţiei româneşti o fiscalitate insuportabilă. Fanarioţii îşi cumpărau tronul principatelor cu preţul unor cadduri imense în aur, făcute vizirilor şi demnitarilor turci. O armată de funcţionari corupţi, care nu vedeau in condiţia lor deeît o sinecură, storceau brutal do 1.■ ■ri nopulaţia. Regimul acesta a fost aşadar chinuitor, ou toate că domnii erau, în majoritate, oameni, luminaţi şi au introdus în principatele române reforme foarte avansate. Tot ci au adus şi franceza, ei şi beizadelele .şi fiii boierilor pămînleni trimişi în. ucenicie la Constantinopol, do fapt ca ostatoci, şi care se formau acolo în cosmopolitismul franco-grecc.se.

în aceeaşi epocă, principatele au fost de mai multe ori ocupate de Rusia. Ofiţerii ruşi aduceau în bagajele lor uzanţa francezei, a whistului şi francmasoneria, trei aporturi care, după părerea mea, au furnizat un fel de măsură de apărare împotriva orientalizării moravurilor şi societăţii clin principate. Portul era, ce-i drept, orientul, somptuos, cu ample caftane de caşmir ţesut cu fir de metal şi căptuşite cu hermină. Un potcap enorm, împodobit cu blănuri şi diamante, ţinea locul perucii, pudrate, iar muzica turcească era mai ascultată decît Mozart. Dar la curţile dunărene, ca la toate curţile Europei, se vorbea franţuzeşte, iar franceza asta — iată lucrul cel mai important — a fost vehiculul filozofiei Luminilor, al operelor lui Monlesquieu, Rousseau, Voltaire. Folosirea acestei limbi a însoţit naşterea unei gîndiri liberale, ba chiar revoluţionare, aceea a primei revoluţii burgheze antiturceşti a lui Tudor Vladimircscu, din 1021, apoi aceea a revoluţiei de la 1040, conduse de tineri boieri educaţi în Franţa, cărora franceza şi portul european le-au atras calificaţi vele de „bonjurişti" şi „pantalonari".

— In momentul independentei, după războiul împotriva turcilor din 1871—1878, România a fost una dintre primele ţări din regiune care, sub influenţă franceză, a adoptat un sistem parlamentar

bicameral...

— Asta s-a întîmplat înaintea unirii principatelor, din 1059, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care a fost ales de tineretul francmason mai întîi domn. al Moldovei, apoi al Valahiei. Sistemul instituţional introdus atunci era extrem de avansat. Dacă ne aplecăm asupra textelor oficiale ale vremii, vom constata cu surprindere că în politică erau amestecaţi — ca şi astăzi, la Bucureşti — intelectuali, scriitori, istorici, filologi şi că discursurile lor erau remarcabile prin stil şi cultura franceză şi germană, în majoritatea lor, aceşti oameni îşi făcuseră studiile-' în Franţa, apoi merseseră să şi le desăvârşească în Germania.

Gîndirea franceză exercita o puternică seducţie asupra tineretului şi a burgheziei incipiente, care vedea în ea vehiculul unui sistem ce avea să-i faciliteze ascensiunea. La începutul domniei lui Cu za, liberalii şi conservatorii, de altminteri nu prea diferiţi unii de alţii, erau cu toţii francofili. Şi au rămas astfel pînă la căderea lui Napoleon al IlI-lea, cînd două tendinţe se profilaseră net : aceea a clasei negustoreşti şi burgheze urbane şi aceea conservatoare, a proprietari lor funciari. Lui Napoleon al IlI-lea îi da tor au^românii evoluţia spre independenţă, cl îi ajutase să se constituie. într-un stat modern constituţional, aproape independent şi asupra căruia dominaţia turcă nu mai era decît formală. După căderea lui, mulţi liberali, dar mai ales conservatori, au devenit germanofili. Considerau că Franţa avea să-şi piardă din influenţă, pe măsură ce avea să se dezvolte Germania şi că singura putere pe care se puteau bizui în fala expansionismului slav era imperiul german. Dar toii, germanofili sau nu, continuau să vorbească franţuzeşte in familie. Regele Carol l, german, vorbea franţuzeşte! cu miniştrii, iar rapoartele ambasadorilor săi erau redacta Le in franţuzeşte.

— *Nu nu existat totuşi curente da exaltare a români- iuţii. îndreptate împotriva influenţei franceze,* şi *care să se regăsească mai tîrziu în unele mişcări fascizunte, precum Garda de Fier ?*

— Garda de Fier a fost o mişcare complexă. Dacă a găsit audienţă mai ales la o parte neevoluată a populaţiei, ale cărei sentimente naţionaliste şi xenofobe sini mai uşor de aţiţal, asia nu era totuşi singura ei dimensiune. La Garda de Fier au aderat, din alte raţiuni dccît cele care îi asiguraseră succesul populist, şi mulţi intelectuali, majoritatea ele formaţie franceză, care vedeau în ea o revoluţie spirituală. Această mişcare era un recurs la tradiţii mistice, avea ceva pui[1] în structurile ei iniţialiee, fiind totodată un apel la asumarea existenţei prin prisma pericolului şi a aventurii. Era, de asemenea, o reacţie împotriva empirismului, mai mult sau mai puţin cinic, al bălanilor vulpoi politici.

Ca toate mişcările naţionaliste şi extremiste. Garda da Fier exalta, mai mult sau mai puţin conştient, fundamen- lele preromane ale istoriei, în cazul nostru, originea tracică şi dacică.

•— *Regăsim acest filon mai tîrziu, la Ceauşcscu ?*

— Ar însemna să-i facem onoarea de a--i atribui recurse intelectuale pe care nu le avea. E drept, sub Cea- uşescu s-au putut exprima, într-un mod adesea violent şi amenințător, naţionalişti de extremă dreaptă sau stingă (cele două extreme se confundau) care făceau într-adevăr mare caz de vechiul regat dacic. In ce-1 priveşte pe Cea- uşescu însuşi, ideea asta i-a venit după ce a fost invitat, pe timpul Şahului, la nu ştiu ce comemorare iraniană. Epatat de vechimea cu care se putea mîndri Imperiul Persan, s-a gîndit să impresioneze lumea proclamînd caracterul multimilenar al statului român, căruia i-a situat începuturile în regatul dac. S-au găsit istorici şi arheologi care să-i dea apă la moară şi să ateste originea noastră preromană, reală, fără discuţie, dar care nu poate servi nicidecum ca punct de referinţă pentru România contemporană. Este, dacă vreţi, ca marota teutonică a nemţilor sau celtică a francezilor.

— Acest *filon, întîi naţionalist, apoi anlioceidental, în* epoca *stalinismului pur şi dur, şi naţional-cotnunist sub Ceauşasca, a fost* o *frînă pentru francofonie ?*

— A contribuit la izolarea noastră de Franţa, dar fran- cofonia a rămas, tocmai ca o formă de rezistenţă. Ba chiar, intelectualii au supralicitat tema literaturii şi a culturii franceze. Revista *Secolul XX,* poate cea mai bună pe care o avem, plătind, e drept, un. mic tribut oportunist într-o secţiune limitată a fiecărui număr, s-a străduit în. toată perioada Ceauşescu să promoveze teme prooccidentale şi, evident, franceze.

De la implantarea regimului comunist, francofonia a fost o forma de rezistenţă intelectuală. După 1 ianuarie 1943, cînd s-a instaurat Republica Populară Română, procurarea de cărţi franţuzeşti a devenit tot mai dificilă, dar ele treceau de la unii la alţii, erau xeroxate sau chiar copiate. Limba franceză a rămas limba familiară nu numai pentru aristrocraţii şi burghezii de odinioară, ci şi pentru intelectuali. Evident, era foarte rău văzută. De exemplu, la şcoala de literatură, care fusese creată ca să înveţi să... devii scriitor, făcea impresie proastă să laşi pe pupitru un Baudelaire sau un Mallarme, semn sigur al unui spirit burghez sau al unor sentimente ostile socialismului. Puteai fi dat afară din şcoală, cum s-a şi întâmplat în cîieva cazuri.

Cînd şi cînd, ne ridicam tainul de prin anticariate, care se umpleau în ritmul exproprierilor, al confiscării bibliotecilor şi al scoateri lor la vînzarc. La mulţi ani după ce am fost arestat şi biblioteca mi-a fost confiscată, am regăsit unele din 'cărţile mele la anticariat. Goleam rafturile de tot ce Ktfttâţwîlie citit şi aşteptam următorul transport. 1-c Jviti m

— Nu se ***mai*** *găsesc prea multe lucruri pc~acolo, afară poate de Paul Bourget...*

— Şi-a avut şi el ceasul lui de glorie, apoi a căzut în desuetudine şi a fost vîndut la anticariate, unde acum nu mai are cumpărători. I-Ienri Duvcrnois sau Itcnard Dor-j geles cunosc la ora actuală aceeaşi soartă. Dar aceste li-, brării nu erau doar depozite de cărţi care nu se mai citesc,' Cînd o bibliotecă era vîndută, fie de persoane a căror locuinţă fusese redusă cu forţa la o singură încăpere, fie dS către stat, după confiscări, cărţile nu zăboveau prea mulţ prin rafturi.

— Era paradoxal din partea regimului să conjişie cărţi, iar apoi să le repună în circulaţie, contribuind astfel la difuzarea culturii franceze. O altă incoerenţă destul de răspîndită la cadrele comuniste, sub Ceauşescu, era aceea de a plăti bătrîne doamne ca să le înveţe odraslele franceza şi *bunele maniere...*

Această nouă clasă politică dorea ca odraslele ei săi aibă o educaţie asemănătoare celei a burghezilor. Am cunoscut multe asemenea bătrîne doamne, careşi făceau din asta un mijloc de subzistenţă. Imaginea pe care o ofereau nu putea fi alta decît imaginea pe care ele înseşi **o** aveau asupra Franţei : puţin cam învechită, nostalgică şi, desigur, foarte incompletă. Vorbeau despre teatrul lui B(rnsteln, Henry Bataille, RoEert de Flers şi de Caillavet. I[11] a, totuşi, o imagine ! Cu atît mai mult cu cît predau, iu Ieşea, cu ajutorul unor cărţi ilustrate, dinainte de război, dintre acelea care m-au ajutat şi pe mine să-mi formez o imagine asupra Franţei. Şi astăzi încă, dacă îmi cade în mină un album cu Becassine, Bicot sau Zig şi Puce, mă cufund în el, lăsîndu-mi baltă toate celelalte treburi !

— *Centrul cultural francez a funcţionat continuu, pînă la sfîrşitul regimului Ceauşescu. A jucat el vreun rol, era considerat suspect cine frecventa Biblioteca franceză ?*

— Biblioteca franceză din Bucureşti a jucat un rol de seamă pentru multe doamne şi mulţi domni în vîrstă, pentru că... era încălzită. Veneau aici întîi de toate ca să stea la căldură şi abia apoi ca să răsfoiască o revistă sau să vadă un film. în mare, nivelul intelectual pe care îl propunea această bibliotecă nu era dintre cele mai elevate. Ultimele apariţii nu ajungeau aici decît cînd şi cînd şi nu în totalitate, iar majoritatea publicului se orienta spre lecturi dintre cele mai banale. Dar veneau şi tineri, cărora nu le era teamă şi care erau minaţi de un veritabil interes intelectual. I-am văzut, de pildă, năpustindu-se asupra noii sorii a corespondenţei lui Proust, cînd a sosit. Totuşi, am fost şocat să nu găsesc în fişier nici un tirlu de Desearlcs.

— *Posturile de radio străine erau ascultate mai ales pentru informaţii sau şi pentru emisiunile culturale ?*

— Cum să nu î Rubricile literare de la France Inter erau foarte urmărite. Cînd aveai fericirea să cunoşti pe cineva căruia i se oferise şansa de a merge în Franţa, ştiai ce să-i ceri. Se ascultau mult mai ales emisiunile despre actualitatea franceză de

la Radio Europa Liberă.

— *De la Frec Europe ?*

■— Da, da. In special rubrica pe care o ţinea şi încă o mai ţine Monica Lovinescu, „Teze şi antiteze la Paris", în care se prezintă operele românilor din exil, ca şi operele franceze sau traduse în franţuzeşte care suscită, la Paris, un interes deosebit sau vii controverse. Munca ei a fost extrem de importantă pentru noi.

— *în ultima perioadă, s-au bucurat în România de* o *apreciere deosebită anumiţi autori sau anumite curente literare franceze ?*

— Autorii importanţi pentru generaţia mea şi pe care şi cei mai tineri decît mine îi mai caută erau, în afara clasicilor, autorii de la *NRF,* de la Proust şi Gide pînă la cei din zilele noastre. Generaţiile următoare s-au lăsat impresionate de diverse noi valuii, pînă la noul roman. Unii tineri erau tare mîndri că l-au citit pe Robbe-Gnllet sau pe Claudc Simon, alţii făceau mare caz de Roland Barthes. Cred că această atracţie a sporit datorită izolării. Dacă nu nc-am fi rupt de Europa în 1948, dacă ideile şi cărţile ar fi circulat **liber, aceste** mode ar fi fost luate la noi drept ceea ce sînt — simptome ale evoluţiei mentalităţilor —, în nici un caz drept dovezi ale unei inteligenţe absolute. Cu cit accesul la cărţile occidentale era mai dificil, cu atît admiraţia pentru „ultimul strigăt" era mai exagerată. Totuşi, nu am fost niciodată duşmanul modelor, care sînt o provocare a conştiinţei, o incitare a curiozităţii, o emulaţie intelectuală.

— *Exista un „palmares“ clandestin ? Adevăratul* bcst-seller *din perioada Ceauşescit n-a fost cumva catalogul* La Rcdoute ?

— Catalogul *La Redoute* circula, intr-adevăr, pe piaţa neagră. Era nu numai un mijloc de informare preţios, un mijloc de a-ţi reprezenta, înlr-un mod extrem de palpabil, lumea dc care eram separaţi, ci şi, evident, o sursă de intensă voluptate. Plăcerea cu care. chiar şi aici, în Franţa, este frunzărit acest gen

de catalog, vă puteţi imagina că era înzecită do lipsuri şi frustrări ! Te făcea să visezi, nu ?

IV

Best-seller-uri franţuzeşti au existat, dar erau mai cu- rînd politice decît literare. Căiţi precum cele ale lui Jean- Franşois Revel, *Comment Ies democraties finissent* sau *La teniaiion lotalitaire,* erau foarte căutate, ţi le procurai la preţuri astronomice. Dar autorii cu cea mai marc priză erau autorii români interzişi pentru că nu fuseseră pe plac, cărţile dezavuate oficial şi puse la stilpul infamiei. Apoi, marii autori români exilaţi, precum Cioran. Dc altfel, un Cioran a fost tradus pînă la urmă în româneşic, anim un un şi ceva. Dar cum Cioran nu vrea să se traducă el însuşi — fiindcă, într-adevăr, nu te poţi traduce pe tine n rai li sau. dacă o faci, scrii o altă carte —, Cioran cel tradus nu mai era Cioran, rămînca foarte puţin din el. In io est sens, se poate spune că este un autor francez ; de idilei, a şi fost citit mai ales în franceză. Cărţile lui erau procurate pe tot felul de căi, ţi se trimiteau prin poştă, te rugai Domnului să scape de controale şi apoi le puneai în circulaţie. Toată lumea la noi era foarte curioasă, cu toate că nu avea doar adepţi. Unii îl condamnau, pentru că se înşelau asupra sensului exact al criticilor lui anti- româneşti. Era considerat ateu şi antiroman, eînd el nu este decît un negator, ceea ce nu înseamnă că subiectele lui predilecte nu sînt Dumnezeu şi România. La drept vorbind, nu cunosc vreun scriitor mai pătimaş îndrăgostit de România.

„SIRE, VA VENI, POATE. ZIUA..."

-i- i ...Ui

— *Vă declaraţi cu plăcere monarhist şi, încă de*

la sosirea dumneavoastră în Franţa ca ambasador, v-aţi remarcat prin vizitele pe care le-aţi făcut regelui Mihai în exilul său elveţian. Păreţi a avea nostalgia unei epoci care nu le-a lăsat, totuşi, doar amintiri frumoase românilor. Credeţi realmente că sînt mulţi cei pentru care regele mai reprezintă astăzi ceva ?

Mă prezint mai degrabă drept regalist decât drept monarhist. Monarhia înseamnă guvernarea unuia singur, lucru pe care eu nu îl aprob. Cred în principiul dinastic şi cred că democraţia poate fi asigurată de o monarhie constituţională. Dar mi-e imposibil să dau un răspuns complet la întrebarea dumneavoastră. Asta, pentru că de cincizeci de ani. generaţii întregi au crescut fără să aibă nici cea mai mică reprezentare concretă asupra a ceea ce puteau fi societatea şi democraţia românească în vremea monarhiei. Pe de altă parte, regele Carol al II-lea a lăsat realmente o amintire neplăcută — şi e lucrul cel mai blînd care se poate spune. **In** 1938, el a făcut enorma greşeală de a dizolva partidele politice şi regimul parlamentar, inşi aurind ceea ce s-a numit „dictatura regală", care după mine înseamnă o contradicţie în termeni. Dar dacă evenimentele, care se precipitau în 1940, nu l-ar fi obligat să abdice pe cînd era încă relativ tînăr, poate că ar fi reuşit fă-şi încheie domnia cu un bilanţ mai favorabil. Aş vrea să iurisl asupra acestui an 1940, care pentru noi a fost teribil. Şi azi îmi mai amintesc cum am nimerit din întîm- Itiare, la radio, peste o liturghie transmisă do la Notre- Danif, ţinută în prezenţa guvernului Paul Reynaud, şi cît dt emoţionat am fost la auzul invocaţiei care răsuna sub bolţile catedralei: *„Sainte Gencvieve, prolegez Paris lSainte Jeanne d'Arc, sauvez la France !"* Cîteva zilele mai tîrziu aflam despre intrarea nemţilor în Paris şi acesta a fost unul dintre momentele cele mai dramatice din viaţa mea. A fost pentru noi, românii, o cotitură crucială, pierderea oricărei speranţe că vom mai putea scăpa de Hitler. Nemţii avansau, noi nu mai puteam conta pe nici o garanţie din partea Aliaţilor, trebuia găsită o formulă pentru a salva ceea ce mai putea fi salvat, limitîndu-se pe cît posibil ingerinţa germană. Soluţia găsită — de fapt impusă, pentru că nu mai exista putinţa de alegere — a fost impură : încheierea, în 1939, a unui tratat cu Germania, de altminteri extrem de oneros pentru România. Dar catastrofele din acel blestemat an 1940 nu s-au oprit aioi. Ca urmare a pactului Ribbentrop-Molotov, U.R.S.S. lansase un ultimatum care cerea imperios cedarea

Basarabiei şi a. nordului Bucovinei. Regele a trebuit să se supună. Două luni mai tîrziu, la sfîrşitul verii, Hitler ne impunea să cedăm Ungariei jumătatea de nord a Transilvaniei. Generalul Anlo- nescu, făcînd alianţă cu mişcarea de extremă dreaptă Garda de Fier — rezervele sale mentale nu au fost dezvăluite decît mai tîrziu — îşi instaura dictatura. Intram într-o altă epocă : sentimentele noastre naţionale, echilibrul nostru social, afecţiunea noastră pentru aliaţii occidentali erau batjocorite. în aceste condiţii dramatice, vexatorii a intervenit abdicarea forţată a lui Carol al II-lea în favoarea fiului său, Mihai I. Evident, pe atunci îl detestam pe Antonescu, care adusese la putere Garda de Fier. Astăzi, după cincizeci de ani, îl privesc puţin allLe).

— *Ce destin tragic a avut şi Mihai : mai întîi, timp de trei ani, cnpil-rege, adică lipsit de putinţa de a dom:'.;, apoi rege în toată regula, dar în umbra unui dictator... Nu credeţi că istoria şi personalitatea sa sînt pentru* ***el,*** *la* ***ura*** *actuală, mai degrabă un handicap ?*

— Este un bărbat care şi-a dovedit demnitatea în faţa presiunilor germane şi a aroganţei lui Antonescu, ca şi curajul, după război, cîrid a trebuit să facă faţă atitud'nii ameninţătoare a ruşilor. Mă simt tot atît de ataşat de persoana sa pe cît mă simt de ataşat de instituţia monarhiei. Trebuie să vă spun însă povestea sentimentului meu dinastic, deoarece în cazul meu nu este vorba doar de o opţiune raţională, ci şi de un sentiment, întreţinut ele amintiri emoţionante.

Copil fiind, aveam o guvernantă, nemţoaică şi catolică, care mă ducea in fiecare duminică la liturghie, la capela de pe Pitar-Moş. Intr-una clin duminicile astea, trebuie să fi avut vreo şase sau şapte ani pe-atunci, am zări!, garat lingă capelă, un Fiat maron, cu o coroană în loc de număr şi un militar la volan. Regele era acolo. Am intrat. Era putină lume, mai ales bucătărese unguroaice, pentru că erau aproape singurele catolice din Bucureşti şi cîteva cucoane din înalta societate, pentru care catolicismul eră utt fel de pasiune mondenă. Regele Ferdinand — bunicul lui Mihai — în uniformă de gală,

stătea in- genunchiat piş. un *prie-Dieu,* cu un aghiotant alături. Era un bărbat de o mare distincţie fizică, cu un frumos barbi- şon, cam ca al regelui Georgc al V-lea al Angliei sau al tarului Nicolae al II-lea. Regele Ferdinand avea însă un clcfect : nişte urechi teribil de clăpăuge şi. după cum bănuiţi, suferea îngrozitor din cauza asta. M-am aşezat cu cîteva rînduri mai în spate, împreună cu guvernanta, şi după cîteva clipe în liniştea capelei răsuna glasul meu de copil mirîndu-se în nemţeşte : *..Wcis fur Olrrcn der Kouig hat !“* [2] Guvernanta m-a apucat strîns de braţ, iar în clipa aceea mi-am spus că ceea ce făcusem era o crimă de lozmaiestate, că voi fi spînzurat sau decapitat, cum mi se povestise că păţeau cei care nu arătau respect Sultanului. In loc de asta, regele s-a întors şi mi-a zîmbit cit se poale de amabil. După terminarea slujbei, impresionat de at.Ua mărinimie şi blîndeţe, am fugit să-l aştept afară şi cînd a trecut pe lingă mine am strigat, de data asta în româneşte :
,.Trăiască regele h‘ Atunci el s-a oprit, m-a luat în braţe şi m-a sărutat pe frunte.

2 „Ce urechi are regele *V‘*

Mai tîrziu, la vîrsta de optsprezece ani, mi s-a întâmplat să-l întîlnesc pe Carol al II-lea. îmi petreceam vacanţa cu familia, la Sinaia, unde era şi reşedinţa de vară a regelui, cînd s-a produs un important eveniment politic. Pe atunci, şeful diplomaţiei române era Nicolae Titulescu, om de mare prestigiu internaţional, care jucase un rol important la Societatea Naţiunilor, instituind un sistem de alianţe ale României în Europa centrală, în confederaţia balcanică şi cu puterile occidentale, şi care pe atunci înclina spre o apropiere faţă de Moscova. Stabilise relaţii cu l[1] alunea Sovietică prin intermediul unui tratat care, din precauţie fală de Germania hitlerislă, autoriza armata rusească să troacă frontiera română pentru a se îndrepta spre vest, în caz de nevoie. Argumentul — fără îndoială, destul de specios — era că în felul acesta ruşii ar recunoaşte, implicit, graniţa şi, prin urmare, faptul că Basarabia este teritoriu românesc.

Eram deci la Sinaia, în august 1936, cînd a căzut ştirca- bombă : demisia guvernului şi rcalcătuirea lui cu aceiaşi oameni, mai puţin Titulcscu, aflat în acel moment în străinătate. Era o mazilire perfidă. Nu trebuie să vă mai spun că la noi în casă discuţiile erau foarte aprinse. Printre noi se afla una din mătuşile mele, al cărei soţ, diplomat de carieră, era un apropiat al lui Titulescu şi promotor al politicii sale. Eu, care pe atunci mă pregăteam pentru cariera diplomatică, eram cu totul de partea sa. Mama, îii schimb, nu-i dădea deloc dreptate. în tinereţe, făcuse parte dinlr-un cerc de prieteni ai prinţului Carol şi ai surorii sale, Elisabeta : jucau tenis împreună, mergeau să danseze unii la alţii şi făceau bob iarna, la Sinaia. Păstra din vremea aceea un' sentiment de afecţiune şi fidelitate faţă de regele Carol. ,,Ştie el ce face, Titulescu e un bolşevic[11] afirma ea, în timp ce unchiul şi mătuşile mele deplin geau faptul că suveranul însuşi clusese de rîpă unica politică europeană aptă, după părerea lor, să ofere garanţii pentru ţara noastră.

Chiar atunci, am fost invitaţi la concursul organizat în fiecare an la Sinaia de Automobil Club, concurs la care urma să asiste şi regele. A sosit, la volanul maşinii sale, cu o pălărie neagră, într-un

costum negru cu dungulițe albe, cu un pulover la baza gîtului (nu prea ştia să se îmbrace), trăgînd cu nonşalanţă dintr-un lung portţigaret şi zîmbind unui public destul de răzleţ. Cînd a trecut prin laţa noastră, în drum spre tribună, mama s-a înclinat într-o reverenţă, dar eu am rămas băţos, în picioare,, cu braţele încrucişate. El m-a privit lung, cu un zîmbet uşor batjocoritor, întrebîndu-se probabil cine e tînărul acela insolent, aparent ostil, care nu arată totuşi a .legionar din Garda de Fier. Legionarii erau uşor de re<h.moscut, mai ales după părul lor zburlit. Eu, dimpotrivă, ■ îl aveam dat cu briantină şi eram îmbrăcat englezeşte, semn al unei opţiuni nntigermane, antihitleriste. în plus, semănăm teribil cu mama. în pauză, preşedintele clubului, un domn în vîrstă, foarte respectabil şi plin de prestanţă, a venit sâ-i spună mamei : „Maiestatea Sa vă roagă să veniri să boţi un strop de şampanie, dumneavoastră şi tînărul ci..mn.“ Eu ni-am încăpăţînat şi am refuzai. „Cum, dar l' cbuie să vii !“ a protestai mama. aşa că pînă la urmă ir:-am dus. Evident, m-am purtat cum se cade şi m-am înclinat cuviincios. Regele acea un cuvin! pentru fiecare. M-a luat citeva clipe deoparte, m-a întrebai ce voiam să tac în viaţă şi ca^e erau autor ii mei favoriţi. l-am spus că Uaudelaire şi,Jţţţdţşsche. „Dar Vorhaeren nu vă place? Mie îmi place Am încuviinţat şi am citat citeva \arsuri de Verîpţaaren pe care. din fericire, le păstrasem in memoriei El a pjtat altele şi am plecat de acolo complet sedus de bărbatul acela cu ochi inteligenţi şi albaştri, cu mustaţă roşcată şi cu zâmbet batjocoritor. Iată, în două episoade, unul copilăr esc şi naiv, celălalt ceva mai tulbure, cum se poate naşte un sentiment dinastic.

— Dar pe M.ihai, l-aii în lihni în iimpul domniei, înainte de a se exila 7

— Pracfie. nu. I.-am zării o dată. la o paradă militară, i;, care asista împreună cu Amonescu. Eram pe atunci caporal şi, în ziua aceea, de serviciu. în cordon, la trecerea maşinilor. Ceea ce m-a frapat a fost modul destul de demagogic în car e r ăspundea Antonescu la ovaţiile mulţimii, fără să aştepte să o facă mai intii regele şi, dimpotrivă, marea prestanţă a

regelui Mihai, salutul său mai puţin frecvent şi de o mare eleganţă. Aniîndoi aveau bastoane de mareşal. Sini imagini care contează. Mai tîrziu. am aflat că regele avusese un cuvânt amabil pentru mine atunci rînd semntise decretul cu numiri, după ce am reuşit la concursul de ataşaţi de legaţie de la Ministerul Afacerilor Străine. Apoi nu l-am mai văzut decât o dată sau de două ori. in 1947, cînd eram ataşat de legaţie la protocol.

— *Pe atunci era, popular ?*

— Foarte popular. Se ştia cum rezistase ingerinţei ruseşti.

— *Dar înainte de asta, în momentul alianţei cm 'nemţii„ (politică ducea ?*

— Nici una. Nici nu ar fi putut. Fusese privai de ţoale p crogativele, cu excepţia celor protocolare. Avea grijă numai să-şi marcheze distanţarea faţă do nemţi — o distanţare personală — şi să păstreze tot timpul o atitudine probritanică. După atîţia ani, ne dăm seama de altfel că Antonescu însuşi a dus în momentul acela o politică a răului minim, un fel de petainism care în definitiv le admitea nemţilor, în România, o influenţă mai mică decît le admisese Petain în Franţa. A făcut tot ce a putut ca să-i apere pe evrei, să-i scutească de purtarea stelei galbene, chiar dacă la Iaşi, după cum ştiţi probabil, s-a petrecut un oribil pogrom. După rebeliunea legionarilor, din 21 şi 22 ianuarie 1941, i-a înlăturat dc la putere, i-a reprimat şi i-a scos în afara legii. Dictatura lui Antonescu era **o** dictatură militară şi tehnocratică. Antonescu a acţionat, mai ales, foarte ferm pentru a păstra în tot timpul războiului etalonul-aur al monedei româneşti, intr-o vreme cînd toate ţările europene ocupate de nemţi nu mai aveau monedă convertibilă. Asta a salvat multe.

— *Cînd l-aţi întîlnit, recent, pe regele Mihai în Elveţia, aţi avut sentimentul că păstra anele regrete în le- găutură cu epoca aceea ?*

— Nu are decît un regret, care îl apasă însă îngrozitor. Chiar şi acum este punctul lui. nevralgic,

ţinta atacurilor împotriva lui : că l-a lăsat pe Antonescu in seama ruşilor. Antonescu a fost deţinut undeva în Uniunea Soviet hă, apoi judecat, în 1946, de un tribunal extraordinar românesc, în faţa căruia s-a purtat cu demnitate şi curaj. Şi-a asumat .întreaga responsabilitate pentru politica pe care' a dus-o. Considera că a făcut tot ce a fosL posibil pentru a menţine suveranitatea ţării urle, pentru a evita o ocupaţie germană, ca în Danemarca, Olanda sau Franţa. Afirma că a purtat războiul din Est, împotriva ruşilor, pentru a recuceri Basarabia, teritoriu românesc răpit cu forţa. Evident, spera să recupereze şi Ardealul printr-un aranjament cu nemţii, în caz dc victorie, lucru col puţin discutabil.

— *Regele ar f i puiul să-l graţieze ?*

— Antonescu n-a solicitat graţierea, îşi lua asupră-şi întreaga responsabilitate. De altfel, regelui i-ar fi fost foarte greu, politic, să o facă, din cauza ruşilor.

— *Spuneaţi, totuşi, că regele Mihcri r,c bucura* J,i nv- *nma aceea de o anume popularitate, mulţumită re:i>ienlci rele în faţa ingerinţelor ruseşti.*

— Da. Regele Mihai este, cu siguranţă, singurul monarh decorat de Stalin, el însuşi a acordat distincţii unor ge nerali sovietici, dar tot el a incarnat această rezistenţă. Am să vă povestesc o anecdotă căreia, mărturisesc, nu i-ara verificat autenticitatea, pentru că îmi place mult şi n-aş vrea să fief dezminţită. Cinci. în toamna lui 1944, generalii ruşi ,şi-au stabilit statul-major la Bucureşti, au lost invi- lati la Palat'.""Au intrat acolo înarmaţi, cu centironul şi pistolul la brîu. Şambelanul l-a prevenit pe rege, tare a spus : „Lăsaţi pe mine !“, s-a înarmat la rîndu.1 lui şi a intrat astfel echipat în salon, pentru a-i saluta pe generalii ruşi. După care, un lacheu *grand-sli/lc* a venit şi i-a prezentat un platou, pe care regele şi-a depus centironul şi pistolul. Generalilor nu io mai rămînea decît să facă şi ei la fel. Asta denotă, gă.scsc, nu numai prezenţă de spirit, ci şi spirit.

Cînd sovieticii i-au impus un guvern căruia îi contesta legalitatea, regele a întreprins o grevă constituţională care a durat câteva luni. Nu mai

semna decretele. Situaţia elevi nise imposibilă. In final, s-a convocat o conferinţă internaţională cu reprezentanţii Statelor Unite, ai Marii Bri- lanii şi ai sovieticilor, care s-a încheiat cu un compromis, în virtutea căruia unii membri ai vechilor partide istorice (>iau din nou admişi în guvern. Dar nu a fost decît un aranjament formal. N-a schimbat nimic, iar lucrurile au evoluat cum era ele aşteptat, pînă la abdicarea de la 30 decembrie 1947.

în toţi anii aceia, au avut loc numeroase manifestaţii în sprijinul regelui. Cea mai importantă a avui loc la 8 noiembrie 1945, în plină grevă constituţională. Tinerii liberali şi naţional-ţărănişti s-au mobilizat în număr mure pentru a manifesta în Piaţa Palatului. Comuniştii n-au Irimis mineri — nu încă —, ci militanţi ai Confederaţiei Generale a Muncii şi au urmat înfruntări foarte violente. Cei favorabili regelui erau pe atunci tineri. Astăzi sînt balrini, iar între timp unii dintre ei au luat-o pe alte căi. I ie aceea, creditul său nu mai este astăzi atît de mare incit sa sc poată conta pe o restauraţie foarte apropiată. Am Iol uşi impresia că începe să aibă, puţin cile puţin, tot mai mulţi adopţi. Lumea începe să-şi dea seama că este singura soluţie care ar putea garanta o democraţie stabilă.

— *Cum a plecat din România ? Ruşii au avut nevoia de ceva timp pînă să-l oblige să abdice* ?

— A abdicat sub ameninţare, la 30 decembrie 1917. Avuseseră loc manifestaţii anticomuniste la Bucure? li şi în provincie, mai ales la Cluj. Sovieticii arestaseră un anumit număr de studenţi şi l-au ameninţat pe rege că îi vor împuşca dacă nu abdică. România trebuia să devină o republică populară satelită a U.R.S.S., ca şi celelalte, iar pentru asta trebuia să se termine cu instituţia monarhică. Regele Mihai nu putea lăsa, bineînţeles, să fie asasinaţi studenţii aceia. O abdicare este, orice s-ar spune, mai puţi» definitivă decît o execuţie. Aşa că a plecat. A lucrat cîtva timp în Statele Unite, ca pilot de încercare la o întreprindere de avioane, apoi în alte .slujbe, iar acum trăieşte modest în Elveţia, la Versoix, în apropiere de Geneva.

— *Modest ?*

— Da, într-o casă care nu este a lui, ci a unuia dintre cumnaţi, confortabilă, dar fără mobilă stil, fără tablouri de valoare. Pe scurt, locuinţa clasei de mijloc elveţiene, şi nu a unui colecţionar bogat. Cînd am fost acolo, în februarie 1990, cum era prima oară cînd un demnitar român, un ambasador intra în reşedinţa lor, regele şi regina au ţinut să sărbătorească evenimentul cu o cupă de şampanie. Mai erau de faţă principesa Margareta şi cîţiva prieteni. Or, noi eram opt, iar în casă nu existau decît şase cupe. A trebuit să se adauge două pahare obişnuite pentru rege şi î e- pină. Apoi am dejunat foarte simplu : regina servea ia masă.

■— *Ce v-a determinat să-i faceţi această vizită ? A fost o iniţiativă personală sau aţi avut sprijinul ypior prieteni ? Credeaţi în posibila renaştere a unei mişcări monarhiste* ?

—• Din clipa în care mi se comunicase numirea ca ambasador plănuisem să merg să-1 văd pe rege, să restabilesc contactul cu el. Prima dată am fost la Versoix la două sau trei săptămîni după sosirea mea la Paris. Nu îmi imaginam posibilitatea unei restauraţii iminente nici cît el, dar îmi spuneam că trebuie făcut ceva în acest sens şi că primul lucru este informarea tinerilor români despre coca ce o fost de fapt monarhia. Li se băgascră în cap tot felul <.!«' baliverne, cum că regalitatea e sinonimă cu tirania, i-u absolutismul, cu înapoierea, că e însoţită obligatoriu de lux şi dc un fast de operetă care n-ar mai cadra cu un stat modern, că monarhii îşi petrec viaţa no răcind altceva dccît să se btjcttre de bogăţii pe nedrept adunate. De pa; că nu regirnj^jfc; cbjrttuniste, şi al nostru în mod special, ar fi r i d i c a t d e sistem, în mod grosolan şi caricatural, prirtbi^tl^riVilegiilor !

Am vq|;ţ»ţ mţij'ales despre perioada Ceauşeseu şi despre eveniipepteip din România dc după 1989. Cel caro a abordat problema pretenţiei sale la tron am fost eu. ..Cred, sire, i-am spus, că va sosi momentul cînd voi avea onoarea să vă prezint omagiile mele ca unui suveran 'înscăunat.*

Nu-şi făcea prea multe iluzii. Totuşi, el m-a contactat, primul, pentru a-mi comunica un text cu privire la problema constituţională. In esenţă, se scria acolo că dacă revoluţia din decembrie abrogase constituţiile comunisto, cea anterioară, din 1923, reintră automat in vigoare din punct de vedere juridic şi, chiar dacă trebuit' revizuită, modernizată, ca esle, din punct de vedere juridic, singurul fundament al legitimităţii. Intr-un cuvînt, din punct de vedere formal, regele este Rege. Mă însărcina să transmit acest text domnului Iliescu, lucru pe care l-ara făcut şi care nu a avut, fireşte, nici o urmare'.

Dar, despre eventuala sa revenire ea rege al României am vorbit mai ales cu prilejul întilnipilor noastre ulterioare, încă o dală la Vorsoix şi de două ori la Paris. Era în primăvară, situaţia internă se deteriorase, studenţii şi muncitorii manifestau la Bucureşti, în Piaţa Universităţii, tensiunea creştea, l-am spus că o adevărată criză nu este exclusă şi că trebuie să fie gata, în **aceastăă** eventualitate, să vină imediat în România. în calitate de salvatei' şi paA ficat or. Lucrurile nu s-au petrecut însă aşa. Apoi au .survenit evenimentele cu minerii. Nu erau împrejurări p. o- pice şi nici după aceea nu au mai fost.

— Regele Mihai a vrut să i-ind în România de Paşi<| iu 1990. Găsiţi că era momentul, l-aţi încurajat cumva ?

— Voia să vină atunci din raţiuni strict personale, *a,* să-şi revadă locurile copilăriei, ale tinereţii, rnormiiv-V strămoşilor. Personal, nu eram un partizan foarte entuziast al acestei călătorii, dar mi-am zis că dorinţa asta e foarte omenească şi că, în plus, e cit se poate de legitim să doreşti să vezi cu ochii tăi ce a devenit ţara asupra căreia ai o revendicare monarhică. Şi atunci, de ce nu ? Mă rugase deci să semnalez guvernului proiectul acesta, de ordin pur sentimental şi privat. Bucureştiul mi-a răspuns că, sigur, era gata să faciliteze toate aspectele practice ale unei asemenea vizite, dar că nici membrii Consiliului Provizoriu de Uniune Naţională, nici, mai ales, membrii partidelor de opoziţie nu o doreau, temîndu-se de manifestări osiile sau ca persoana în

cauză să nu fie implicată fără să vrea în intrigi politice. La care am răspuns, la rîndul meu, că nu credeam în riscul unor manifestări ostile spontane, dar că, dacă ar surveni în schimb manifestări ostile organizate — uşor de recunoscut —, aceasta ar produce încă o dată un efect deplorabil în Occident. De fapt, de manifestări favorabile regelui se temeau ei. Asemenea manifestări erau puţin probabile, dat fiind caracterul privat al acestui proiect, dar nici nu erau excluse, iar ei de aşa ceva se temeau, asta-i sigur.

La 12 aprilie, pe aeroportul din Ziirich, eînd regele Mihai se pregătea să plece spre Bucureşti, însărcinatul cu aTaccri al României la Berna a refuzat să-i pună viza pe paşaport şi l-a împiedicat deci să se urce în avion. După părerea mea. în ziua aceea s-a născut în România — sau s-a redeşteptat — curentul regalist. La Ziirich, ca dada- i'-mul...

— *Credeţi că acest curent are înlr-adevăr* rădăcini ra/;.ici *în România, că a supravieţuit anilor de comunism, cu s-a puiul menţine în condiţiile în care această dinastie du origine străină nu fusese implantată dedt cu un secol .şi ceva în urmă şi în care doar la al treilea rege a avut ar, pl limbă româna ?*

O să vă povestesc ceva ce mi-a ajuns la urechi cu mai bine de zece ani în urmă : trei ofiţeri români, trimişi în Elveţia în nu ştiu ce misiune, cinau într-o seară într-un restaurant din Geneva ; foarte înfierbîntaţi de prima lor vizită în Occident, cei trei vorbeau destul de tare. Vine chelnerul, care le oferă o sticlă de şampanie din partea unui domn aşezat în fundul sălii, care îi auzise vorbind i n-mncştc. Ei se miră, îşi biruie timiditatea, merg să mul- i'unească, se prezintă domnului cu pricina, care ii anunţă : ,.f.n sînt Mihai de Hohenzollern.“ Atunci, ofiţerii so înclină şi pc buze le vino formula clasică : „Să trăiţi, Maies- i. m !*‘ După ce se întorc în România, relatează păţania unuia dintre superiorii lor :

— Tovarăşe, ne-am întîlnit cu regele şi i ne-arn adresat cu „Maiestate".

— Păi, Qţim altfel să-i fi spus ? Bine aţi făcut !“ a venit replica superiorului.

Cînd l-am întîlnit, regele mi-a spus că povestea nu era, din nefericire adevărată. Circula însă în România, sub (’-'auşescu, şi lumea o credea, iar asta dovedeşte că ceva plutea totuşi în aer.

Multele scrisori primite de rege înainte şi după evenimentele din decembrie 19G9 sînt semnul unei stări de spirit mai fayorabile decît s-ar fi putut crede. Apoi, în toţi aceşti ani, regele nu a fost complet absent. Era foarte bine informat despre ceea ce se petrece in România ; a făcut mai multe declaraţii în mass-media occidentale, declaraţii reluate de posturile ele radio străine şi care aveau un anume ecou în ţară.

Cit despre faptul că nu este de origine .strict naţională, majoritatea dinastiilor europene sînt in aceeaşi situaţie, iar ataşamentul faţă de regele Mihai are eu atîl mai puţin de suferit cu cit el personal este român, născut în România, ca şi tatăl său. In ce priveşte limba, Ferdinand I vur- I ,< a foarte bine româneşte, regina Maria de asemenea, iar pentru regele Carol al II-lea româna a fost limba maţi rnă, ca şi pentru Mihai, care citează adesea. r.mu/indu--.e copios, replicile marelui Caragialc. E adevărat, cu regina, Ana de Bourbon-Parma, care este daneză, vorbeşte in IVanccză sau engleză şi nu şi-a învăţat

româneşte fiicele. Dar asta se poate repara şi nu poate constitui nicidecum im argument împotriva lui, cu atit mai mult cu cit tradiţia noastră nu prevede, pentru moment, succesiunea pc linie feminină. Asta se poate corecta. în f aptul că nu şi-a învăţat copiii româneşte nu trebuie oare văzut, mai. curind dorit o comoditate familială, un fel de renunţare, mai mult sau mai puţin conştientă, un pesimism în legătură ca viitorul dinastiei, de înţeles, în fond, în perioada comunistă, despre cure nu se putea paria că va lua sfirşit într-o zi ? Posibil.
Dar a crede sau a nu crede în paternitatea ori în şansele unei coroane este o chestiune de circumstanţe şi de evaluare a circumstanţelor. Constatarea condiţiei sale juridice si familiale de rege se situează în afara consideraţiilor de acest gen. Calitatea de rege nu ţine nici de conjecturi, nici de conjunctură, ea este o calitate care se dobândeşte prin succesiune.

— *A firmaţia că românii au nevoie de un rege, mai ales după lunga perioadă de exacerbat cult al personalităţii, echivalează, totuşi, cu o judecată foarte pesimistă cu privire la conştiinţa lor civică.*

— Dimpotrivă, eu cred că, în mod special pentru România, monarhia întruchipează apartenenţa la Europa prin legăturile de familie dinastice şi că, în acelaşi timp, sub forma ei constituţională, monarhia oferă cele mai mari garanţii pentru o bună funcţionare a democraţiei. Ea oferă cea mai bună protecţie împotriva riscurilor preşedinţiei pe viaţă şi ale dictaturii ideologice. Persoana unui rege nu pretinde nimic altceva decît o deferenţă ccremonială şi protocolară, în timp ce omul care se crede providenţial are nevoie de adulai ie şi în jurul lui trebuie să se întreţină ia permanenţă un entuziasm pur factice. Asta ne-a otrăvit existenţa timp de decenii. Fastele regale, mult mai puţin costisitoare decît cele pretinse de un regim ideologic, le permit naţiunilor mijlocii şi mici să ţină pasul cu cele mari, dat fiind că intre curţile regale există în general legături ele rudenie şi că. datorită principiului dreptului divin, perfect compatibil cu sistemul constituţional, regii s'int plasa li intr-un plan de

perfectă egalitate. Nefiind de ordin profan, regalitatea este de neconceput într-o ţară net alei\ in afara perioadei de un secol de monarhie constituţională. istoria a fost foarte ingrată şi foarte instabilă in România. Asta nu este însă o fatalitate intrinsecă, nu ţine de psihicul naţional ; condiţiile gcopolilice au fost ui atare.

— *Cum explicaţi faptul că nici un partid monarhist nu a fost creat, in ultimele luni în România, aşa cum s-a iutîmplat în Bulgaria, că nici unul dintre principalii şefi ai opoziţiei nu face referire la monarhie, ba chiar că s-au distanţat public de proiectul regelui de a vizita ţara de Căşti ?*

— Principalele două partide de opoziţie, Pariidul N:> ('"nal-Ţărăiiesc şi Partidul Naţional Liberal, sini In prin- i MÎU monarhiste. Au declarat-o de ia început şi nu u; i > nul asupra acestei afirmaţii. Doar că nu au făcut prea
i .1: e ca/, de asta, pîriă acum. După părerea mea. speranţa
ii • ri.o că vor obţine **preşedinţia republicii sau** ideea că n putea **juc^ju^^ei important în configuraţia polilică u- iu.ila** Ic-au^jjjtyMţ, şă pună **această chestiune pe LUI** plan tic, u n d a r , , p î n ă la **calendele greceşti.**

INâdenti.fflţtefifcrî'egală nu era de actualitate în timpul lungii **perioade,ide** dictatură şi nici după aceea lumea na .s-a **gîndit imediat** la ea ca la o soluţie pozitivă pentru problemele noi pe care le crease schimbarea regimului. Dar ea îşi croieşte drum, inclusiv printre intelectuali, care, trebuind să facă în aceste ultime luni analiza evenimentelor clin România, să exprime conştiinţa naţională, au devenit, fără a candida la acest rol, actori politiei. Cunosc ci ţi va, şi nu dintre cei mai neînsemnaţi din punctul de vedere al notorietăţii culturale, inclusiv în Grupul pentru Dialog Social, care sînt câştigaţi de ideea monarhică. Poet a Ana Blandiana n-a ascuns niciodată că e monarhistă. Personalităţi precum doamna Doina Cornea, istoricul Andrei Pippidi sau prietenul meu Steiian Tănase, care conduce revista *22,* sînt favorabili ideii. Evident, multe ahe cunoştinţe de-ale mele o socotesc depăşită şi-mi rîd în nas când le-o evoc. Dar cîte idei pretins depăşite nu şi-au demonstrat într-o bună zi forţa ? Mai sînt şi scepticii prin lemperamont, cei care nu au decît o reprezentare mentală funciar pesimistă, ca de pildă Gabriel Liieeanu. Amîndui gîndim la fel, doar că eu cred lucrurile posibile, iar ei nu. De altfel, nu exclud convertirile la această idee. Şi 1111 numai din cauza decepţiei, nu numai dintr-un fel cîe resemnare cave ar vedea în rege singura soluţie în lipsă ile altceva mai bun, ştiut fiind că nu există o pei sonalitate «upnbilă să-şi asume conducerea statului. Nu asia este problema. Personalităţi superioare domnului liieseu sînt uşor de găsit, după părerea mea. Problema ţine însă de -.l.' lem, nu de persoane. Ne aflăm la ora actuală îu situaţia ipoli'scă, paradoxală în care un guvern care se aulopro- »lamă social-dqmocrat şi pretinde că se deschide spre Occident, spre geonorniade piaţă, că apără libertăţile iiuliv}-ctnale, un regim care declamă tot repertoriul de valori ataşate ici oii de democraţie se bizuie pe vechea poliţie politică pentru a întreţine teama şi nesiguranţa. Ne temem din nou ca nu cumva convorbirile telefonice să ne fie ascultate,

corespondenţa interceptată, nu mai avem din nou încredere unii în alţii. Iată un regim care se laudă că atrage investitori străini, dar face tot ce sc ponte ca să-i descurajeze, care aţîţă mişcări xenofobe şi naţionaliste şi desemnează oprobriului public o persoană ca Doina Conica, acuzînd-o că vrea să vîndă ţara capitalului străin. Iată un regim care se străduieşte să maimuţărească stîngaci democraţia, perpetuînd în realitate un sistem comunist bazat pe favoritism şi teroare.

— Cînd 7'-aţi înîîlnit cu regele Mihai, aţi mers puici la a vă imagina un posibil scenariu ele restauraţie ?

— Nu. ne-am mărginit să facem analiza situaţiei din România şi i-am împărtăşit convingerea mea că guvernul Iliescu va stinşi prin a se afla intr-un impas. Singurul lucru pe care ar trebui să-l facă, după părerea mea, este să sc pregătească pentru a putea, în caz de nevoie, să apară ca o salvare. Nu putem, evident, aştepta nimic de la constituţia pe care o va zămisli actuala Adunare. Misiunea ci este, la urma urmei, foarte discutabilă, pentru că Adunarea este constituantă şi legiuitoare în acelaşi timp, iar această anomalie nu sc poate justifica nici măcar prin urgenţă, ştiut fiind că i s-a dat între un an şi jumătate şi doi ani, adică foarte mult, pentru a se achita de această sarcină.

V

Tot ce vă pot spune este că regele se consideră legitim, chiar dacă opinia publică va fi consultată ulterior, prin referendum. Este legitim chiar înaintea acestei consultări şi din uite raţiuni, pentru că un plebiscit nu este suficient. Istoria ne arată cu prisosinţă că toţi uzurpatorii s-au impus prin plebiscit. Mă apropii oarecum, sub acest aspect, de istoricul italian Ferrero, care afirmă că orice regim se instalează la putere printr-un act de forţă sau de autoritate şi îşi capătă apoi legitimitatea din durată, dar eu o singură condiţie : ca minciuna să nu întrerupă timpul legitimator. Atunci, cine poate opera restauraţia ? Cînd ? Cum ? în ce împrejurări ? Nu ştim. Vă amintesc doar această frază a lui Juan Carlos, căruia nimeni nu-i contestă astăzi legitimitatea, cu toate că îi datoreşte atîta lui Franco : ,.Iau coroana din mîinile celui care mi-o oferă." In ce mă priveşte, nu fac acum nici o campaniei monarhistă, nu adun oameni şi mijloace, lucru care nu intră deloc în competenţa mea. Activitatea mea aici, în Franţa, s-a limitat în principal la a da replici acţiunilor, după părerea mea dăunătoare, alo regimului Iliescu, la luări de poziţie tot mai hotărâte, pe măsură ce se acumulează gafele, erorile, abuzurile acestui regim. Acesta este scopul căruia m-am dedicat. Problema monarhică nu se pune pentru mine decît în al doilea rînd, ca o consecinţă necesară **şi** ca **singura** soluţie, în ochii mei, pentru a ieşi din impasul în **care ne** va duce.inevitabil acest guvern. Ea se va pune de lâ **sine, cînd** va sosi momentul.**XENOFOBIE ÎN VARIANTĂ ROMÂNEASCĂ**

-— Simpatiile regaliste nu se dator esc, în parte, «şi *originii dumneavoastră ? Paleologii au dat Bizanţului mai mulţi împăraţi...*

— Principele Orsini, pe care Napoleon l-a întrebat odată dacă nu coboară cumva din Iuliu Cezar, a răspuns că habar n-are, dar că, în orice caz, pretenţia asta dăinuie în familia lui de o mie de ani. Nici eu nu vă pot spune dacă am ceva în comun cu acei Palcologi care au dat, intr-adevăr, cîţiva împăraţi Bizanţului, ca şi o mulţime de patriarhi şi alţi prinţi şi prinţişori. în orice caz, noi n-am avut niciodată pretenţia asta, cu atît mai mult cu cît strămoşii mei au venit în Valahia cu numai vreo două veacuri şi ceva în urmă. Au existat, într-o epocă mai veche, Pale ol ogi autentici în România. Unul dintre ei, mort în 1800, era descendentul unui cumnat al lui Ştefan cel Mare. Au existat Palcologi şi în Rusia, şi în Basarabia, există şi în Italia, printre alţii — marele comic Toto, precum şi un general mort la Messina cu vreo douăzeci de ani în urmă. Tot ce ştiu despre ramura căreia îi aparţin este că a venit din insula Mytilene pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, o dată cu prunii Ipsilanti, una dintre familiile fanariote care au domnit în principatele române. Dacă slrămoşii mei şi-au părăsit domeniile din Mytilene, nu încape îndoială că au făcut-o pentru că sperau un trai mai bun în Valahia sau o carieră glorioasă datorită ataşamentului lor faţă de Ipsilanti. Rezultatul n-a fost prea strălucit. Strămoşii mei n-au fost nimic mai mult decît o Respectabilă familie de intelectuali care avea să producă, timp de şase sau şapte generaţii, jurişti, notabilităţi, înalţi magistraţi şi mari avocaţi. Dispuneau de o avere medie, suficientă ca să facăfigură onorabilă în societatea românească... pînă la mine, exclusiv. în realitate, ne tragem, probabil, dintr-o familie genoveză, Gatilucci, stabilită în Mytilcne în secolul al Xiil-lcn şi care, printr-o serie de căsătorii, a preluat numele de Paleologu.

Multe familii greceşti s-au stabilit în principatele române după căderea Constantinopolului. Cea mai prestigioasă a fost aceea-a Cantacuzinilor, odinioară impara li ai Bilanţului în dinastia Paleologilor şi care mai apoi au ocupat la Constantinopol, sub dominaţia turcească, diferite demnităţi, mai ales la cancelaria Porţii şi în special ca interpreţi. încă din secolul al XVI-lea sau de la începutul secolului al XVII-lea, au dat Yalahiei şi Moldovei înalţi demnitari sau

domnitori. Familia Cantacuzinilor a avut o descendenţă numeroasă şi ilustră, cuprinzînd mari cărturari, scriitori, oameni politici, ziarişti, bancheri, dovedi ndu-şi rezistenţa şi adaptabilitatea pînă în epoca noastră. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, în timpul scurtei faze du liberalizare a regimului, un Şerban Cantacuzino — omonimul primului Cantacuzino care a domnit în Vnlahia — a fost ales în Comitetul Central al organizaţiei comuniste de tineret. ..Şerban Cantacuzino. membru a] Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist'' : suna ca o blasfemie. Întîlnindu-i tatăl, puţin după aceea, i-am spus care era efectul produs asupra mea de numele şi titlul acesta a'ălurate. „Dar, am adăugat, iată adevărata confirmare a putorii, a energici, a forlei de penetraţie istorică a familiei voastre !'“

— *Familiile aristocratice greceşti au continuat să vor- l mască limba lor, să-şi afişeze cultura elenă*, care *f usese ■şi a clasei conducătoare româneşti*, *incluşii- sub dominaţia turcească, pînă în epoca Luminilor ?*

— Au existat mai multe categorii de greci în România. Pe de-o parte, aceste mari familii, de tipul Cantacuzino, dintre care unele au domnii sau caro, în orice caz, constituiau aristocraţia, alături de cîteva familii de boieri localnici. Ele au fost asimilaţi' foarte repede şi an abandonat limba greacă, acloptînd franceza atunci ciad aceasta s-a afirmat ca idiom al elitei sociale. Alţi greci proveneau din familii de negustori, venite mai recent să-şi deschidă stabilimente comerciale în porturile de la Dunăre, ca Brăila sau Galaţi. Şi, în fine, refugiaţii, sosiţi după războiul civil din 1!M6 din Grecia. Grecii nu erau, în România, o minoritate propriu-zisă. Ori erau total asimilaţi, ori, dacă rămâneau greci, erau consideraţi mai degrabă străini deeit grup naţional sau etnic, aşa cum sînt ungurii, germanii, sîrfoii, ucrainienii, turcii şi, bineînţeles, evreii şi ţiganii.

— *în această societate multinaţională care este România, anele minorităţi au avut de suferii. Faptul că stn- teţi de origine grecească n-a constituit*

niciodată o sursă de neplăceri pentru dumneavoastră ?

— La început, imediat după război, Partidul Comunist Român număra printre conducătorii săi şi reprezentanţi ai acestor minorităţi. înainte de război, în ilegalitate, unul din secretarii săi a fost chiar bulgar. Erau şi unguri, şi numeroşi evrei, care intraseră în partid din antinazism. Ana Pauker, de exemplu, a devenit ministru de externe. Cu tot stalinismul ei deşănţat, a fost însă înlăturată, ca mulţi alţii, la începutul anilor '50, din cauza originii ei evreieşti. Cu excepţia primilor ani, comuniştii nu au încetat niciodată să cînte aria xenofobiei, ceea ce este paradoxal pentru o ideologie născută ca internaţionalism, nici să practice o politică făţiş antisemită. Xenofobia nu a vizat însă niciodată familiile de origine grecească, nici sub comunişti, nici înainte. Greceşti sau nu, prigonite erau familiile avute, „burghezo-moşierii", cum ii numeau comuniştii, într-o confuzie semantică nu chiar inexactă, pentru că burghezia urbană şi moşierimea sfîrşiseră prin a fuziona. De altfel, aceste familii erau în majoritate româneşti, chiar dacă uneori aveau şi sînge străin în vine, grecesc, bineînţeles, dar de multe ori şi unguresc, german, francez, uneori italian şi chiar englez.

— România dintre cele două războaie, aceea a tinereţii dumneavoastră, era foarte diferită de ţara liberală, profund francofilă, mai degrabă tolerantă şi de treabă, pe care o cunoscuseră părinţii dumneavoastră. Ieşită din primul război mondial în tabăra învingătorilor, ea recuperase Ardealul de la Ungaria, Basarabia de la Rusia şi Bucovina de la Austria. Dar pericolele se înmulţeau. Ţara aceasta în care, din 1866, se instaurase o viaţă parlamentară, începea să cadă pradă ispitei unor guverne autoritare, extrema dreaptă se întărea, antisemitismul devenea tot mai virulent. Aniixcmitismul avea să fie multă vreme unul dintre factorii dominanţi ai vieţii politice şi culturale. Avsa el rădăcini adinei ?

— Era sensibil diferit de cel care făcea ravagii în alte părţi, în Polonia sau în Rusia. Antisemitismul românesc, cînd nu a servit drept trambulină unei demagogii naţionaliste, fiind o armă a agitaţiei politice, se cantona în genere într-rm f&îţle atitudine zeflemitoare, adesea vexatorie, dar rareofji .- violentă. Glume de prost gust, bancuri pe care chi^r evreii le suportau cu umor... în Moldova, mai ales, nu existau familii boiereşti care să nu aibă printre consilierii apropiaţi — pentru vînzări de cereale sau afaceri de ordin privat — avocaţi sau intermediari evrei, în genere, oamenii aceştia erau priviţi ca nişte prieteni sau chiar ca nişte membri ai familiei. Funcţiile astea de consilieri economici, de vechili şi mai ales de arendaşi le-au atras evreilor din Moldova, ca şi grecilor — care adminis- 1; au majoritatea moşiilor din Muntenia — ostilitatea ţăranilor, ei fiind ţinta marii răscoale din 1907. Răscoala a înec put în Moldova, dar cele mai mari acte de violenţă s-au petrecut în Muntenia, împotriva vechililor greci.

— De alunei a devenit antisemitismul o temă de mi li- tanlism organizat ?

— Dintotdeauna s-au găsii oameni politici români cave să-şi bazeze naţionalismul demagogic exacerbat pe antisemitism. înaintea primului război mondial, tendinţa aceasta sc manifesta mai ales în revistele umoristice şi servea drept supapă pentru sentimentele antidinastice, deoarece conservatorii şi, natural, Carol I erau consideraţi germanofili şi, deci, iudcofili. Dar numai după război s-a născut Liga Apărării Naţional-Creştine, condusă de un profesor de economie politică, Cuza, care formulase o doctrină antisemită dintre cele mai radicale. Proclamîndu-se ..creştină", această organizaţie ajungea pînă la a respinge Vechiul Testament, pe motiv că este evreiesc, ca şi cum Noul Testament n-ar fi fost tot aşa ! Ea a făcut ravagii mai ales în nordul Moldovei, primii ei aderenţi provenind, la început, în principal din mediile studenţeşti şi în special din rîndul studenţilor la teologie originari

clin Bucovina. Bucovina, vecină cu Polonia şi Ucraina, fusese austriacă pînă în 1910. Prin realipiroa ei, România s-a ales cu un aport considerabil de populaţie evreiască, dar şi cu im focar de antisemitism virulent, care avea să difuzeze progresiv în toată societatea. Antisemitismul nu găsea audienţă la burghezie, încă hrănită cu o cultură franceză şi liberală, în schimb avea succes la păturile populare şi ia clasele de mijloc, în special la ..semiintolighenţia" funcţionarilor şi a slujbaşilor mărunţi. încet-îneet, antisemitismul a alunecat spre violenţă, cc-i drept. însă mult mai limitată decît în alte locuri din Europa. în pragul anilor ’30, la Iaşi, ca şi la Bucureşti s-a asistat de pildă la interzicerea accesului fizic al studenţilor evrei în anumite facultăţi, cum ar fi aceea de medicină. Antisemitismul ajunsese atunci la paroxism, o dată cu avîntul Ligii Apărării Naţional- Creştine a lui Cuza, apoi, din 1932—1933, cu ascensiunea Gărzii de Fier, care prelua ştafeta.

— *Erau mişcări similare ?*

— Nu chiar. Un antisemitism declarat şi obsesiv ca fondul lor comun. Dar Liga profesorului Cuza nu mai avea alt program, nici altă ideologie. Ea se mulţumea să denunţe conspiraţia evreiască mondială, să le atribuie evreilor toate relele, şi în felul acesta a reuşit să trimită în parlament destui deputaţi. Cuza, care era senator, avea totodată o cliento[1]ă electorală proprie, incluzînd de altfel chiar şi câţiva evrei, care votau pentru el indiferent de ideile pe care le susţinea. Garda de Fier, care a preluat ştafeta, a fost de altă natură. Ea a fost creată de fo.jii membri ai Ligii, conduşi de un student la drept, Cornelia Zelea Codreanu, şi de tatăl lui. Şi unul şi celălalt aveau un fel de hurismă, o putere de a fascina mulţimile care ii lipsea profesorului Cuza. un domn mărunţel cu monoclu şi eu aerul unui şoarece de bibliotecă. Corneliu Codreanu era dinlr-o cu totul «11 ă stofă : bărbat frumos şi marc demagog, ea şi tatăl lui. Debutase omorînd de la doi paşi, cu un foc de revolver, un prefect de poliţie care-

i maltratase un membru al familiei în cursul unei andrele, după nişte tulburări studenţeşti. Povestea a stârnit marc vilvă şi i-a atras un adevărat succes : „Trebuie să-ţi faci singur dreptate, de vreme ce statul nu respectă dreptatea", se spunea. A fost achitat. Aura lui se născuse. A creat Legiunea Arhanghelului Mihail, destul de curind interzisă, care s-a transformat în Garda de Fier. La început. o anumită burghezie, unele grupuri minoritare din Partidul Naţional-Ţărănesc au susţinut-o, deoarece caracterul ci fascist nu eia încă foarte vizibil. Codreanu vorbea de revoluţie spiritualii, de înnoirea moralei politice şi denunţa moravurile corupte, pragmatismul şi cinismul politicienilor. La prima vedere, temele antisemite erau mai puţin esenţiale decît la Liga lui Cuza. Dar au devenit cu timpul, o dată eu idealizarea violenţei, căreia i se acordau virtuţi a$a-zis purificatoare. Studenţii din Garda de Fier mergeau în mahalalele Iaşiului să jefuiască prăvăliile evreieşti. Nu erau chiar pogromuri, dar nici prea departe de asta nu erau. Mişcarea începea să capete importanţă. Autorităţile au scos-o din nou în afara legii, dar aceste interdicţii succesive n-au făcut decît să-i sporească popularitatea. Continua să existe subteran, să propage o mitologie a sacrificiului şi a luptei, să dezvolte cultul „Căpitanului", „sortit morţii pentru ca România să trăiască".

— *A reuşii mişcarea aceasta, asemenea celorlalte fas- cisme europene, sau poaie chiar mai mult, să atragă o parte însemnată a iniei ighenf iei ?*

— Fapt este că Garda de Fier a reuşit să seducă o elită, oameni de o cultură şi o inteligenţă superioară. Pe Nae foncscu. de pildă, profesor dc filozofie la Universitatea din Bucureşti, care avea o mare audienţă la tineri. Era un adevărat maestru spiritual, un fel de Socratc. un fantastic stimulator al vocaţiilor intelectuale şi filozofice. I-a avut ea discipoli pe Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica şi mulţi alţii, din rîndul celor mai străluciţi tineri a- epocii. Toţi, într-un fel sau altul, au aderat la

mişcarea asta. Evident, fiecare din alte motive. Pentru Mircea Eliade trebuie[1] să fi fost un fel de mişcare erclică de tipul celei a catarilor si, totodată, un ordin iniţiatic monasticornii itar. Cioran vedea în ea o ruptură în istorie, o înnoire *c* elitelor. Lui Noica i se părea că discerne ceva care se uîontifiea pentru el eu imperativul categoric. Era. probabil. singurul care vedea această relaţie cu morala kantiană... Pentru toţi, ideologia asta incarna un fel de romantism românesc dc tipul *Sturm unei Drang*-ului german, un tel de energic primordială care avea să mătură tradiţiile şi obiceiurile liberale burgheze.

— îl prezentaţi pe Nae lonescu drept filozoful român care a marcul ccl mai puternic generaţia dintre cale două războaie şi a contribuit la opţiunile ei de extremă dreapta. Cine era acest personaj ?

— Era un conservator, care se şi declara ca atare, cu deosebirea că emisese ideea, pe atunci destul de originala, după care conservatorismul nu trebuie să se cantoneze în ■forme sclerozate, ci să caute o sevă nouă. La fel ca Lenin sau Mussolini, şi el a fost influenţat, la început, de sindicalismul revoluţionar al lui Georges Sorel. Dar rădăcinile culturale ale lui Nae lonescu se hrăneau mai ales din ideile venite din Germania, cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă, prin intermediul micilor grupuri şi cluburi filo- zofico-politice care, sub influenţa postromantismului şi a lui Fichfe, Schelling şi Max Schcler, exaltau Naţiunea ca entitate organică şi colectivitate spirituală creatoare. Acest curent de gîndire a avut meritul neîndoielnic de a fi suscitat în România un nou interes pentru studierea tradiţiilor populare. S-a plasat, însă, rapid intr-un sistem de valori opus universalismului moştenit de la iluminism, exailînd o pretinsă spiritualitate imanentă colectivităţii naţion.-de şi poporului. Nae lonescu fusese crescut în tradiţia burgheză şi liberală, Obiceiurile lui, gustul lui pentru lux, celebrul lui sibaritism erau rodul acestei educaţii. Dar gîndirea lui făcea apologia unei societăţi închise, ferite de influenţele exterioare corupătoare. Exalta o nouă idee de romanitate, o românitate regenerată, care să

se rupă de faimosul fatalism pragmatic al românului, înţelepciunea lui milenară, toleranţa şi aşa-zisa lui fire blajină. Voia să trezească la viaţă elementele viguroase şi creatoare ale acestui popor. întrezărea posibilitatea unei afirmări a României. în Europa prin originalitatea culturii proprii şi nu prin imitarea a ceea cc se făcea la Paris. în pofida viepi lui desfrînale, era credincios şi scria mult pe teme religioase şi teologice. Mai întîi a sperat în regenerarea ortodoxiei, în apariţia a ceva analog neotomismului lui Jacques Maritain din lumea catolică, adică o doctrină în acord cu marile probleme contemporane ale societăţii. Apoi, a aflat acest dinamism în mişcarea Gărzii de Fier. S-a apropiat tot mai mult de ea, pînă cînd a devenit un fel de maestru spiritual al ei.

— *L-aţi cunoscut personal, aţi asistat la cursurile lui* ?

— Nu, din păcate, pentru eă fusesem pus în gardă în privinţa sa. Tata îi era prieten, dar spunea despre el că e un sofist, un gînditor strălucit, care ar susţine însă orice pentru nevoile cauzei sale. Un om bîntuit de tot soiul de ispite pămînteşti, cu gustul puterii şi al banului. încasa subsidii de la întreprinderi germane şi negermane şi avea astfel' întotdeauna mijloacele necesare pentru a le oferi tincfiîdi* Mi discipoli dineuri, burse în străinătate sau pentru *k* stfeăţe un ziar foarte citit şi strălucit scris. *Cuvîntul* se bticura de un succes enorm, cu atît mai mult cu cît la început; propovăduia un fel de sincretism stînga-dreapta, în numele modernităţii şi nonconformismului. Nae Ionescu nu-şi ascundea antisemitismul, de dată destul de recentă, de altfel, pentru că la început fusese filosemit. S-a întîm- plat ca unul dintre colaboratorii cei mai talentaţi ai ziarului, odinioară elevul său, Mihail Sebastian, să-i ceară o prefaţă pentru un roman intitulat *De două mii de ani,* în care povestea dramele lui de tînăr intelectual evreu, mereu dornic să se asimileze şi mereu respins. Nae Ionescu a receptat, dar, cum între timp evoluase, a făcut-o numai 'pi c a explica în cîlcva pagini de jargon metafizico-teo- logic, de ce

erau sortiţi evreii unei eterne suferinţe.

Nae Ionescu a murit destul de Llnăr, la patruzeci şi nouă do ani, în mod destul de misterios, deşi e puţin probabil s;î fi fost asasinat, cum s-a insinuat, la ordinele regelui Carol al II-lea. Fusese prietenul apropiat al acestui rege şi unul dintre principalii agenţi ai restaurării sale, în 1930. Vedea pe atunci în Carol un tînăr maleabil şi a şi fost, la începutul domniei acestuia, o eminenţă cenuşie extrem de influentă. în 1933, s-a îndepărtat de el şi a început să adopte poziţii tot mai extremiste.

— *Discipolii săi l-au urmat, chiar în opţiunile sale cele mai conte stabile., devenind, şi ei, legionari* convinşi. /\ fost *adevărat lucrul acesta chiar şi pentru intelectuali de talent, precu m Cioran sau Eliade ?*

Mircea Eliade afirmă că n-a fost niciodată membru al Gărzii de Fier. Asta nu înseamnă însă că nu era un simpatizant declarat al ei, luînd cuvîntul la reuniuni organizate de această mişcare. Angajarea lor se născuse din experienţe uneori paradoxale. O anecdotă mi se pare re- volatoare în această privinţă. Elevii lui Nae Ionescu participau In un grup, numit Crilerion, care organiza discut ii foarte riguroase, foarte interesante pe teme de actualitate. Participanţii reprezentau curente de gîudire foai *'-o* diferite. Erau fluieraţi insă de grupuri de studenţi naţionalişti, care îi acuzau că sînfc cosmopoliţi, că adoptă poziţ.'i „pustiitoare" pentru spiritul, tradiţiile şi unitatea Eon; A- nioi ; li se reproşa, de pildă, că îl citesc pe Gide. Pe atunci, Gide era comunist. Pe de altă parte, numele lui evqeă în româneşte cuvîntul „jidan", cu o conotaţie puternic peiorativă. Scandalagiii aveau un şef, pe nume Biserică. Tinerii organizatori de la Crilerion au vrut să trateze cu el, ca să se pună capăt fluierăturilor, dar au fost pină la urmă subjugaţi de personalitatea lui. Au sfîrşit prin a se pune de acord şi au aderat cu toţii la Garda de Fier. Cioran, Eli- ade i-au urmat pe ceilalţi. Noica era mai reticent. Prietenii ii spuneau : „Vino să vezi, vino să-i asculţi, nu slut cum credeam noi, nişte barbari şi nişte sălbatici. Nu, si ;i oameni cultivaţi, idealişti, care visează o purificare a societăţii, prin violenţă, e adevărat, dar nu există schimba: e radicală fără luptă etc." Noica spunea : „Nu, filozofia nu a vine de la Descartes şi Kant, nu coincide cu mistica voastră exaltată." Preciza totuşi că, în cazul în care „căpitani: ;" Codreanu avea să fie asasinat, va adera la mişcare în semn de protest. A plecat la Paris să-şi termine teza despre Kant. Doi ani mai tîrziu, Codreanu era arestat şi judecat. în Codul penal românesc nu exista pedeapsa cu moartea. Dar regele Carol voia să distrugă mişcarea legionară, datorită ameninţărilor Germaniei hitleriste, caro încerca să-i impună un guvern din care să facă parte membri ai Gărzii de Fior. A hotă)At atunci executarea lui Codreanu, preţ extind o tentativă de evadare. Cînd a afKt vestea, Noica a trimis de la Paris o telegramă : „Ca urmare a asasinării lui Codreanu, ader la

mişcarea legionară, in semn de protest."

•— *Membrii Gărzii de Fier nu erau numai naţionali*-vi *exaltaţi,* şi *violenţi. Erau terorişti, oare-i asasinau cu sh'iui rece pe oamenii politici sau intelectualii care li se opune tu. Instauraseră frica — şi nu numai in rîndurile populaţi'}, evreieşti din România.*

Angajarea în mişcarea legionară a acestei creme a in- telighentiei este, lotuşi, surprinzătoare...

— Aceasta e adevărata problemă, care încă nu a fost rezolvată. Mai este o sursă de confuzii şi astăzi, după cincizeci de ani. Cum a putut aderam elită intelectuală la o asemenea mişcare, în fond violent antiinteleetuală ?

în, Franţa, de pildă, majoritatea intelectualilor erau simpatizanţi ai comunismului. Aveau o idee cu totul spe- cialăv despre comunism, dar erau simpatizanţi ai comunismului! Tncepînd cu Paul Nizan şi Andre Gide, chiar dacă şi ei, ca mulţi alţii, au rupt-o cu el destul de repede. Cei de dreapta, maurassicnii, ca Jacques Bainville sau Thierry Maulnier, erau dintr-o dreaptă monarhistă şi nu fascistă. Specificul românesc, ca şi cel italian în parte, consta în angajarea celor care s-au dovedit a fi marile noastre nume înlr-o dreaptă radicală, extremistă. Au existat şi alţii, la fol de mari, care nu au făcut această alegere. Fapt este, însă, că mulţi dintre cei care reprezentau şi încă mai reprezintă partea cea mai viguroasă a inteligheţiei româneşti au trecut prin această experienţă. Cum a fost posibil ? După cincizeci de ani, chestiunea ar merita să fie în sfârşit elucidată pînă la capăt. Lucrul acesta nu s-a făcut, iar consecinţele sînt deplorabile. Tinerii de astăzi din România nu au auzit vorbindu-sc decît în mod sumar şi foarte oficial despre legionari. Şi atunci se g'îndesc : din moment ce comuniştii îi vorbesc atîta de rău, înseamnă vă merită să fie lăudaţi. Aşa s-a putut naşte o idealizare postumă a acestei organizaţii, care din fericire nu s-a soldat cu renaşterea unei veritabile extreme drepte faseizante.

— Aţi vorbit vreodată despre toate astea eu Mirară Eliade sau Cioran, pe care îi cunoaşteţi

personal ?

— Cioran s-a explicat, mai mult sau mai puţin direct, în cărţile sale. De altfel, el preferă să eludeze lucrurile, să iasă din încurcătură prin butade. ..Cum am devenii, de dreapta ? Iată cum : admiram şi citeam ziarele de stingă, precum *Adevărul,* foarte bine scris, destul de radical, *in* marea tradiţie a stîngii burgheze luminate. Dar un asemenea ziar n-ar fi publicat niciodată texte atît de slab'.? • a ale mele. Ziarele de dreapta le acceptau. Aşa am deverul scriitor de dreapta."

Eu eram cu zece ani mai mic decît ei. La mijlocul anilor 30, în momentul celei mai mari răspîndiri a ideilor „legionare", eram doar un adolescent. Încă de pe atunci .numeroase fapte mă făceau să privesc cu scepticism profunzimea implicării lui Eliade în. extrema dreaptă. în 1931, nu a ezitat să publice în mod ostentativ, la un librar evreu, o culegere de eseuri, *Oceanografie,* ilustrată de un pictor „dadaist"• bine cunoscut. Marcel Iancu, evreu şi el. înlr-o zi l-am întrebat dacă asta nu a fost o inconsecvenţă, date fiind ideile lui politice de atunci. Mi-a replicat : „Şi de ce să nu fii inconsecvent ?"

Toate astea, Eliade nu le evocă decît foarte puţin în memorii. Vorbeşte mult despre Nae Ionescu, profesorul său, ca despre un om extraordinar, o inteligenţă socratică, un scormonitor care îşi obligă discipolii la o perpetuă repunere în cauză a problemelor. Asta nu duce în mod necesar la un dogmatism de dreapta, dimpotrivă. Mişcarea legionară era o mişcare exclamativă şi nu dubitativă. Etinde însuşi nu-şi poate explica această contradicţie. Aminteşte cit de devotat îi fusese profesorului său. A fost arestat la scurt timp după el, pentru că-i era discipol. I s-a propus să fie pus în libertate dacă se desolidarizează de el. A refuzat şi în cele din urmă a fost trimis consilier cultural la Londra.

■— *In anii aceia, eraţi elev ăe liceu, apoi student ; care era atitudinea dumneavoastră faţă ăe legionari ?*

—• Mă oripilau., din raţiuni de... anglomanie şi snobism. Nu-mi plăcea acel stil de fanatici cu părul zburlit, care cin Iau tot timpul. Cmtecele lor erau magnifice, de o muzicalitate extraordinară. Cuvintele erau în schimb absolut stupide, evocînd mereu martiriul, sacrificiul, dar în mod plat, în orice caz, neconvingător pentru mine. Majoritatea colegilor mei nu aveau asemenea reticenţe. îmi amintesc de pildă de un prieten de la universitate, fiul unui profesor de latină şi franceză, pur produs al unei educaţii liberale, făcute într-un mediu de înaltă cultură. Avea un spirit fin, foarte cartezian. Asta nu l-a împiedicat să fie legionar şi să participe, cu arma în mînă, la tentativa de lovitură de stat. N-am îndrăznit niciodată să-l întreb cum a fost posibil aşa ceva.

— *Aparent, stingă era aproape absentă în şcoli şi universităţi...*

V
I

Intelectualii de stînga, foarte puţin numeroşi, nu erau cuprinşi în această cultură instituţională. Unii profesori continuau să susţină ideile unei &iîngi burgheze şi liberale, adesea cu destul talent. Alţii susţineau teze mai radicale, dar tot pe terenul democraţiei-burgheze. Studente nu erau deloc de stînga, în afara unor grupuri foarte a ici, în general fiefuri ale comuniştilor. Mulţi erau evrei; iar încăierările erau frecvente. Dar exista şi o oarecare c amaraderie. Mihail Sebastian, elev al lui Nae Ioncscu, scriitor evreu atacat de coreligionarii săi pe motiv că e un renegat, iăr de cei de extremă dreaptă pentru că e „ jidan", a povestit într-un minunat pamflet, *Cum am devenit huligan,* uimirea stîrnită unui scriitor francez, în treiere prin Bucureşti, de prietenia la cataramă dintre un inii iectual de extremă stînga, simpatizant al comunismului, bineînţeles evreu, şi un intelectual român de extremă dcoaptă. Frecventau aceleaşi cafenele, se sfîşiau reciproc pe teme politice, dar nu prea în serios. Francezul, uluit, bitreba : „Dar sînt adversari, dacă unul dintre ei vine mîine la putere ?[,f] Întreaga asistenţă rîdea, de parcă ar fi fost \L. ba de o absurditate fără seamăn.

DE LA O DICTATURĂ LA ALTA

— Judecind după ceea cc s-a petrecut ulterior, ţinem intelectuali români dintre cele două războaie par să fi fost tare nepăsători. In 1910, Carat al 11-lea a fost forţat să abdice, iar generalul Antonescu a

luat puterea, sprijinit de Garda de Fier.

'■— O epocă de teroare s-a deschis în septembrie 1940, cînd legionarii au ajuns la putere, sprijiniţi sau cei puţin toleraţi pentru o vreme de căi re Antonescu. Ei au arestat, apoi au asasinat în închisoare foşti demnitari din guvernul regelui Ca ml. Au ..naţionalizat"', adică au rechiziţionat prăvăliile negustorilor evrei, confiscîndu-le pur şi simplu bunurile. La 21 ianuarie 1941. legionarii încercau o lovitură de forţă pentru a acapara total puterea. în guvernul său, Antonescu numise intr-adevăr în posturilc- choie, precum finanţele şi economia, liberali sau tehnicieni, ca şi francmasoni, oile negre ale Gărzii de Fier. Legionarii au încercai, deci o Icn ii ură de forţă, ca să purifice, să elimine fracţiunea burgheză şi liberală din acest guvern eterogen şi să-l răstoarne pe Antonescu. ..Rebeliunea legionară" a fost sîngeroasă : domiciliile multor evrei au fost devastate, unii au fost ridicaţi, duşi la aba- loare, torturaţi crunt şi atîrnaţi în cîrlige de măcelărie. Nemţii, care se pregăteau pentru războiul din Est, au considerat că sprijinul armatei române şi al lui Antonescu le este* totuşi mai preţios docil al legionarilor. Aceştia credeau că şi-au raliat o parte a militarilor, fiindcă un general avansa cu trupele sale. dinspre Braşov către Bucureşti, iar legionarii credeau că le vine în ajutor. Dar el venea să-l sprijine de fapt pe Antonescu. Legionarii au fost învinşi, lichidaţi sau arestaţi.După declanşarea războiului, cîtr.va luni mai tîrziu. mulţi au fost trimişi in prima linie. Majoritatea au nunii; acolo. Antonescu a luat atunci singur puterea şi a obţinut o majoritate zdrobitoare la primul plebiscit pe care l-a organizat. Ca să fim cinstiţi, plebiscitul n-a fost chiar democratic, fiindcă votul nu era secret, dar majoritatea celor carte i-^au acordat dictatorului sufragiile au făcut-o din **convingere,** pentru că aprobau represiunea antile-gionară.

— Btptaftifca *lui Antonescu avea să fie o dictatură antisemită 7*

— Antisemitismul a continuat să existe ca doctrină oficială,- impusă de realitatea alianţelor şi a raportului de forţe. Aproape toată Europa, cu excepţia Marii Britanii, era ocupată. Fatalmente,

trebuia să se ajungă la un compromis cu nemţii şi să se dea curs unora dintre pretenţiile lor, dar într-un mod cit mai blînd cu putinţă. Cu doi ani înainte, regele Carol însuşi impusese o legislaţie discriminatorie în privinţa evreilor, cu toate că nu era antisemit. ba dimpotrivă. După zdrobirea legionarilor, Antonescu a adoptat şi alte măsuri. Evreii n-au mai avut de pildă dreptul să fie militari şi să meargă la război, lucru de care evident că nu sc plîngeau. Trebuiau să efectueze o mumă obligatorie, de pildă să cureţe zăpada de pe străzi, iarna. Dar încă ştiau să răspundă acestui tratament cu un umor remarcabil. îmi amintesc de pildă că, ajunşi în echipele de curăţare a zăpezii, unii găseau motiv să rîdă, prefă-n'ndu-se că sînt la schi. Cei mai descurcăreţi aranjau să-şi îndeplinească orele de muncă forţată la Institutul de Statistică. Regimul a înfiinţat de asemenea Centrala Evreilor, o organizaţie presupusă a se ocupa cu naţionalizarea capitalului evreiesc. Au existat multe exproprieri, dar s-au găsit adesea şi mijloacele de. a le eluda : un prieten neevreu lua de pildă pe numele, lui o întreprindere ameninţată şi ii lăsa proprietarului veniturile pe care aceasta le producea. Legislaţia antisemită se aplica fără rigoare, l’e de altă parte, spre deosebire de Petain, Antonescu no a cedat niciodată pretenţiei nemţilor de a-i obliga pc evre i să poarte steaua galbenă. România era un aliat al Axei. dar a ştiut uneori să spună nu. Singurul pogrom adevărat a fost cel din 1941, de la Iaşi, oraş care fusese leagănul mişcărilor antisemite româneşti de la începutul secolului şi al Gărzii do Fior. Celelalte atrocităţi nu au avut loc decit în regiunile plasate direct sub administraţia germană, precum Bucovina, unde evreii au fost trimişi in lagăre de masacraţi, sau în nordul Transilvaniei, ocupat de unguri. Acolo, nu se luaseră niciodată măsuri violent discriminatorii, pînă în ziua cînd pronaziştii din partidul lui Szâlasi s-au instalat la putere la Budapesta, în primăvara lui 1944, iar evreii au fost luaţi pe sus şi duşi în convoaie la Auschwil/, Dacliau şi Treblinka.

— Şi totuşi, căderea lui Anlonescu, la 23 august 1941, r-a părut, ca multor milioane de romani,

sfirşitul unui coşmar...

— încă nu aveam experienţa dictaturilor ideologice şi totalitare, iar cea a lui Antoncscu fusese în ochii noştri îngrozitoare. Nu puteam să uităm că, o dată cu instaurarea ei, România fusese proclamată „stat naţional-legio- nar“. Fusese pentru noi cu atît mai dezesperant, cu cit asta venea după o serie de nenorociri : prăbuşirea Franţei in iunie 1940, dramele care au urmat pentru noi şi caro; nc-au apărut ca o consecinţă inevitabilă a dezastrului francez, apoi ocuparea Basarabiei de către U.R.S.S. şi pierderea Ardealului în favoarea Ungariei. Dictatura lui Anto- nescu însemnase, la început, legionarii în cămăşi verzi, răcnind cîntecc de moarte, de răzbunare şi sacrificiu, poliţia lor paralelă care se amesteca în toate, aresta pe cine avea chef şi îşi executa „prizonierii" cu sînge rece. Aşa s-a întâmplat, de pildă, cu foştii fruntaşi politici din perioada democratică sau din guvernul semiautoritar al regelui Caro! închişi la Jilava şi lichidaţi în felul pe care l-am pomenit.

S-a mai petrecut un asasinat, care a fost pentru conştiinţa naţională un veritabil traumatism : cel al profesorului Iorga. Iorga fusese unul dintre gînditorii mişcării naţionaliste româneşti, dar se schimbase. Era un om de formaţie democratică occidentală, pentru care România nu putea exista ca stat modern decit într-un sistem european al naţionalităţilor, alături de alte naţiuni democratice şi constituţionale. Purta, de doi sau trei ani, o campanie înverşunată împotriva Germaniei hitleriste şi a mişcării legionare şi polemiza în termeni duri cu Nae Ionescu,
care îi fusese prieten. Era în fruntea listei negre a Gfnrdi de Fier. Cu ocazia tentativei de lovitură de stat legionară, un subsecretar de stat la Ministerul de Interne, francmason, unul dintre tehnocraţii liberali impuşi de Anto- nescu în guvern, reuşise să salveze vreo douăzeci de oameni politici, punîndu-i la adăpost în închisoare. Iorga, din păcate, nu se afla la Bucureşti, ci la Sinaia, undo lucra la operaţlui!de istoric. în fala casei au apărut două maşini, din aţe

aţireoborît cîţiva bărbaţi în haine de piele şi au cerut pe profesor. L-au luat eu ei, fără nici o erplicfiţiş^-ţA: doua zi a fost găsit în pădurea Snagov, ucis de mainaulte gloanţe de pistol, după ce fusese probabil brutalizat qu sălbăticie.

— *Entuziasmul românilor în momentul căderii lui An- innescu se explică mai ades prin oboseala datorată războiului ?*

— Era o oboseală ucigătoare. Antonescu ar fi trebuit să ştie să se oprească după recuperarea Basarabiei, cum făcuse finlandezul Mannerhcim după ce recucerise teritoriile smulse de sovietici în '39—40. E adevărat că în ochii m alţilor România rc- prezenia un aliat cu mult mai im- I -rtaut, datorită ponderii ei economice .şi militare, rezervelor de petrol şi de g'rîu, poziţiei ei strategice. Naziştii i rcurgeau la toate presiunile posibile, adomenindu-ne cu beneficiile unei victorii comune asupra monstrului bolii "vie. Nu-i credea nimeni, nici măcar Anlonescu, dar nu mai putea să dea înapoi. Apoi, ruşii au trecut la contraofensivă. La începutul lui 1943. Stalingradul era recucerit ; io primăvara lui 1944, Armata Roşie ajungea la graniţele României.

— *Atunci a trecut România în tabăra cealaltă, asemenea Italiei cu un an mai înainte, printr-o revoluţie de palat, rurturnîndu-l pe dictator, cu binecuvînlarca regelui...*

— Regele Mihai era pe atunci foarte tînăr, dar şi-a dovedit întreaga anvergură a personalităţii în acea zi de 2.3 august 1944. Opoziţia faţă de război şi dc alianţa cu Axa fusese întotdeauna puternică în mediile burgheziei, tradiţional legată de englezi, francezi şi americani. La începutul verii, un grup de intelectuali, savanţi, medici şi oameni dc litere, semnaseră un memoriu In care ii cereau lui Antonescu să oprească ostilităţile. Conducătorii ve- chiior partide. interzise de dictatură, activau intens în aceeaşi direcţie, în condiţii de ilegalitate. Toată această opoziţie neorganizată trebuia cristalizată. Or, tocmai în asta a constat rolul esenţial jucat de regele Mihai şi de anturajul său. Comuniştii, în ciuda a ceea ce susţine de patruzeci şi cinci de ani istoria oficială,

nu au jucat în treaba asta decît un rol neînsemnat. Membrii Partidului Comunist, clandestin, nu erau mai mult de două mii. în majoritate, cadrele şi conducătorii lui se aflau în închisori, în lagăre sau în U.R.S.S. Cele cîteva reuniuni conspirative organizate in vile din Bucureşti nu erau în măsură să schimbe cîtuşi de puţin cursul evenimentelor. Au fost, totuşi, chemaţi să participe la complot, pentru a se asigura un evantai complet de formaţiuni politice şi a putea negocia mai lirziu în cele mai bune condiţii cu sovieticii. Pătrăşeanu. care a reprezentat atunci Partidul Comunist, era de altfel un conducător aparte, comunist dintotdeauna, de mai multe ori arestat şi torturat, dar provenind dintr-un mediu aristocratic şi intelectual în care mai avea încă mulţi prieteni, A fost judecat şi executat cînd valul proceselor stalinisto s-a rostogolit peste toate ţările din lagărul sovietic.

— în 1944 aveaţi douăzeci şi cinci de ani. N-aţi fost mobilizat ?

■— Mă angajasem intr-un fel de serviciu fictiv la căile fe rate, ceea cc îmi permisese să fiu exceptat de la mobilizare. în august 1944, mă aflam deci la Sinaia, cu prima mea soţie, cînd am aflat, una după alta, cele două veşti : că ruşii înaintau şi ocupaseră aproape toată Moldova şi că generalul Leclorc intrase în Paris. Ne-am spus că noi eram terminaţi, dar că măcar Parisul este liber. Atunci ăm auzit la radio declaraţia regelui Mihai. anunţând sfîrşitul dictaturii şi amnistierea tuturor delictelor politice. Puţin după eceea am primit un ordin de mobilizare. M-am dus în satul rl. n apropierea Bucuroşii ului uncie se afla regimentul meu, dar mi s-a spus că n-au nevoie de mine şi că mă vor chema cînd voi putea fi de folos. Am revenit deci la Bucureşti, unde am avut plăcuta surpriză să întîlnesc. un văr de-al meu, care devenise ofiţer în armata americană. Mi-a promis că va interveni să fiu numit ofiţer dc legătură pe lingă misiunea militară americană. Dinlr-o confuzie, un omonim al meu a fost numit în acest post. Nu vorbea însă en-

i;'"zn, aşa că a fost demobilizat imediat. Şi el. şi eu

am avut noroc : ceva mai tîrziu, toii ofiţerii de legătură de pe Imgă englezi şi americani au.fost arestaţi de NKVI) şi de- (■urlaţi în Rusia sau în Siberia, unde au petrecut zece ani Ir u ii, dacă nu chiar mai mulţi.

Răsturnarea lui Ăhtonescu şi întoarcerea armelor au •o, ut. în orice caz,.un rbl foarte important în desfăşurarea i Vboiului dhV^fest. Sovieticii aveau calea deschisă de armata i'ora&ti^ 'căhb neutraliza,se garnizoanele germane din t;iiă. în diferă/Săptămâni, Armata Roşie ajungeau în cîm-l'ia Dunăflf.'.'Biţtelrţile Ungariei şi Austriei. ;

— *Entuziasmul a fost de scurtă durată...*

— Ruşii se purtau ca într-o ţară cucerită, impuro nd [i pulatiei tot felul de restricţii., interzicând circulaţia pe - ăzi după ora douăzeci şi două, confiscmd aparate de i • io. agrosind cîteodătă lumea pe stradă, furînd ceasuri... f -idcnlele de felul acesta au încetat după câteva săptămâni. Iv.r fracţiunile au continuat mai apoi la nivel adminis- i liv. prin confiscarea imobilelor, rechiziţionarea vehicu- [1] or, a materiilor prime. începusem să simţim o dominare

. scinda asupra ţării, dar ne încurajam spunîndune :

. Liciodată englezii şi americanii hu vor accepta asta : lu- ■ • urile vor reintra pe făgaşul normal cind se va semna r cea...[1]' Şefii partidelor erau primii care afişau un aseme-

•a optimism, afhăgiţi de vorbele liniştitoare ale diploma- Kor americani de la Bucureşti. Doar bătrânul liberal Tă- lărăscii striga sus şi tare'că situaţia avea să dureze... poate t luci ani. Tpată lumea-vedea în asta doar o manevră jos- ri:că pentru a-şf justific» propria lipsă de caracter* şi hotiirîrca de a colabora bu cei pe caro noi ii consideram au- t ritirţi de ocupaţie. Doar câteva persoane.'foarte puţine, care Vrâsesdră învăţăminte dih Msria noastră, aminteau **ci** roşii, chiar veniţi ca aliaţi, nu plecaseră niciodată de bunăvoie. '' '

—' *Curînd, .desfăşurarea evenimentelor avea să le dea dreptate pesimiştilor...* " ' [

— La-6 februarie 1945, viceministrul sovietic al afacerilor externe, Vişinski, adjunctul iui Molotov, a intervenit brutal, lovind cu pumnul în masa regelui pentru i,-i impune un guvern compus din partide „burgheze", dispuse însă să colaboreze cu comuniştii, sub conducerea lui Petru Groza. Cabinetul acesta, instalat în mod arbitrar şi brutal, a rost primul duş rece peste optimismul nostru incorigibil. începea penultima etapă înaintea exploatării metodice a ţării de către comunişti. Guvernul acesta încă mai accepta existenţa monarhiei şi a unei societăţi burgheze pluraliste, pe care nu o putea lichida de la o *zi* la alta. Dar partidul comunist începea să-şi infiltreze sistematic acoliţii în toate angrenajele statului. In mar Un societăţi, sindicatele şi celelalte organizaţii de masă creau consilii de întreprindere paralele consiliilor de conducere. Tot mai frecvente, manifestaţiile de stradă erau marcate adesea de Înfruntări cu regaliştii şi cu simpatizanţii Partidului Liberal sau ai Partidului Naţional-Ţărănesc. Această strategie a ,,salamului'[1], modalitatea asta de a înghiţi puterea în tranşe a fost aceeaşi în România şi în celelalte ţări. din Est. Eu lucram pe atunci la Comisia de armistiţiu şi făceam parte, printre altele, dintr-o secţie însărcinată cu „epurarea[11] publicaţiilor profasciste editate între 1940 şi 1944. Foarte curînd, sub presiunea sovieticilor, Comisia a început să interzică şi cărţi publicate înainte de 1940, ba chiar autori clasici, români şi străini, printre care Gide, consideraţi „idealişti şi reacţionari[11]. Şi totuşi, încă nu era un regim oficial marxist. Am încercat să combat aceasiă cenzură absurdă şi am intrat intr-un conflict violent cu ofiţerii sovietici. în cele din urmă am demisionat.

Regele rezista cu puţinele mijloace de care mai dispunea : pentru că, formal, mai era şeful statului, a început o „.grevă a semnăturii[11], refuzînd să-şi pună pecetea pe legi şi decrete. Activitatea legislativă era blocată. După o reuniune la Moscova cu ambasadorii Statelor Unite şi ai Marii Britanii, sovieticii au făcut pînă la urmă o concesie : un membru al Partidului Liberal şi un membru al Partidului Naţional-Ţărănesc au putut intra în guvern ca... observatori. Pentru

cîteva luni, partidele astea şi-au redeschis cluburile şi şi-au scos din nou ziarele. Asta a durat un an şi jumătate. în toamna lui 1947, guvernul era răsturnat. Comuniştii preluau singuri puterea. Regele era silit să abdice.

LUNGA MEA CLANDESTINITATE

— Cînd regele a trebuit să abdice şi s-a instaurat regimul comunist, dumneavoastră tocmai debutaseraţi in cariera diplomatică. V-aţi simţit imediat ameninţat ?

— Fuseserăm măturaţi din Ministerul Afacerilor Ex
terne în noiembrie 1947, deci înainte de abdicare, dar era t rident că nici aceasta nu avea să întîrzie, din moment ce corpul diplomatic regal era lichidat. Abdicarea a survenit, intr-adevăr, la 30 decembrie : după ce s-a dus să asiste la Londra la căsătoria viitoarei regine a Angliei şi a făcut cunoştinţă cu prinţesa Ana de Bourbon-Parma, regele s-a întors în România pentru a solicita guvernului, aşa cum de altfel şi trebuia să facă, autorizarea căsătoriei : 'Ie cu prinţesa. A obţinut-o. o dată cu concedierea. A foot silit să abdice.

•:

într-o dimineaţă, aşadar, n-am mai putut pur şi simplu să intrăm în minister, ale cărui birouri erau ocupate do poliţişti în civil. Fără motiv. Asta se întîmpla, e adevărat, imediat după procesul lui Iuliu Maniu, primul mare proces intentat partidelor de opoziţie, în care erau implicaţi unii diplomaţi acuzaţi de înaltă trădare, colaborare cu puterile imperialiste

şi contrarevoluţie. Terminologia slalinistă începuse deja să fie la modă. Şi a doua zi, şi în zilele următoare birourile noastre erau tot ocupate, iar accesul în minister, interzis. De-abia după două sau trei ■ aptămîni s-au publicat în ziare listele cu persoanele radiate din minister. De fapt, eram daţi afară toţi, de la cel mai vechi ambasador pînă la ultimul slujbaş, cu cîteva rare şi inexplicabile excepţii.

Evident., nu ni se propunea,o alia muncă, trebuia să no. descurcăm. Personal, nu eram foarte strîmtorat material, încă mai aveam Ia tară o bucată de pămînt rămasă după expropriat oa din 1.1)45, Spre deosebire de alţii, care se hotărîserâ să se ocupe ei înşişi de pămînturilc lor, de teamă că Ie vor fi confiscate — şi rău au făcut, căci mai târziu au fost daţi în judecată — eu alesesem, cu toată dezaproba rea celor mai în vîrs.ă şi a celor aflaţi în aceeaşi situaţie, să-mi vind. pămintui în mici parcele, iar napoleonii de aur asifel obţinuţi. îi cheltuiam imediat, mergînd să cine,'; în oraş, îmbrăcîndu-mă şi trăind pe gustul meu. Asta a durat pînă în momentul în care, brusc, deţinerea aurului a fost interzisă şi pedepsită cu închisoarea, iar toată lumea a trebuit să-şi transforme rezervele în bani gheaţă, cu mari pierderi. Dar nici atunci nu m-am simţit grav ameninţat. îmi mai rămîneau o mulţime de lucruri de vândut şi aveam sentimentul că voi putea trăi de pe urma lor. M-am apucat să comercializez covoarele din casă şi cadourile magnifice pe care soţia mea şi cu mine le primiserăm la nuntă, serviciile de cristal, porţelanurile, feţele de masă, apoi îmbrăcămintea de gală. Cumpărători erau Banca Naţională şi teatrele, dai- şi uncie persoane neprevăzute. Toată lumea vindea iot. în oraş se improvizase un talcioc. O dată m-am dus şi eu, cu un prieten care voia să se debaraseze de nişte statuete de bronz destul de urîte şi atît de grele, incit se hotărâse să le lase acolo dacă nu le va găsi un cumpărător. N-a fost nevoie decât de câteva minute pentru ca amatorii să-l scape de

obiectele acelea de un gust îndoielnic. Intr-o zi, am mers şi eu să-mi vînd aşa, în stradă, costumul de seară. îl expusesem pe un fel de gard, din faţa unei curţi. O cotoroanţă, căreia lucrul acesta nu părea să-i fie pe plac, a ieşit din curte bodogănind, s-a înarmat cu o prăjină şi mi-a trântit jos costumul, care s-a etalat, magnific, în praf. Scena nu era lipsită ele măreţie dramatică, dueîndu-mă cu gîndul la un film cu Charles Laughton şi Edward Robinson. *Manhattan*, care povesteşte păţaniile unui costum de gală. Costumul meu, care evoluase prin atîtea saloane strălucite, zăcea la pa- mint, înjosit, tcrlelit. Am reuşit totuşi să-l plasez la un teatru, cu un preţ destul de bun. în felul acesta, mulţumită eovoarelor, argintăriei, cărţilor din bibliotecă, am trăit pînă cînd am intrat în clandestinitate, în 1950.

— *Aveaţi, pe atunci, sentimentul că sc terminase definitiv cu un anumit mod de viaţă* ?

— Da’ de iţpde I Ne spuneam că în curînd totul avea
să fie ca Pesimiştii sini oameni mai lucizi, dar
şi mai vulnerabili, noi însă nu eram deloc pesimişti. Mulţi dintre B^ijjffşfetăseau o încredere aberantă, dar neclintită, în viâtoivereaînd că neplăcerile astea nu vor putea dura prea mult, supunîndu-ne la cea mai neînsemnată declaraţie a lui Truman captată ia posturile de radio străine, ea intervenţia americană e iminentă... Optimismul e un fel de instinct de apărare al fiinţei interioare, total nebunesc în cazul nostru, dar care menţine buna dispoziţie.

Viaţa asta nu s-a schimbat, cu adevărat docîl. în momentul în care în apartamente au început să fie băgaţi oameni străini. Dac ă aveai cinci camere sau mai nudlc-, b se instalau din oficiu în casă oameni veniţi Dumnezeu ştie de unde. Trebuia să împărţi cu ei baia, WC-ul. să-ţi înghesui obiectele de uz curent intr-o singură încăpere sau în două, să ie resemnezi ca apartamentul să-ţi fie plin de zgomote, supus unui

du-te-vino continuu, cotropit do prezenţe neobişnuite sau invadat mereu de miros do mineare, fiindcă unii găteau în cameră. Pe scurt, trebuia să suporţi promiscuitatea unor persoane nu întotdeauna delicate, nici amabile. Noi aveam douăsprezece încăpeaţi. Din spirit ele prevedere, le propusesem unor prieteni ;să vină să locuiască ia noi, dar ideea nu a fost strălucită, fiindcă nici chiar prietenia nu rezistă uneori peea feipe unui asemenea tip de experienţă. Apoi, după ce, am fugit, intrînd în clandestinitate, au venit străini.- La început, un ofiţer de Securitate, însărcinat fără îndoială să culeagă informaţii cu privire la locul în care mă găseam. Principalul lui defect era că-şi batea înfiorător nevasta, obligîndu-i pe ceilalţi locatari să suporte în permanenţă ţipete, zgomote de izbituri, clipe de groază şi impresia că trăiesc intr-un local al politici în caro SG torturează. Apoi a venit în camera mea ele celibatar o doamnă cam trecută, tot mai arţăgoasa şi alcoolică. Apoi un cuplu şi două doamne în vîrstă, acestea din urmă foarte discrete, politicoase şi plăcute, deposedate de locuinţa lor, care s-au instalat în sufragerie şi într-o încăpere de la etaj, dar lunga coabitare cu ele nu s-a soldat cu neplăceri. Eu eram plecat şi n-am mai revenit în casa asta decit mult mai tîrziu, în 190-1, după anii de clandestinitate şi de închisoare.

În 1940 înţelesesem totuşi că nu voi mai putea trăi la nesi'îrşit din bruma care-mi mai rămăsese şi, urmînd exemplul unui fost coleg de la externe, m-am prezentat la un concurs la Conservatorul de artă dramatică. Ca cititor al lui Shakespeare şi Cehov, mă simţeam atras spre teatru şi aveam ceva imaginaţie pentru regie. M-am prezentai, prin urmare, şi am fost admis, ca şi soţia mea. Ea a devenit mai tîrziu aclriţă, pe cînd cu n-am ajuns decit asistau rle regie, lucrînd mai puţin de doi ani.

— *La Conservator nu funcţiona filtrajul politic la admitere ?*

— Nu. Erau anii s latinismul ui dur, dar anumite

sectoare, precum teatrul, erau încă în curs de reorganizare şi nu se blocase chiar tot ; mai existau breşe prin care te puteai strecura. Fără să fi fost o celebritate, îmi făurisem o micii faimă de critic de artă şi conferenţiar, aşa că demersul meu nu părea suspect. Se simţea, evident, dominaţia crescîndă a regimului asupra vieţii sociale, dar lucrurile evoluau mai mult sau mai puţin rapid, iar în unele medii, precum teatral, care opuneau un fel de rezistenţă naturală, s-a putut respira mai multă vreme. Nimeni nu spera să-i poată face pe cei cîţiva îndărătnici renumiţi să renunţe de la o zi la alta la viaţa lor boemă şi libertină ; se ştia că e nevoie de timp ca să-i cuminţeşti. Apoi, la Conservator erau cîteva personalităţi remarcabile, ca Alice .Voinescu, o veche prietenă a tatei, prietenă de asemenea cu mari scriitori francezi, care altădată mergea an de an la decadele de la Pontigny, în Franţa, şi căreia îi datorau cultura lor literară şi teatrală cam toţi actorii romani din generaţia aceea, inclusiv unii comunişti.

— *In jurul dumneavoastră existau şi oameni cuceriţi* (■ *credinţa comunistă ?*

— Unii erau cuceriţi, dar nu de credinţă, ci de noul regim, care încă le mai acorda artiştilor un statut social î.dm cîtva privilegiat, ipotecîndu-le însă viitorul mai mult :■-cu mai puţin âpropiat : într-o bună zi urmau să facă dovada devotamentului lor faţă de realismul socialist.

Alţii, mulţi alţii au fost arestaţi, dintre membrii foştilor partide sau dintre cei care fuseseră activi în cercurile studenţeşti. Au fost şi procese, de pildă al ..Organizaţiei T“, v i acuzaţi cu acel prilej fiind, cu toţii, repuşi în libertate după doi ani, pentru că scopul era înainte de toate intimidarea. Cunoşteam o tînără foarte frumoasă, Adriana Z., i ''re făcea critică de film şi fusese implicată în acest pro- iv;\ După eliberarea ci, cînd am reîntîlnit-o. vorbea foarte 1'UţUi. Am înţeles însă că fusese schingiuită în mod

bestial, (u şi prietenii ei. Despre toate astea lumea nu vorbea decât i.: şoaptă, de frica turnătorilor.

Alţii, în sfîrşit, plecau sau încercau s-o facă, aşa cum rm încercat: cu însumi. Unii se stabiliseră în străinătate do la sfîrşilul verii lui ’44, fără prea mari dificultăţi. Apoi a fost din ce în ce mai complicat. După concedierea mea clin corpul diplomatic, am vrut să plec împreună cu soţia mea şi cu un prieten, om de afaceri care ba se îmbogăţea, l a dădea faliment, cînd în România, cînd în Egipt, cînd în Israel, unde a şi rămas în cele din urmă. Fuga o organizase el, apelînd ia Ajutorul internaţional evreiesc şi ia o persoană care trebuia să ne treacă bagajele clandestin în Italia. Afacerea era hotărâtă şi mă costase cîţiva napoleoni, c înd vizita unei delegaţii guvernamentale ungureşti în România a dat-o peste cap : graniţa cu Ungaria, pînă atunci riscantă, dar destul de permeabilă totuşi, a ajuns brusc mult mai ermetică. Proiectul devenise prea periculos, aşa că am renunţat, cu atît mai mult cu cît găsisem formula cu teatrul. Ne parveneau ecourile unor epopei crunte, ale unor călătorii interminabile, cu popasuri prin închisorile din Iugoslavia sau prin. lagărele de refugiaţi înainte de a ajunge în Franţa sau în Italia. Exilul era tot mai puţin accesibil.

Aş vrea să insist asupra acestor ani, 1947—1950, deoarece comparaţia cu ceea ce se întîmpl.ă acum mi se pare foarte semnificativă. Presiunea ideologică şi stalinistă era foarte dură : arestări, procese, lagăre de concentrare, condamnări la moarto. Dar societatea era încă sănătoasă, avea reflexe bune. Oamenii nu căpătaseră încă deprinderi proaste, mentaliiăţile nu erau încă viciate, intoxicate, condiţionate, abrutizate de dictatură. Instinctul îţi spunea să duci mai departe modul dc viaţă cu care crai obişnuit. Se ieşea în oraş. scara, cit mai cles cu putinţă. Preţurile încă nu deveniseră prohibitive ; era mijlocul de a menţine o oarecare strălucire a vieţii sociale. In restaurante apăruse *o* nouă clientelă, cu purtări cam stridente, care se vedea că nu prea e în

largul ei acolo. încă mai făcea notă disonantă. Chelnerii mai babani ne făceau cu ochiul, ară- tîjad spre intruşii aceştia lipsiţi do maniere. Apoi, exista o solidaritate reală între oameni. Am avut eu însumi ocazia să o simt, din partea celor care, ştiind că sînt căutat, şi-au asumat luni de zile riscul de-a mă ascunde în locuinţa lor ; şi nu erau persoane apropiate. Am umblat astfel, în Bucureşti, din casă în casă, timp de un an şi ceva. Mulţi alţii au trecut prin ceea ce am trecut eu ,şi au găsit ajutor la persoane pc care practic nu le cunoşteau. Presiunea era foarte brutală, dar coipul social era sănătos, rezista aproape spontan. Abia acum, eînd comunismul se mai destinde, fără să dispară, descoperim îngroziţi cît de bolnavă, de deformată, de mutilată, de afectată în forţele ei vitale este astăzi societatea.

— *La sfîrşiiul anilor '40 v-aţi convertit la catolicism. A fost un act politic sau pur religios ?*

— Nu a fost chiar un act religios, dar atunci, în 1949, aşa mi se părea, aveam iluzia credinţei. Era în primul rînd o reacţie împotriva convenţiei pe care o reprezentase din-
Urclcauna pentru mine ortodoxia, religia caro ne fusese predată la şcoală prin inlermediul unor imagini convenţionale foarte naive, şi ale cărei rituri, liturghia, spovecîa- îr'a, împărtăşania dinainte de Paşti, nu le trăisem clocit r.t obligaţii pur forinalo. Aveam oroare, ca şi lată! tn-ro, de evlavia făţarnică şi prefăcut naivă a tot felul de bă- trindie, cătrb 6şre aruncam priviri, ironice, fără să fim prin asta ttfedţ&iiiteloşi. Tînăr fiind, nu-mi pusesem nivio- rială promemă^aiVinităţii în termeni dogmatici, subiectul mă lăsa m^a^Eîbă indiferent. Mai lîrziu, unele lecturi mă apropiaseră puţin eîte puţin de credinţa, sau mai bine zis de ceea ce credeam eu a fi credinţa. Claudel, al cărui jbmirator necondiţionat nu am fost niciodată, care mă orbea insă prin forţa imaginilor şi a verbului său. Pfguy de asemenea, ca şi Mauriac,

Papini şi Măritătm, evident. Jşi Dostoievski, desigur, care, în varianta ortodoxă, reprezenta şi el o dramatică reorienlarc a conştiinţei inlr-un :.un creştin.

Dar hotărîloai'e pentru mine a fost întâlnirea cu monseniorul Viudimir Gbica. strâns înrudit cu o familie cu care a-.cam şi eu legături de rudenie. Era un prelat imino-ca- I• *•:lucru destul de rar în România, unde catolicii, mino- i'!lari, sînt, în plus, în majoritatea lor, uniaţi, adică de rât greco-calolic. Născut într-o familie moldovenească şi princiară, care a dat odată domnitori, i se dezvăluise calea încă din tinereţe, pe cînd era deja doctor în medicină. Voia să se facă preot, dar mama lui s-a opus şi a obţinut, se pare, de la Papa Pius al Xl-lea să nu fie hirotonisit cit timp va trăi ca. După moartea mamei sale, devenit preot, jucase un rol important ca misionar in Extremul Qri-pnţ, apoi în. ctulii a vie muncitoreşti şi comuniste pariziene, lleuşi.se să facă acolo multe convertiri, mai ales printre lucrătorii de la Renault-Billancourt. Avea să.moară ca un sfint. după nouă ani de detenţie, în puşcăriile comuniste din România. Ei a un om de o inteligenţă excepţională, spiritual, tare nostim, prieten cu Jacques Maritain şi Paul Claudel, o personalitate foarte puternică. L-am întâlnit de mai multe ori, apoi am început să-l frecventez regulat. M-a atras spre credinţa lui. Pe atunci, vedeam în catolicism o forţă internaţională, efectivă şi organizală, opusă comunismului, adevăratul său adversar, nu pentru că ar fi servit interese capitaliste sau burgheze, ci datorită forţei lui spirituale şi civilizatoare. Privind în urmă, înclin deci să cred că prima mea motivaţie ora politică. A doua, în orice caz. era estetică. îmi plăcea, îmi place şi acum mesa în latină. Cînd la catedrala Sfintul Iosif din Bucureşti începea slujba, cînd se înălţau primele acorduri ale orgii şi cuvintele latineşti, eram copleşit dc frumuseţe, aveam impresia că acced la spiritul civilizaţiei europene. în anii aceia, era foarte reconfortant. Credeam că într-adevăr cred. E suficient să te convingi şi să dai o formă explicită acestei nevoi, pe care o aveam cu toţii, chiar cei mai sceptici şi mai necredincioşi dintre noi. Eu neg realitatea ateismului. Agnosticii şi cei care se

îndoiesc nu sînt atei. Eram deci un catolic practicant asiduu. Mergeam foarte des la confesiune şi comuniune. Citeam cărţi, nu neapărat de îndrumare religioasă, dar, oricum, tipic catolice. Exista, mai ales. pe vremea aceea, o excelentă revistă franţuzească, *Eludez carmelitaines,* condusă de teologul mistic Gustave Thibon. Practicile mele catolice nu au durat totuşi decît trei ani, nu mai mult, din 1949 pînă în 1952 ; pînă cînd, la Cîmpulung, unde mă dusesem să locuiesc clandestin, l-am întâlnit pe Noica. Acolo, apueîndu-mă să studiez cu el filozofia germană şi greacă, citindu-i şi recitindu-i pe Kant, Hegel, Platon şi Aristotel, ca şi pe filozofii presocratici, m-am detaşat puţin cîte puţin de fervoarea mea catolică. Şi-apoi, l-am redescoperit pe unul dintre autorii mei favoriţi din tinereţe, Nietzsche. Mi-a rămas totuşi întotdeauna un fel de disponibilitate religioasă, un sentiment ăl proximităţii divinului, care se amestecă, de pildă, în plăcerea pe care o încerc privind operele impresioniştilor sau primitivilor italieni. Nu cunosc un mai frumos elogiu adus gloriei lui Dumnezeu decît pictura lui Monet, Pissaro, Sisley sau Cezanne. Mai tîrziu, am devenit sensibil la frumuseţea maiestuoasă şi profundă a stilului oriental al Bisericii ortodoxe. Astăzi aş spune că sînt creştin ortodox, nu prea asiduu ca practicant, destui de liber în comportament, foarte puţin înclinat spre bigotism şi fanatism religios, dar totuşi creştin, ferit de apostazie,

— *In 1950 aţi intrat deci în clandestinitate. Vă temeaţi cu veţi* /i *arestat sau de ce ?*

— Părăsisem în cele din urmă teatrul. Ingerinţele şi cenzura se intensificaseră, Alice Voinescu fusese dală afară, simţeam apropiindu-sc clipa cînd urma să ofer şi cu chezăşii ideologice şi asta îmi repugna. M-am liotărît alunei să mă angajez pe un şantier în provincie şi m-am dus mai întîi, împreună cu cîţiva prieteni, să muncesc la construirea unei uzine. Cadrul era bucolic, munca fizică nu prea dură, experienţa mai degrabă veselă. Slujba mea, ca

achizitor de materiale, nu presupunea un efort fizic. Mergeam în fiecare zi în oraş, cu camionul. La furnizori, puneam să se încarce maşina, apoi petreceam momente agreabile pe terasa unei braserii împreună cu prietenul meu Ion Zurescu, fost ziarist liberal, care lucra pc acelaşi şan-
I ior. Dar într-o zi, după ce am chefuit pe cinste la o nuntă în sat, unde fuseseră invitaţi şi muncitorii de la uzină, s-a iscat o încăierare cu ţăranii. Ţoală lumea băuse, începuse să se discute politică. Ţăranii erau, evident „reacţionari*, iar muncitorii, nu. Discuţia a degenerat, a fost chemată mi- lil.ia şj, bineînţeles, vinovaţi de incitare au fost găsiţi tinerii intelectuali de la oraş, adică noi. A trebuit să o ştergem de-acolo cit mai discret şi mai prompt cu putinţă. Trebuie să vă spun că în momentul în care am părăsit Bucu-î'eşliul, în vara lui 1948, găzduiam la mine un cuplu urmării, care scăpase ca prin urechile acului de arestare. Tinăra doamnă fugise ca în romanele de aventuri, pe cînd Securitatea era deja în casă, spunînd că merge să-şi ia o haină şi ieşind prin şifonierul care ascundea o uşă secretă. N-au rămas mult timp la mine, pentru că după incidentul de pe şantier îi prevenisem că riscam să am necazuri şi deci că locuinţa mea nu mai era sigură.

■— *Din cauza lor eraţi căutat ?*

— Da, dar nu de asta mă temeam. După cearta din nat, mulţumită unor prieteni arhitecţi şi ingineri, am reuşit să mă angajez ca supraveghetor pe şantierul unei case de copii, într-un cartier popular din Iaşi. Aici era mai puţin campestru şi mai puţin vesel. Domneau prostia şi beţia, lira. dc altfel, o muncă la care nu mă pricepeam deloc,[1'] eram complet incompetent. Cu pipa în gură. cu o bască pe cap şi o culegere de poeme de Franeois Villon în mină, pe care ceilalţi o credeau manual tehnic, rătăceam printre zidari şi dulgheri, trebuind să mă prefac tot timpul. Maiştrii inii .cereau sfatul, trebuia să fac. în aşa fel îneît să le întorc întrebările şi să iau un aer de om priceput. Oricum, asta n-ar fi putut dura. După vreo lună astfel petrecută la Iaşi. am

revenii pentru cîteva zile la Bucureşti. cu prilejul sărbăLorilor de sflrşit de an. într-o zi. tind mă dusesem cu solia meu să dejunăm la părinţii ei. iar de acolo să luăm cafeaua la nişte prieteni, Securi Lalea a descins acasă la mine. Mama aflase chiar în dimineaţa aceea de arestarea prietenului meu Zurescu. A făcui ce-a făcut, m-a contactai după.-masa telefonic şi mi-a dat cele două veşti. Zurescu, foarte apropiat: de mediile liberale — unui dintre verii lui. pe atunci exilat în Franţa, fusese .şeful tinerelului liberal — trecuse pe la mine cu puţin timp tnainle. ca să-mi ceară să traduc un texl incendiar împotriva regimului comunist, compus de el. Vuia .-xi-l Uimi Uni în Franţa prinu-o prietenă care se pregătea să plece acolo. Era arhitectă, născută în România, dar de naţionalitate franceză .şi pe punctul dc a se întoarce definitiv in Franţa, unde s-ar fi îngrijit ea textul, pe care nu numai ca acceptasem să-l traduc, dar îl şi accentuasem considerabil, să ajungă la vărul prietenului meu. care la rhidul lui urma să-i dea publicităţii. Cind m-a sunat mama, nu m-am Îndoit nici o clipă că prietena noastră arhitecta ne vilul usc şi că acesta era motivul vizitei Securităţii. Era cu mult mai grav decît să ascunzi fugari : însemna pedeapsa cu moartea sau munca silnică şi o moarte sigură pe sinisirul şantier al canalului Dunăre—Marea Neagră. Curajosul nostru plan fusese de fapt zădărnicit de cea care trebuia să ne servească drept mesager şi care înţelesese foarte baie la ce risc ne expune. Dar nu ştiam asta. N-am ezitat nici o clipă : trebuia să dispar.

— Şiktţ-i unde să mergeţi ? Erau uşor de găsit oameni care să iui ascundă ?

— Prima mea hotărîre a fost să merg şă cinez în oraş, cu soţia mea, pentru a reflecta cu calm la o soluţie.

în gura lupului ?— Acasă nu ne puteam întoarce., dar îmi .spuneam rfi urmărirea nu va fi ajuns atît de departe incit să nu ne mai putem arăta intr-un loc public. Am mers deci să cinăm, cit »<■ poate de plăcut, la Capşa, iar do acolo no-am dus la, col cu mre plănuiserăm să plecăm în străinătate. Tocmai urma >ia se îmbarce pe un vapor, la clasa a treia, ca să-.şi încerce norocul in, Israel, de unde nu mai avea intenţia să se întoarcă. Nenar fi lăsat bucuros apari amoniul, dar acolo mai locuia şi fratele iui, care era un fricos. Am plecat la ait pi ielen. Nici el nu ne putea primi, clar a plănuit începutul minciunii'rib&tre : soţia mea avea să se întoarcă acasă. însoţită de el. Se va mira găsind acolo Securitatea şi va ...mărturisi" că, după'ce mă condusese la gară, unde trebuia să Iau trenul de Iaşi, petrecuse seara cu amanlul ei, adică el. Ne-am despărţit. El a însoţit-o pînă la uşă. Acolo, ea şi-a Jucat atît de magnific rolul, încât nu numai agenţii Securi bit ii au crezut-o, ci şi familia mea, destul de şocată să o undă cum îşi mărturiseşte fără pic de ruşine adulterul. în orice caz, soţia mea era acum scoasă din afacerea asta.

Rămas singur la o oră înaintată din noapte, mi-a venit K!(ca să mă duc la mănăstirea Antim. unde cunoşteam un '.dugăr, fost ziarist şi poet. După ce am pătruns hoţeşte printT-o gaură din gard, m-am pomenit în faţa uşii fere- ialo a chiliei. Nu ştiam că prietenul meu, călugărul, se retrăsese de eîtva timp într-o sihăstrie. A murit mai târziu, !n închisoare. Am urcat în clopotniţă, unde am petrecut noaptea. A doua zi, la ora şase, mi-a venit ideea să-i telefonez unui prieten arhitect, pe care îl întâlnisem cu puţin timp în urmă la Iaşi şi cu care petrecusem câteva seri plăcu le. Era dispus să mă primească, aşa că am dat fuga la el. bocuia nu departe de bisericuţa Saint-Vincent-de-Paul, muie oficiau preoţi francezi şi unde eram sigur că voi găsi cunoscuţi. M-am dus acolo două zile mai tîrziu, în dimineaţa de Bobotează, şi am dat intr-adevăr peste nişte prieteni foarte buni, care mi-au putut da veşii despre ai mei şl despre

Securitate. Patru posturi permanente de supraveghere fuseseră instalate la mine, la mama, la mătuşa mea şi Iu socrii mei, apoi fuseseră ridicate. Soţia mea nu fusese sleîită, în fine, eram căutat din cauza cuplului pe care i] găzduiscm : Securitatea nu aflase de nici un text subversiv în care aş fi fost amestecat. Am respirat uşurat. Tot mai .riscam eîţiva ani buni de canal, dar, oricum, scăpasem uşor. Povestea dispariţiei mele era totuşi doar la început. Avea să dureze şase ani...

Timp de un an am fost ascuns de unii şi alţii. în primele săptămîni. m-am ascuns la o familie pe care o cunoşteam prin alţi. vechi cunoscuţi, fără să avem însă relaţii strînse.

— *De ce o făcea ?*

— IVniru că trebuia să o facă. Pentru că oamenii aceia socoteau că nu trebuie să vinzi pe cineva Securităţii, şi nici măcar să-l laşi să cadă în mîinile ci, nevoind să-l găzduieşti. Riscau asia pentru mine, iar înaintea mea mai riscaseră şi ncmru alţii.

— *Eraţi înir-adevăr clandestin, adică nu teşeaţi din casă ?*

— Absolut deloc ; îmi petreceam tot timpul într-o cameră unde se afla o bibliotecă şi luam toate mesele cu familia respectivă. în casă erau şi copii, cărora li se spusese că sini un prieten, că mă cheamă „domnul D.“ şi că nu trebuie să spună asta nimănui. Unui dintre ei a devenit între timp arhitect in Franţa. Apoi, mai era o doamnă în virstă, care nu ieşea nici ea din casă şi cu care stăteam toată ziua de vorbă. Era o femeie foarte inteligentă, foarte amuzantă. Şi mai era un unchi, pasionat de Baudelaire, şi o altă doamnă în vîrstă, pe nume Eliza. După o lună şi jumătate, tot ei mi-au găsit alt loc unde să fiu primit, la un prieten de-al lor care venea adesea să-i vadă şi aducea mereu vin bun şi palincă bună, ardelenească. La el am rămas o lună. Apoi m-am mutat la alţii, care locuiau destul de departe, în apropierea unui cimitir ; acolo erau însă mai puţine cărţi şi mai puţine conversaţii

plăcute. Şi, în fine, la un tînăr scenograf, care locuia într-o casă mare şi dărăpănată, într-un cartier vechi şi foarte pitoresc. Nu mă cunoscuse deloc înainte. Aici, la Paris, sîntem acum vecini.

— *Păstraţi contactul cu familia* ?

— Da, prin prieteni. Uneori chiar soţia mea venea să mă vadă.

— *Prin urmare, poliţia nu era totuşi foarte eficace...*

— La început, era nevoie do multă prudenţă, trebuia să treci dinti'-o casă înlr-alta, să intri pe o uşă şi să ieşi pe alta, să recurgi la tot felul de subterfugii ca să scapi de filaj. Apoi, după o vreme, capeţi impresia că nu mai «şti urmărit ; dar te poţi înşela.

— *Trebuia să vă temeţi de delaţiune şi să nu aveţi încredere în vecini ?*

— Mai mult sau mai puţin. De unii musafiri m M as- rundeam, de alţii, nu. îmi amintesc, de pildă, de o femeie care venea foarte des la prima familie unde am fost primit, lira contesa Keller, o rusoaică, prietenă de-a bunicii mele. Avusese doi fii ofiţeri ; unul murise în timpul războiului, iar celălalt dispăruse. Avea o vacă şi din asta trăia : vîn- zînd laptele unor persoane din fosta societate pe care o frecventase.

Aşteptam să mi se procure acte false ca să pot părăsi lîucureştiul. Intr-un tîrziu, după vreun an, mama a reuşit să cumpere, cu preţul unui covor, buletinul de identi- late al cuiva care l-a declarat pierdut. Mai trebuia însă falsificat, adică să se lipească fotografia cu noul meu chip, cu mustaţă, în locul celei a titularului, iar deasupra, şi asta era foarte delicat, să se reproducă timbrul sec, care trebuia să coincidă exact, pe colţul fotografiei, cu pecetea originală. Tiparul acestei ştampile a fost realizat cu multă Irudă, după numeroase încercări, de un văr de-al meu, foarte priceput să meşterească tot felul de lucruri. Operaţia a fost dusă la bun sfîrşil într-un moment de mare tensiune : documentul fals reuşise perfect. Puteam să mă servesc de el peste tot,

cu excepţia circumscripţiei bucu- reştene care îl emisese.

Fusesem ademenit — dacă pot să spun aşa — cu o slujbă într-o fabrică de celuloză, la Zărneşti. Pînă la data angajării, trebuia să petrec în altă parte vi'eo zece zile. Nişte prieteni au aranjat să fiu internat, penti'u o aşa- z.isă boală venerică, într-un spital din Ploieşti, unde îl citeam pe Tolstoi, mergeam la cabinetul de consultaţii în pijama, fără ciorapi, în pantofi cu şireturile desfăcute, cu fişa mea medicală sub braţ şi unde, pentru a face lucrurile cam se cuvine, mă supuneam tratamentului absolut superfluu pe care rni-1 administra o ţinură şt foarte drăguţă doctoriţă. Situaţia era destul de jenantă, dar cred că numele străin pe care îl purtam mă făcea să *o* suport mai uşor, Cînd a venit vremea, m-am dus la Braşov, de acolo Ici Zărncşti. unde. din fericire,, fabrica de celuloză nu m-a acceptat. La puţin timp după aceea, acolo aveau să se înfrunte luptători din rezistenţă şi trupe de Securitate. Una dintre mătuşile mele a avut atunci ideca să mă trimită la' Cimpulurig, unde avea nişte cunoştinţe care m-ar fi putut ajuta să-mi găsesc un adăpost. Pe atunci, în oraşul acela avea domiciliu forţat filozoful Constantin Neka, cu zece ani mai mare ca mine şi ale cărui cărţi le citisem pe tonte, începeam să fiu interesat de cultura g&rmană. El scria desime Goelfee, în sfk®t, împotriva lui Goethe, prin urmare despre Goethe... M-am Întărit să merg să-l văd. Aveam să ne întîlnim aproape zilnic, timp de mai mulţi ani.

— *Sîntem In apogeul represiunii staTiniste, mii. reci cir mii de oameni sini trimişi să-şi găsească moartea la Canal, iar dumneavoastră trăiţi liniştit cu acte jalse* şi *îl 'vizitaii zilnic pe un filozof de dreapta, fost legionar, ev. domiciliu forţai* /'

— E cTe mirare, intr-adevăr. Dar, cum nu se putea trăi fă'ă riscuri, luasem hotărîrea să trăiesc cit mai normal cu put irită. Găsisem. într-o vilă în care locuiau trei bâtrîne doamne. puţin în afara oraşului, o

cămăruţă îneîntătoare, mobilată înlr-un fals stil I.udovic-Filip. Proprietăreasa, imn dintre- ec-le trei doamne, era profesoară de franceză pensionară. înarmat cu un certificat medical care spunea că o boală nervoasă îmi impunea acest sejur m liniştea munţilor, m-am dus la miliţie să cer un permis- de şedere. A mers de minune. Se presupunea că lucrez acasă, la nişte traduceri. Cit despre- Naica, miliţienii din. Gfmpcthmg care se ocupau de' pasta lui nu preaştiau cine **M-am** întors de cile va ori la miliţie ca sămi înnoiesc jptanisuL apoi n-am mai făcut--©-,. Devenisem un personaj familiar al acestui orăşel; treceam drept un. original-, dar nu. eram deranjat.

O dată mba- fost totuşi frică. J&r#. în ziua in care Noica mă poftise a», ne înfruntăm dintr-wn i curcan pe care toc-îi primise cadou. ca onorariu pentru lecţiile pe caic •U. dădea în cartierele dc la marginea Cîmpulungukţi. Spre prînz mai eram încă în baie — mă sculam târziu, pentru cu îmi petreceam nopţile eUindu-i pe Goethe şj Kant vi studiind limba greacă —. cînd am auzit glasuri de bărbaţi şi zgomote de cizme pe culoar, iar pe proprieLăreasă boţind în uşă : ..Domnule, domnule, sînteţi căutat !“ Am dos-chis., Patru ofiţeri de Securitate, cu Kalaşniknvul ia umăr; mă măsurau cu privirea. Le-am spus că nu-mi terfnijţasem toaleta, ei mi-au răspuns ..atunci terminaţi-rrt, iar eu am închis uşa. M-am bărbierit cît mai scrupulos cu putinţă, m-am îmbăiat ca un sibarit, îndelung, spunîn- du-rni eă era probabil pentru ultima oară şi. cînd am ieşit din baie, nu mai era nimeni. Plecaseră. Căutau pe altcineva.

Mama îmi trimitea din cînd în cînd ceva bani. Nevoile mele erau modeste, iar viaţ i, liniştită. Faptul că îl întâlnisem pe Noiea era pentru mine o fericire. Discutam file -- of io cît era ziua de lungă, rceileam textele lui Heid'p- rie:■ şi Mcgel. Peci a asta ne era un pic tulburată doar vara. cod veneau vilegiaturiştii, de care fugeam, tomîndu-mă < ■; vreunul dintre ei să nu mă recunoască, intr-o zi. totuşi, t-md invitat la o serată, în timp ce conversaţia se învârtea în jurul exilaţilor, unul dintre turiştii de-ac-olo a spus :

. Ştiţi cir.e a plecat ?... Paleologu. E in Franţa. Am văzut o carte poştală de la el.“ Mi-am zis : ..Doamne, Dumne- zsu'e, dacă aş putea să mă deconspir !“...

Cu timpul. deveneam tot mai puţin prudent". Mi s-a întâmplat chiar să merg să petrec cîteva zile la nişte veri, la Bucureşti, ca să-i văd pe ai mei, sau mergeam să o în- tîinesc pe mama intr-un restaurant din Gara de Nord, unde intr-o zi, cu ocazia unei razii, am testat perfecţiunea aete- lot melc false. Apoi. în urma Conferinţei de la Geneva, din 1955, a venit un decret care graţia anumite pedepse, d; pînă la 5 ani (eu atita riscam).

— *Atunci v-fiţi hotărîl să vă predaţi ?*

— Planul meu era să mă prezint la ceea ce pe atunci w. numea procuratura generală. înarmat cu un scurt memoriu în care să relatez cît mai aproape de adevăr, dacă asta nu ar fi implicat pe nimeni, motivele pentru care mă ascunsesem şi ce făcusem între timp. Mă gindeam că pe- dcapsa va fi pronunţată cu suspendare, în virtutea decretului de graţiere, dar nu cxcludeam cu totul posibilitatea ca lucrurile sâ ia şi o întorsătură urîtă. In ziua hotărîtă, mi-am pus o pijama pe sub cămaşă, mi-am înfundat în buzunare o periuţă de dinţi şi ciorapi de schimb şi am pornit. Vreo sută de persoane aşteptau în anticamera procurorului de serviciu. Mi-am spus că asta-i prea de tot, să aştept ore întregi ca să fiu arestat. Aşa că m-ara îndreptat spre secretară şi i-am spus : ,.Domnişoară, ou sînt un fugar si am venit să mă predau." „Nu cumva să plecaţi !" a exclamat ea. Eu i-am răspuns că nu venisem ca să plec a.şa de repede, iar ea, după ce m-a anunţat, m-a introdus în biroul procurorului, stârnind indignarea generală în faţa unui asemenea favor. Procurorul avea treabă pînă peste cap. M-a întrebat dacă am un număr de telefon la care să mu caute. I-am lăsat memoriul şi am plecat, liber ca păsările cerului.

■— *Credeţi că multe a[1] te persoayic au, trăit aşa, ascunse ?*

— Nu era o practică extrem de frecventă. Au fost cî- teva cazuri comparabile cu al meu, dar majoritatea persoanelor urmărite spre a fi arestate au fost în cele din urmă găsite. O asemenea experienţă ar fi fost, în orice caz, inimaginabilă sub Ceauşcscu, cînd represiunea a devenit mai puţin sîngeroasă, dar metodele poliţieneşti mult mai perfecţionate. Pe vremea aceea, însă, cu toate că moar tea făcea parte din consecinţele posibile ale oricărui conflict cu poliţia, ale oricărei anchete, riscul acesta era în general asumat. Fiica încă nu devenise o a doua natură.

Deznodămîntul acestei afaceri este, de altfel, destul de edificator. N-a intervenit decît cinci luni mai

tîrziu, în iulie 1956. In lipsa altei soluţii, mu instalasem la mama. Ea însăşi trebuise să se limiteze la o singură încăpere a apartamentului, plină de mobile şi obiecte, şi la o baie a cărei ţevărie picura mereu şi care servea totodată de WC, de bucătărie şi de cămară. Dar, în fine, să dispui de o baie era, totuşi, un privilegiu.

Intr-o zi, pe la unsprezece, pe cînd mama ieşise ca în fiecare dimineaţă la cumpărături, la uşa apartamentului s-a prezentat un individ care s-a recomandat drept trimis al Ministerului de Interne şi m-a anunţat că trebuie[1] să merg Ia departamentul lui. Mă întrebam dacă venise să mă ridice sau era doar o inivitaţie. Aşa că m-am jucat de-a şoarecele cu pisica. Am început, prin. a-i spune că. din păcate, încă nu-mi făcusem toaleta şi că. în orice ca/., eram aşteptat de nişte prieteni, la masă. „Bun, atunci să spunem la cinci şi jumătate, în Piaţa Palatului regal. în faţa intrării ministerului." Vrînd să văd pînă unde puteam merge, am emis o nouă obiecţie : „O, nu, îmi pare rău, nu sînt sigur că voi putea ajunge la timp ; am o probă la croitor. Să fixăm o oră ceva mai încolo". Nu s-a împotrivit.

Seara l-am regăsit la ora şi locul convenite. M-a purtat de-a lungul unei întregi laturi a ministerului ca să intrăm pe o uşă laterală şi m-a încredinţat unui bărbat în uniformă, spunîndu-i : ..Uite-1 pe R 66“ sau nu ştiu ce indicativ de genul ăsta. Celălalt m-a viril într-un ascensor, m-a urcat la etaj. apoi m-a coborî! Ia subsol, m-a mai urcai cîteva etaje cu alt ascensor, apoi am străbătut un culoar neslhşit şi m-a predat la rîndul lui unui coleg, grati- i'ieîndu-mă cu alt indicativ numeric. Din nou am fost pus să parcurg coridoare şi în fine am fost dus într-un birou cu uşă metalică. Am aşteptat. A venit într-un tirziu un individ ciufulit, cu fruntea îngustă, cu un costum maron închis, la două rînduri, cu o croială jalnică ; s-n înarmat cu un teanc de foi împărţite în două pe verticală şi cu creioane de diverse culori şi a început să mă interogheze. IVU-au fost suficiente doar cîteva replici ca să pricep că răspunsurile mele erau consemnate în modul cel mai arbitrar cu putinţă, cu albastru **sau cu** roşu, la dreapta sau la stingă foii, şi că şi aşa făcea parte dintr-o punere în scenă caro urmărea doar intimidarea, doar să-i facă pe oameni să creadă că sînt prinşi într-o reţea extrem de bine organizată, într-un sistem de investigare foarte complex, care îi va învinge în cele din urmă.

Am repetat foarte exact ceea ce declarasem în memoriu şi mi-am dat seama că nimic din ceea ce aş fi putut să spun pinii atunci în faţa unor oameni cunoscuţi ca informatori, nimic din cuvintele pe care le rostisem întotdeauna liber nu le era cunoscut. Mi-am mai dat totodată seama că nu ştiau absolut nimic despre ceea ce făcusem în acei ultimi şase ani şi că minţeau : „Ştiţi, domnule, noi n-am vrut să vă arestăm, deşi am avut nenumărate prilejuri s-o facem, de fiecare dată cînd vă în- tîlneaţi mama eram po-aproapo[44]. Lucru exclus, era limpede. Aveam să mă conving eîţiva ani mai tîrxiu, la procesul meu, că oamenii din poliţie? mint, fără artă, fără psihologia minciunii, mint foarte prost, dar tot timpul.

VII

1

într-un tîrziu am avut, dreptul la iertare şi la bino-cuvîniarea individului în costum maron : .,0 anumită perioadă din istoria noastră a fost acum depăşită. O perioadă de luptă, în care partidul trebuia să se organizeze împotriva duşmanilor poporului. Mai sînt şi acum duşmani, dai' dumneavoastră nu sînteţi unul dintre ei. în prezent, societatea socialistă arc nevoie de toate competenţele şi de toate persoanele bine intenţionate. Veţi găsi ceva de lucru'[4].

1

1?

Dosarul meu a fost clasat, fără să mi se ceară ceva în schimb ; fie că nu prezentam încredere pentru a le furniza informaţii, fie că misiunea asta era considerată prea nobilă pentru mine.

DESPRE BUNA FOLOSINŢĂ A ÎNCHISORII

— Relativa liberalizare care v-a permis să ieşiţi din clandestinitate a fost de scurtă durată. De ce aţi fost ares*ta t,* ***ciţiva ani mai tîrziu ?***

— Odată revenit la viata în libertate, trebuia să re- Litru în cimpoi muncii[1'], cum se spunea pe atunci, adică să-mi găsesc un serviciu. Era singura calc pentru a putea spera că-mi voi găsi o cameră proprie şi că voi înceta să dorm pe un pal de campanie în aceeaşi încăpere cu mama şi cu tatăl meu vitreg (intre timp. divorţasem de prima mea soţie). Am Încercat, intr-o doară, să mă folosesc de diploma de licenţă în drept ca să mă înscriu în barou. Dar cum nu mă mai servisem de ca de la sfîrşi- lul studiilor, de la virsta do douăzeci şi trei de ani, şi cum atunci aveam treizeci şi şapte, se ridicau unele probleme. N-am insistat, cu atît mai mult cu cît meseria de avocat, in contextul politic şi social al momentului, nu mă atrăgea deloc.

Apoi, am încercat să **o reînnod cu** critica de artă. M-am dus la un prieten care **conducea** secţia de artă la Editura de Stat şi care a vrut **să-mi** comande o carte despre un pictor pe care nu-l prețuiam. Şi de aici am făcut cale-ntoarsă. Apoi, într-o zi, am citit la mică publicitate că se angajau modele pentru Institutul de Belle Arte. Capătasem în timpul refugiului meu la Cimpulung, tot trecând podelele de două găleţi de săptămînă la bătrînele doamne şi cărînd pătrăzeci de găleţi de apă pe zi, din fundul grădinii pînă în casă, o plastică musculară impecabilă. Mi-am luat totuşi unele măsuri de prevedere, înfăţişîndu-mă cu cîtcva recomandări, şi am fost admis ca model. Prima mea misiune a fost să ajut ca faţada Institutului să fie împodobită cu portretele conducătorilor partidului, cu prilejul aniversării Pievoluţiei ruse din octombrie. Pe timpul lui Gheorghiu-Dej încă se mai practica asta. Mai tîrziu, Ceauşescu nu mai admitea decît propriu-i portret şi pe al nevesti-sii.

— *înainte de a j'i arestat, aţi trăit trei ani ca model ?*

— Tatăl meu murise, iar unul dintre prietenii lui, marele muzician Mihail Jora, regretînd nespus că nu făcuse nimic pentru ei, şi-a băgat în cap să-i vină în ajutor fiului. A intervenit deci în favoarea mea pe lîngă bătrînul academician, profesorul Oprescu, directorul Institutului de Istorie a Artei, ca să-mi găsească un post de cercetător. După un concurs *ad hoc* am fost numit cercetător în domeniul artei medievale, adică bizantine, un domeniu în care, cu puţină abilitate, te puteai sustrage constrîngerilor ideologice. Eram total ignorant în materie, dar asta n-a durat mult. M-am interesat în special de frescele din secolul al XlV-lea care decorează pereţii interiori ai marii biserici domneşti din Curtea de Argeş şi, în trei luni, eram deţinătorul unei erudiţii foarte specializate. în fond, există un Dumnezeu al ştiinţei. Fiecare lectură te trimite la alta şi, în cele din urmă, ajungi slă- pînul unei cunoaşteri care a venit singură spre tine. îmi reorientasem deci complet viaţa spre studiul vechilor monumente de artă moldoveneşti şi munteneşti. Studiul meu cu privire la picturile de la Curtea de Argeş era pe punctul să apară, cînd s-a produs un nou viraj ideologic şi partidul şi-a înăsprit linia, inclusiv în ştiinţele sociale, în care „se infiltraseră influenţe idealiste şi burgheze". Cartea a fost prin urmare scoasă din planul editurii. între timp, mi se ceruse o monografie despre Probota, biserică mănăstirească din secolul al XVI-lea, un admirabil monument de arhitectură clasică moldovenească, înălţat do marele domn Petru Rareş. Făcusem o adevărată pasiune pentru monumentul acesta.

Am mers să-l prospectez trei ani la rînd, în sezonul frumos. Eram pe cale să descopăr, sub pictura de proastă calitate din secolul al XlX-lea, stratul primitiv de fresce, magnific, cu o compoziţie amplă şi augustă, cu un colorit ameţitor de rafinat şi auster în acelaşi timp, dar iată — şi nu e fără legătură cu arestarea mea — că se apropia ultimul germen, iar eu nu depăşisem faza unei introduceri de vreo treizeci de pagini. Nu mai avansam deloc, nu mai ştiam ce să spun. Aşa că, în noaptea c'c 9 septembrie 1959, cînd am fost trezit brusc de lumina unei lanterne aţintite asupra mea, primul meu gînd a fost dg #$U¥»re : „Uf, iată-mă scăpat de grija monografiei despre mănăstirea Probota !“

Nu. făcusem decît să tărăgănez munca la monografie. Eram cîţiva prieteni care ne întîlneam în jurul lui Constantin Noica, în principiu tot cu domiciliu forţat, dar care, cum supravegherea se mai relaxase, venea din cînd în c>nd, clandestin, la Bucureşti, uneori pentru cîteva zile. Ne reuneam la una dintre tinerele noastre prietene, în jurul unei ceşti de ceai cu tartine de pîine prăjită cu brînză şi vorbeam, vorbeam... despre literatură, despre filozofie, cur şi despre politică, de vreme ce vorbeam cîte-n lună şi-n .'■'■-•le. Atita tot, şi era deja o acţiune vinovată. Citiserăm *Starea de asediu* a lui Camus şi ne spuneam că există o cale pentru a scăpa de „ciumă'[1], că teroarea nu există r(ahnente decît în măsura în care o accepţi, că dacă nu-ţi pasă de ca, nu mai există. Ne purtam, aşadar, ca şi cum r am fi trăit sub o dictatură. Conversam. Scriam, dar (' viul de puţin ; nefiind nici cunoscuţi, nici contemporanii I ii Saint-Simon, ne ştiam destul de reduse şansele de a fi \ i codată publicaţi postum. Intîlnirikp noastre făceau adepţi sau atrăgeau oaspeţi de o zi. Deveniserăm. anima-. 1« ■•.'Li unui soi de salon literar. Teroarea face să înflorească ■ ioanele, fiindcă discuţiile devin singurul antidot, singurul mijloc de a comunica, in clipa în care nu-1 mai ai p j acela al tiparului.

— *Nu vă era teamă că oaspeţii ocazionali v-ar puica irăda ?*

— Cum ar fi putut să raporteze nişte conversaţii greu de rezumat şi care, de altfel, nici nu erau formulate cu precădere în termeni politici ? Apoi, vedeţi, majoritatea color

care deveniseră turnători o făcuseră într-o clipă do neatenţie, de rezistenţa scăzută, într-un moment de tean.n ulterior depăşită. Nu se prea omorau cu firea. Erau, evido/r.. — am şi cunoscut câţiva —'şi turnători din vocaţie, din- tr-un.fel de malformaţie morală, care nu este rară, deniei foarte naturală.

— Şi totuşi aveaţi sentimentul că vă deduseräţi la o *activitate delictuoasă. Eraţi conştienţi că vă putea atroce ani buni de închisoare ?*

—- fn 1957-1950, încă nu. Numai, că, într-o zi, prietenului nostru Noica i-a venit o idee : să scrie, dujpă. modelul *Povestirilor după Shakespeare* ale lui Charles Lamb, nişte *Povestiri după Hegel,* un fel de *O mie şi una de nopţi* filozofice, extrase din *Fenomenologia spiritului.* Proiectul acesta se născuse în focul discuţiilor pe care le avusesem cu el la Cîmpulung. Urma să fie o lucrare plină de dulceaţa existenţei, care să te facă să pricepi că viaţa cotidiană, viaţa amoroasă, viaţa socială, viaţa casnică întruchipează o filozofic şi că, prin urmare, a-i. citi pe filozof; este o modalitate de a trăi şi mai intens în real. Acest» i idei — magnifice —, el i-a mai adăugat una : aceea de 1 se elibera de obligaţiile pedagogice plictisitoare de pe urma cărora îşi cîştiga pîinea şi a-şi rentabiliza proiectul, difuzîndu-1 sub formă de abonamente. Citeva luni mai tîrziu, ne-a citit primele capitole — şi-a fost o decepţie t-v ribilă, Era un fel de prozopopee în trei timpi, total abstractă, total, dominată de referirea ia marele fabricant de triade mecanice şi obositoare, Ilegel. I-am spus-o. A plecat foarte abătut la Cîmpulung şi a revenit după cîteva luni cu un text excelent, seducător, pe care ne-am angajai: să-l punem în circulaţie, în schimbul unor onorarii care ii erau destinate. Principalul cap de acuzare reţinut împotriva mea avea să fie acela că cenzurasem prima versium-. a textului, contribuind la îmbunătăţirea lui şi făcîndu-1 deci, după părerea judecătorilor noştri, încă mai dăunător.

— Pe ce se întemeia prestigiul lui Constantin Noica ? Pare să fi constituit un punct major de referinţă pentru ***o bună părle*** *a intelectualilor ro-mâtti, inclusiv cei despre rare se vorbeşte astăzi, ca Liiceanu. întruchipa el un da morală a rezistenţei ?*

— Era interesat de raţiune, nu. d.e morală. A avut, intr-adevăr, o mare influenţă asupra mai multor generaţii : a mea şi, mai tîrziu, după ani de închisoare, a băieţilor oare **ne-ar fi** putut fi copii. In această a doua perioadă, cînd a **f**opt.**intr-un** fol recunoscut oficial, şi-a făcut emuli In toate mediile, inclusiv în cele pe care noi le dispreţuiam, ale naţionaliştilor, susţinătorii regimului, ale pescuitorilor în ape tulburi. Adulatorii lui Ceauşeseu s-au servit **de** el, deşi ceea ce-i adusese notorietatea fuseseră **tocmai** scrupulozitatea ştiinţifică şi discreţia în calificativei Asta nu-1 împiedica, totuşi, să sară peste cal şi să-i ridice în slăvi pe unii dintre impostorii aceştia. Asta îi venea din lipsa simţului artistic, cu toate că el în sine era un mare artist. E drept, el însuşi le dăduse apă la moară, prin citeva scrieri care pe mine personal nu m-au convins niciodată, cum ar fi exegeza, foarte ingenioasă de altfel, a rostirii populare româneşti, sau printr-un fel de oroare pe rare o resimţea în faţa multiplicităţii şi prin tendinţa de a reduce totul la unitate, care la el era un demers, o de- formaţie filozofică, dar care, în politică, slujeşte, de minune dictaturilor. Avea însă un har extraordinar, o putere: de radiaţie intelectuală, un dar fascinant de a-şi impune le- »>le drept evidenţe. Era în mod funciar, după părerea mea, un spirit fals, dotat însă cu o forţă de persuasiune ire* zistibilă şi atins adesea de aripa **geniului.**

— *El a fost arestat primvfL*.?, *

— Da, în jurul Crăciunului -dth' 1953, iar puţin după nceea, doctorul Sergiu Al-Gdorge, care era medicul Operei din Bucureşti şi totodată un indianist şi tibetanist ilustru.

— *Cînd aţi aflat, v-aţi schimbat în vreun fel comportarea ?*

— Ce altceva puteam face decît să trăiesc ? Am dus o existenţă tot mai nechibzuită, mi-am oferit toate bucuriile, mi-am permis toate licenţele. Fiecare zi era o nouă zi c-îştiga la. Am dus-o înir-un chef şi o desfătare. Aduceam acasă fetişcane desculţe de prin mahalale, orbite de interiorul meu, neîndrăznind să-mi treacă pragul cu picioarele lor murdare. Am avut şi aventuri galante mai mondene. Niciodată 11-am

cunoscut o perioadă mai euforică, mai. intensă, mai voluptuoasă ca acele nouă luni scurse pînă în septembrie. Nu plutea decît un nor negru : monografia.

— *Aşadar, soseşte clipa...*

— Cu cinci sau şase zile înainte, am primit vizita stranie a cuiva care s-a prezentat drept trimis al Sfatului Popular raional şi care trebuia, chipurile, să „măsoare spaţiul'[1]. Venise să repereze locul. A picat în momenîul in care vorbeam cu nişte prieteni despre un text de Ciocan publicat în *La Nouvelle Revue Francaise, Lciire ă un ami loiniain,* care i se adresa lui Noica şi la care acesta răspunsese. Izbutisem să găsesc textul la Biblioteca Academiei, dar nu se bucura, desigur, de difuzare. îl multiplicasem şi îl distribuisem. A fost alt cap de acuzare reţinut împotriva mea.

Practica de a aresta oamenii în plină noapte era curentă : se miza pe faptul că vor fi găsiţi cu siguranţă acasă, ca şi pe efectul psihologic produs de deşteptarea bruscă. S-a întâmplat, aşadar, pe 9 septembrie, la ora două noaptea. Un individ aţintise asupra mea lumina unei lanterne, iar cu cealaltă mînă îmi arăta legitimaţia Ministerului de Interne. M-am aşezat într-un fotoliu, în halat, şi am fumat încontinuu, cît a durat percheziţia. Mi-au înşfăcat din bibliotecă lucrări de Ibrăileanu, critic de stingă, dar care se întâmpla să aibă un omonim într-un fost membru al Gărzii de Fier, arestat şi condamnat cu vreun an înainte, şi pe care l-au confundat, desigur, cu cel din urmă. Au găsit, într-un sertar, Legiunea de Onoare franceză a bunicului meu şi într-un dulap, un rucsac. Pe atunci, în zonele de munte, încă mai acţiona o rezistenţă anticomunistă armată. Rucsacul era pentru ei dovada legăturilor mele cu mişcarea de partizani. Legiunea de Onoare era un însemn francez, deci capitalist. Grozave probe mai adunaseră ! Apoi m-au gătit cu un fel de mască neagră, foarte opacă, să nu văd unde mă duc. Am recunoscut însă drumul: mă duceau la Malmaison, o fostă cazarmă, aflată nu departe de locuinţa mea, de cealaltă parte a Gării de Nord, şi devenită unul dintre sediile Securităţii. După indeplinirea formalităţilor şi a măsurătorilor antropome- trice, am fost vîrît într-o celulă cu un tînăr sîrb, care avea sarcina, după

cum mi-am dat seama mai tîrziu, să mă tr agă 'dă limbă. Nici n-am apucat bine să facem cunoştinţă şi să adorm, că au şi venit să mă ia pentru primul interogatoriu.

— ***Aţi aflat imediat ce vise reproşa?***

— La început, ofiţerul de Securitate mi-a reproşat că I redusesem în engleză un text al lui Zurescu. Am negat, iar- el m-a ameninţat că mă confruntă cu Zurescu, despre oaie, printr-un concurs de împrejurări, aflasem că murise in închisoare. I-am spus : „N-avcţi decît", dar cum el in- ■ .ista, am adăugat : „Zurescu e mort ; după cum vedeţi, ştiu. N-am tradus nici un text în engleză, ci în franceză. Am şi lungit textul cu două treimi, ba chiar l-am făcut mai vehement, dar voi n-aţi avut cum să-l vedeţi, altfel aţi fi ştiut că nu era în engleză. Şi vă spun toate astea fiindcă aşa vreau eu. Asta s-a întîmplat în 1950, iar acest gen de infracţiuni au fost amnistiate." Cîştigasem prima rundă. Mi-a cerut apoi să-i povestesc totul despre activitatea mea do legionar. „Iar începeţi ! am replicat eu. Dacă aţi fi informaţi aşa cum ar trebui, aţi şti că n-am fost niciodată legionar, că am fost întotdeauna un adversar declarat, chiar Înverşunat, al legionarilor. Să vă spun eu : anticomunist, asta da, sînt!“ Tipul a înţeles că nu-mi **e** frică ; n-a mai recurs nici la ameninţări, nici la brutalităţi.

— ***Raţiunile pentru care se considera vinovat faptul de a fi citit o carte de Cioran, Eliade sau Ionescu au fost explicitate de anchetatori ?***

— Nu, erau incapabili să facă asta. Adevăratul motiv ora pur şi simplu acela că intr-un regim comunist nici noţiunea de drept, nici aceea de libertate nu sînt cunoscute.
Simpla citire a unei cărţi este, prin ea însăşi,, antipatică. Şi cu utît mai mult dacă nu e o carte editată în ţară, dacă nu are binecuvîntarea regimului Vă închipuiţi că interlocutorul meu nu citise în viaţa lui nimic de Gioran, răci de altcineva. N-a avut, în legătură cu *Ispita de a exista,* deeît argumentul că e o „carte legionară". Or, e orice vreţi, mai puţin o carte legionară. E drept că în tinereţe Ciocan a fost legionar — de altfel a şi recunoscut asta. Dar cărţile pe care le-a scris în Franţa nu au nimic de-a face cu acest curent, ba dimpotrivă, sînt lucrări individuajiste, critice şi sceptice. „Pute, pute de

la o poştă", mi-a mai spus securistul. Atîta înălţime a vederilor a sfîrşit prin a mă enerva : ,.Şi cum simţi, l-am întrebat, după miros ? Nici măcar nu cunoşti limba în care a fost scrisă, iar de tradus, nu s-a tradus !“

încet-încet, actul de acuzare prindea formă. Eram învinuit că îl incitasem pe Noica să scrie o carte dăunătoare clasei muncitoare, destabilizatoare, ostilă ideologiei marx- ist-! eninisU'. Mă mai învinuiau că scrisesem eu însumi asemenea texte, ca şi de alte cîteva crime de acelaşi gen. Ţoale acuzaţiile se învîrteau în jurul uneia şi aceleiaşi noţiuni. aceea de ostilitate faţă de regim : ..duşmănos", cu- vînl cu o conotaţie mai puternică, implicînd o mai mare înverşunare deeît simpla ostilitate. Eram, deci acuzat de duşmănie.

■— *Aparent, acuzatorul dumneaiwastră era la curent cu multe lucruri, dc pildă cu faptul că dumneavoastră îl incitaseräţi pe Constantin Noica să scrie cartea. Cineva vorbise, deci ?*

— Dinu (Noica, adică) le povestise totul. ,Le spusese aproape tot şi mă aşteptam la asta. El pornea de la ideea că trebuie.să ne asumăm deplin responsabilităţile şi riscurile pe care acestea le comportau, începînd cu ăcela, aproape sigur, că într-o bună zi vom fi închişi, bobotea că; într-un regim comunist, oricum nu puteai scăpa de asta şi că, la urma urmelor, e o experienţă care nu' trebuie ratată. Exista între noi un fel de înţelegere tacită asupra faptului că vom spune adevărul.

Nu toată lumea împărtăşea această părere. De pildă, niiv prietenul meu Steinhardt şi mine a existat o nein- pe care el trebuie s-o fi regretat. A fost arestat l-i patru luni după mine, pe 4 ianuarie 1960, în ziua morţii "i Camus. Avuseserăm, înainte de a cădea, şi unul. şi cellalt, în mumie poliţiei, o lungă discuţie chiar pe această lună, ca să ne punem de acord asupra felului în care trebuie sâ fte Kjefapbrtâm, asupra a ce trebuie să spunem şi di nu sfHiasqidla eitia cînd se va întîmpla. Pil era pai tiza nul ideîiiâe. a şterge toate urmele şi a falsifica totul. Elaborase O versiune extrem de complicată privind is- !oricui relaţiilor dintre noi. : că părinţii noştri erau prieteni, că ne cunoşteam din copilărie, că ne pierduserărn unul de celălalt, apoi ne rcîntîlniserărn în nu

ştiu ce îm- projurări rocamboleşti, pe scurt, un scenariu foarte greu de memorat. Eu n-am reacţionat imediat. Dar cîteva zile mai tîrziu, văzînd cum ne chinuiam să învăţăm aproape pe de rost. ţesătura asta de minciuni pe care mai. mult ca sigur că le-am fi uitat şi unul, şi celălalt, mi-am spus — şl i- am spus — că e stupid şi că oricum nu va servi la nimic. ,,Ne-am cunoscut cînd ne-am cunoscut, i-am spus. Să nu no încurcăm cu. o poveste căreia nu-i putem stăpîni implicaţiile şi caro ar sfîrşi eventual prin a compromite şi alte persoane.'*

Cînd am fost interogat, am susţinut versiunea asta, a adevărului. El uitase concluzia discuţiilor' noastre şi se lansase într-o poveste complicată, cu o mulţime de detalii în totalitate inventate. Lucrul acesta a fost foarte rău primit : Minţi ! Paleologu a mărturisit UtotuT, i-au spus, HI i-au tras în consecinţă o bătaie ca la carte. Ne-am revăzut, mai apoi, în închisoare. A fost de acord că se zăpăcise complet şi că uitase de 'convenţia noastră. Era de altfel cu atît mai greu să minţi de la un capăt la altul cu rtt inculpaţii erau foarte numeroşi, iar riscul de a fi contrazis, foarte mare. în centrul grupului nostru se aflau, tn afară de Noica, Steinhardt şi eu, doctorul Sergiu AI- Oeorge, prietena noastră, Beatrice, în casa căreia ne în- lîlncam cel mai des, şi doi colegi de la Institutul de Istorie a Artei. In cadrul instrucţiei mai era audiat şi Dinu Piilat, care do fapt nu făcea parte din grupul nostru, fiind implicat şi într-o altă afacere, ai cărei inculpaţi erau în majoritate foşti legionari, cu toate că el nu era. în lotul nostru, unul era liberal, altul fost comunist, altul fost social- democrat ; în afară de Noica, nimeni nu fusese membru al Gărzii de Fier. In anchetă au mai fost amestecate şi multe alte personalităţi din lumea intelectuală şi artistică.

In atari condiţii, nu prea mai aveai altceva de făcut dccîl să spui adevărul. Versiunile noastre coincideau, cu excepţia cîtorva detalii. Nu am avut de suferit nici intimidări. nici violenţe fizice, în afară de doi dintre noi, Steinhardt şi doctorul Sergiu Al-George, care se hotăiî- soră să braveze şi refuzau din principiu orice început de dialog cu anchetatorii. Se pare însă că şi Noica — nu am aflat clocit după moartea sa, nu-mi vorbise niciodată despre asta — a fost, la un

moment dat, bătut.

— *Dumneavoastră n-aţi bravat ?*

■— Ba da, dar nu negam lucruri pe care nu avea nici un rost să le negi. Evitam, pe cît puteam, să spun nu. îmi spuneam că, oricum, verdictul fusese deja stabilit şi că, prin urmare, nu servea la nimic să-i enervez pe cei care mă anchetau.

Pînă la urmă, în acest gen de situaţii, graniţa dintre atitudinea curajoasă — sau preocupată Înainte de toaie de demnitate — şi supleţea care riscă să te propulseze pe panta compromisurilor este foarte firavă. Singura mea grijă era să nu implic şi alte persoane, şi de aceea preferam să am în faţă un anchetator dispus întru cîtva să mă creadă.

Procesul care a urmat s-a desfăşurat după metodele clasice ale unui asemenea regim. Oficial nu a avut loc cu uşile închise, dar sala de şedinţe era în întregime ocupată de ofiţeri ai Securităţii, iar familiile acuzaţilor au fost forţate să stea la intrare.

Totul fusese hotărît dinainte, era cusut cu aţă albă. Preşedintele tribunalului şi-a permis, astfel, să-l pună într-o situaţie penibilă pe Alexandru Teodoreanu, celebrul poet şi prozator, reputatul om de spirit, reproşîndu-i tonalitatea politică antiguvernamentală din trei fabule scrise... în 1920, dar care puteau fi, evident, transpuse In critici la adresa regimului comunist. Alexandru Teodo- u'iinu, supranumit Păstorel, nu era mai puţin faimos ca li.iutor jovial şi autor de epigrame pe cit de nostime, pe nl it de usturătoare. Catrenele lui improvizate, care se numărau cu miile, de obicei scrise în grabă la sfîrşilul unei m '.se, pe marginea unui *menii* sau pe un pachet de ţigări, M* răspîndeau '.fulgerător în toată ţara. Preşedintele tribunalului, un jurfât destul de cunoscut, transformat cu prilejul acela In locotenent-coloncl de justiţie, nu era. vădit lucru, deloc tîmpit, dar asta nu-1 împiedica să fie un ti- i alos, care studiase dreptul la Iaşi pe vremea eind Păstorel, originar din acest oraş, încă mai locuia acolo. Nu i.e putea deci să nu ştie cu cine are de-a face. Cu toate nsLea, a avut neobrăzarea — după ce l-a întrebat prosteşte pe Păstorel de ce făcea

epigrame şi a primit replica : ,,Domnule, eu fac epigrame aşa cum face găina ouă" — i -1 poftească sever să fie ,,serios".

Martorii erau cu toţii ai acuzării, dar majoritatea, cu r ecepţia unuia singur — abject, dezgustător —, s-au purtat bine şi au revenit asupra declaraţiilor anterioare, care le fuseseră smulse prin intimidare. Oamenii erau ameninţaţi cu arestarea şi atunci spuneau orice. Dar, odată ajunşi in sala de şedinţe, îşi rectificau spusele.

Împotriva mea fusese citată Alice Voinescu, prietena şi fosta mea profesoară de artă dramatică. Mă gîndoam să profit de asta şi să o rog în cursul audierii să relateze o discuţie pe care o avuseserăm odată şi care socoteam că îmi putea fi favorabilă. Era pe vremea cînd înclinam spre o înţelegere sartriană a istoriei, de care din fericire închisoarea m-a lecuit la timp. îmi aminteam că îi expuse- sem Alicei o teorie stupidă, conform căreia toate nenorocirile din lume se datorau faptului că fusese divizată în două lagăre şi, cum istoria nu merge înapoi, singura soluţie a acestei tensiuni ar fi mondializarca comunismului. Tribunalul a renunţat să o mai audieze, aşa că n-a mai uvut prilejul să-mi dezgroape neghiobiile

*■— *Şi totuşi, dumneavoastră aţi primit pedeapsa cea mai grea...*

— Nu, eu am primit paisprezece ani, dar mă aşteptam
pe puţin la douăzeci. Pedeapsa cga mai grea, de douăzeci şi cinci de ani, au primit-o Noica şi Dinu Pillat. Credeam că o. să capăt cit va căpăta, şi Noiţa,' de vreme ce fusesem considerat la fel de vinovat ca el şi „incitator“ aţ unora dintre „crimele^ sale. Cînd am .auzit „paisprezece^jşţ.fost ca. şi cum mi s-ar fi făcut cadou cel puţin şase;^j|i. Am, zîmbit.

— Se întîmpla pe alunei să> se ădlmiiâ rediti^H^ule pe-< depsetor ?

— în momentul pronunţării verdictului, nici măcar nu mi-a trecut prin cap aşa ceva. E drept însă că, în acea perioada, se pronunţau pedepse foarte grele, care trebuia să fie îhainte de toate speetâeuloase. Tocmai se pregătea retragerea trupelor sovietice. Trebuia, deci. să se înşele vigilenţa Uniunii Sovietice, să fie convinsă că regimul român e dur şi stâpîn pe situaţie, că ştie să instaureze teroarea. Asprimea verdictelor tocmai asta urmărea. Nu- toate erau pronunţate în[1] ideea că pedepsele vor fi efectiv îndeplinite. Şi totuşi, mulţi au stat realmente la închisoare, timp de douăzeci de ani sau chiar mai mult. >;

— Aveaţi patruzeci şi unu de ani şi, chiar dacă v-aţi fi *holărţt să nu luaţi lucrurile în tragic, iot trebuie să vă fi făcut unele socoteli ; la 'ieşire, aţi fi fost un bărb&î „la g 'f irslu"...*

?-! între paftrhzoei şi cînlcizeci de ani chiar că e o vîrstă frumoasă... Dăftmi-imi spus.atunci că dacă îmi fusese sortită o asemenea experienţă trebuie să o trăiesc, că esţe poate o şansă pentru un intelectual, pentru un om pasionat să se-cunoască pe sine însuşi şi să-i cunoască, *pe* Ceilalţi, iVm. .şyuţ confirmarea acestui lucru în ufanăhf/rii cinci ani :, este o

experienţă *in viiro,* absolut excepţională. Este de asemenea o sursă, de amuzament ihteţmiZabilă, şi ceea ce m-a susţinut ■fhfţi'-ădeVăr a fost rîsu$/ˈpfeul brut; rîsiil în hohote. Pentr* dS -ih4uîˀ ăra ^de un e®mic grăteşq„,de
mari dimensiuni, un comic mult dincolo de Moliere şi de Beaumarchais, rabelaisian, aristofanesc, swiftean. Totul devenea burlesc prin absurditate, totul era ridicol, nu mai pcrcepeam dedt o caricatură a realului.

— *Aţi trăit experienţa, adesea traumatizantă, de a fi puşi laolaltă cu prizonieri de drept comun ?*

— Dupăucele cîteva zile pe care le-am mai petrecut la Malmaison,.' am fost transferaţi la închisoarea Jilava, care nu găzduia decît deţinuţi politici. Jilava este o fostă fortăreaţă din apropierea Bucureştiului, o construcţie impresionantă, cu ziduri groase, cu uşi de fier, plină de catacombe a căror vedere îţi dădea realmente senzaţia că eşti luat în serios. Era aproape flatant, atît de real era aerul de închisoare, o închisoare adevărată, stendhaliană, construită parcă pentru un Fabrice del Dongo. Am fost adunaţi, toţi din grupul nostru, într-o sală imensă, cu ziduri de piatră mustind de apă, unde am fost lăsaţi să aşteptăm vreo douăsprezece ore într-un frig glacial, dar noi crem fericiţi că ne puteam vorbi. Am mai putut s-o facem şi în primele celule în care am fost trimişi, după care am fost despărţiţi.

Toţi deţinuţii din închisoare erau politici, chiar dacă pe atunci distincţia asta se făcea într-o manieră extrem do contestabilă. Unii dintre prietenii noştri, consideraţi **a** fi de drept comun, erau în realitate politici. Era, **de** pildă, cazul homosexualilor, al căror proces **îi** viza **d'e** fapt pe artişti, pe intelectuali, pe foşti **diploWlăţi. Printre** noi o;**a** unul, un băiat de o inteligenţă **excepţională,** care, după ce fusese dat afară din Ministerul **Afacerilor** Externe, îşi pusese mai întîi talentul do violonist în slujba Operei din Cluj, apoi devenise muzicolog. Făcea parte din. gi. ; ,,1 nostru. La început fusese arestat **şi**

condamnat penii.u homosexualitate, apoi transferat la Securitate şi implicai în lotul nostru. S-a sinucis în cursul anchetei, pentru că na mai vedea cum ar fi putut să nu dezvăluie numele altor doi prieteni, aflaţi încă **în** libertate. Era încolţit. Atunci s-a spînzurat într-o celulă de la Malmaison, cu un cearşaf agăţat de ţeava duşului, între două treceri ale gardianului, care patrula tot timpul.

— V-aţi pomenit deci printre politici şi, probabil, printre oameni din societatea selectă ?

— Nu chiar, fiindcă arestarea şi detenţia nu se făceau după criterii individuale, ci categoriale. într-o zi erau arestaţi oameni pentru că făceau spiritism — şi ne trezeam cu vreo douăzeci de spiriduşi. în altă zi erau arestaţi jucătorii de bridge, pentru că era considerat un joc burghez anglo-saxon. Apoi erau arestaţi ţărani, mulţi ţărani, fiindcă refuzau colectivizarea şi se luau în beţe cu autorităţile comunale. în altă zi sosea un lot de foşti militari sau membri ai fostei poliţii. Nu toţi erau o companie selectă. Existau şi indivizi mediocri, şi laşi, care plăteau doar penlru faptul că aparţineau unei categorii puse la index. Unul din principalele motive de nelinişte era acela că vei fi transferat în altă celulă şi nu ştiai peste cine o să dai şi dacă vei găsi pe cineva cu care să vorbeşti printre cei zece sau treizeci de indivizi cu care trebuia să coabitezi. în schimb, una dintre marile bucurii era aceea de a întîlni pe cineva care ştia franţuzeşte. Dacă dădeai peste cineva, şi asta se întîmpla aproape mereu, atmosfera celulei devenea mai sofisticată. începeau discuţii nesfîr- şite, în franceză, punîndu-se în ele o anumită preţiozitate, un oarecare rafinament. Era un mijloc de a te detaşa de propria-ţi condiţie. E extraordinar cum reuşeşte închisoarea să împrospăteze memoria, cum scoate la lumină sute de versuri pe care nu le mai ştiai şi pe care uitaseşi că le mai ştii. Mi-am recăpătat pînă şi latina ; mi-a revenit în minte, nu ştiu cum, tocmai mie, care credeam că nu putusem niciodată să memorez ceva din Horaţiu sau din Virgiliu.

— Condiţiile de detenţie erau dure, gardienii —

brutali ?

— Au existat brutalităţi, dar care în genere nu mergeau prea departe. Aveau, dacă vreţi, o funcţie psihologică, aceea de a jigni, de a intimida şi exista, desigur, un anumit tip de atitudine care atrăgea brutalităţile. Mulţi tiu, într-adevăr, un simţ al demnităţii foarte nelalocul lui. Dacă nu mai sînt ce au fost în plan social, profesori, sau miniştri, sau prefecţi, sau mari proprietari, au impresia că nu a mai rămas nimic din ei. Astfel, în închisoare, pentru că nu mai erau trataţi cu atenţia cu care fuseseră obişnuiţi, unii se simţeau înjosiţi, Ii se părea că nu sînt mai presus decît tratamentul aplicat de temniceri, că sînt, adică un fel de nimeni. Dar dacă nu-ţi păsa, dacă nu-ţi căinai titlurile, privilegiile, onorurile pierdute, erai invulnerabil la această răsturnare a valorilor. Dacă un gardian îşi permitea să mă umilească, să mă lovească, era, desigur, un inconvenient fizic, dar asta nu-1 făcea să nu ră- mînă un imbecil şi o brută, iar eu, totuşi, un individ care ii citise ^latep Şi pe Mallarme.

Mai sufereau şi cei care se lăsau copleşiţi de rigorile vieţii materiale cotidiene, care nu reuşeau să aibă altă preocupare. Cu cît aveai mai puţine resurse intelectuale, de pildă, cu atît sufereai mai mult de foame. îţi era mereu foame şi nu te mai gîndeai decît la venirea mesei. Dar masa era întotdeauna insuficientă. Dimineaţa, ni se dădea pîine şi un fel de lichid negricios, chipurile cafea. Dar, în sfîrşit, cu puţină imaginaţie, mai punînd de la tine, îţi puteai închipui că bei un filtru excelent. Cînd ni se aducea raţia de pîine, eu o mîncam imediat pe toată. Nu-mi mai rămînea nimic pentru tot restul zilei, dar cu cită plăcere mă înfruptam din ea ! Alţii şi-o tăiau în bucăţele,' îşi planificau porţiile pentru toată ziua şi nu se mai gîn- dcau decît la asta. Sau se chinuiau să-şi confecţioneze ace de cusut sau nu mai ştiu ce alte scule ca să-şi cîrpească ciorapii — şi devenea şi asta o obsesie. Ciorapii mei erau de nerecuperat, ajunseseră numai găuri.

Mă străduiam să transform celulele în nişte saloane in care se discută şi în care domneştq politeţea. Metoda mea a cîştigat adepţi şi a repurtat cîteva succese. Am reuşit, de pildă, să modific întrucîtva regulile de distribuire a pîinii. Era un lucru acceptat de toţi ca, atunci cînd se aducea pîinea, fiecare să aleagă pe rînd o bucată, intr-o ordine stabilită şi care se schimba zilnic, prin rotaţie. Asta dădea naştere la scene lamentabile de meschinărie. Primul alegea cu grijă, ezita, lua bucata care i se părea cea mai mare, apoi îşi dădea seama, prea tîrziu, că nu alesese bine şi era cuprins de disperare. Gardienii se distrau, fireşte, la vederea acestui spectacol jalnic. Eu am sugerat ca fiecare să se servească la întîmplare şi fără să mai facă si :,:a scene. Nu i-am convins pe toţi, dar, în sfîrşit, cu uan am reuşit. Mai uşor mi-a fost să pun capăt văicăreli[1]:' celor înfometaţi în momentul în care, cîteodată, se distribuia un strop de carne, privîndu-i astfel pe gardieni de altă plăcere. Totul se poate suporta, pînă şi lucrurile cele mai neplăcute, atunci cînd politeţea şi o anumită detaşare au reuşit să se impună. Problema cea mai scabroasă era aceea a excreţiilor, pentru că totul se petrecea în public, într-o tinetă cu care fusese prevăzută fiecare celulă. Erau deţinuţi care nu suportau asta. Unii se bă- terru pentru loc : „Bine, dar ai mai fost o dată !“ ; alţii tunau şi fulgerau împotriva mirosului. Eu îmi spuneam că, fiind inevitabil, trebuie să te adaptezi fără să proteste:! atîta. Tineta era plasată lîngă o fereastră, care dădea spre o curte unde creşteau o mulţime de regina nopţii. Duhoarea tinetelor se amesteca, seara, cu parfumul florilor. Nu trebuia decît să procedezi la o subtilă analiză oltaetivă pentru a o reţine, dintre cele două solicitări senzoriale, doar pe cea plăcută.

Aveam dreptul la cîteva minute de plimbare pe zi, în nişte curţi de ciment, dar de unde se putea vedea cerul. Umblam în cerc, exact ca în *Rondul prizonierilor* de Van Gogh. îmi plăcea plimbarea,

pentru că dădea un ritm meditaţiei, organiza reflecţia interioară.

Cele mai importante, pentru mine, erau serile. între uU'nia masă şi stingere rămînea un timp destul de lung, pe care îl ocupam cu conferinţele. Fiecare vorbea despre ce ştia. Unii povesteau un film sau un roman, lucru care nu prea îmi plăcea (detest să mi se povestească astfel de lucruri). Alţii ţineau adevărate conferinţe pe care le pregătiseră dinainte sau chiar cicluri de conferinţe. Eu însumi am ţinut cîteva serii de discursuri despre Proust, Balzac, Stendhal, cu destul succes, ceea ce m-a încurajat să le reiau în alte închisori în care am fost transferat. Cred că în felul acesta am convertit, pe cale orală, un anumit număr de persoane la literatură. Fiecare venea cu specialitatea lui. Mi s-a povestit chiar despre un colonel de artilerie care, sosind într-o celulă, a fost pus la curent cu aceste practici şi solicitat, la rîndul său : „Nu v-ar interesa să ţineţi cursuri, conferinţe ?“ „Ba da, bucuros !“ Iar cînd **n** [ost întrebat despre ce, a răspuns, contrar tuturor aşteptărilor : ..Despre filozofia postkantiană.“ Venea de la Aiud, unde îl ascultase ore întregi pe Ion Petrovici, fost profesor de filozofie, ilustru conferenţiar înaintea arestării, ba chiar ministru al instrucţiunii publice în mai' multe cabinete. Colonelul nostru fusese profund impre-' Kionat şi îşi propunea să transmită, la rîndul său, altora proaspetele sale cunoştinţe postkantiene.

— *Toate astea erau tolerate ?*

— Mai mult sau mai puţin. în general, gardienii ne Impuneau doar să vorbim încet, lucru pe care eu îl detest. Nu pot să suport asta. Nu aud prea bine, apoi am oroare de şuşoteli, mă enervează. Asta mi-a atras o mulţime de necazuri, dar n-am cedat.

— *Aveaţi şi şedinţe de „reeducare“ la închisoare* ?

— Nu, eu n-am cunoscut perioada de reeducare de la Piteşti. N-o cunosc decît din auzite. Fusese introdusă prin anii 1949-1050 de un ofiţer sovietic, devenit şeful reţelei di' penitenciare româneşti, un

oarecare Nikolski. Era ceva monstruos, îngrozitor. O dată cu moartea lui Stalin, multe lucruri s-au mai îmblînzit. Am fost norocos, am scăpat de asta.

Mai tîrziu, în ultimul an dinaintea eliberării noastre, mă aflam într-o închisoare în care funcţiona un aşa-zis „club‘. Se proiectau filme, se ţineau conferinţe, e drept că foarte ideologizate, dar asta nu avea totuşi nimic de-a face cu ccca cc fusese reeducarea stalinistă. Era în preajma amnistiei din 1964 şi simţeam că autorităţile sînt dornice aă facă unii paşi spre reconciliere. Încăpăţînaţii, îndărătnicii, cei care voiau să arate că au caracter rămîneau refractari, dar nu era total neinteresant. îmi amintesc, de pildă, că l-am ascultat pe un domn care pe vremea aceea n a preşedintele Comitetului de cultură al regiunii Suceava, de care ţinea penitenciarul, şi care venise să vorbească despre artă şi literatură privite din unghiul esteticii marxiste. Avusese grijă să citeze autori şi artişti acceptabili,- nu stalinişti. Se putuse angaja un dialog. No-am revăzut, mulţi ani după aceea, într-o redacţie literară. Nu prea era în apele lui cînd am evocat episodul acesta.

— *Aţi schimbat des închisorile ?*

— După Jilava, în anul următor, toamna, am fost transferat într-o colonie de muncă pe malul Dunării, în regiunea Brăila, unde am pătimit pînă în primăvară. Mulţi prizonieri doreau să fie trimişi în aceste colonii penitenciare, pentru că se muncea în aer liber şi aveai dreptul, după aşa ceva. Aş fi preferat să rămîn sa flecar esc în penitenciar, dar nu mai aveam dc ales. A fost îngrozitor. Promiscuitatea, mizeria mai ales erau insuportabile. Nu m-am spălat pe mîini decît o dată, cu apa noroioasă din fundul unei gropi. O singură dată şi doar pe mîini ! înlr-o zi am vrut să văd ce se întîmplă sub ciorapii pe cai e nu-i mai scosesem de nu ştiu cît timp. Gleznele mele ofereau un spectacol da nedescris. Dormeam îmbrăcaţi, atît era de frig. Uneori, cînd vremea era

mai blinda şi se arăta soarele, munceam goi pînă la brîu, iar iarna, cînd nu mai suportam, mă dezbrăcăm şi mă tăvăleam în zăpadă. Asta ţinea loc de spălat şi imuniza împotriva frigului.

Eram împărţiţi în brigăzi de muncă, pe categorii, intelectualii de-o parte, ţăi'anii de altă parte, apoi cei condamnaţi la mai mult de zece ani de-o parte, iar cei cu mai puţin, de alta. Cea mai rea era aceea de ,,intelcctual-con- damnat-la-mai-mult-de-zece-ani", categoria mea, adică. Din fericire, în aprilie am fost chemat la Bucureşti pentru a fi interogat într-o nouă anchetă a Securităţii şi n-am mai fost trimis în colonie. Evident, nu reuşisem niciodată să obţin nici dreptul la carte poştală, nici Ia colet, pentru că nu-mi făcusem niciodată norma. Eram unul dintre cei cărora cei mai dotaţi îşi făceau pomană şi le dăruiau o ţigară sau un flecuşteţ atunci cînd îşi primeau coletul.

Mai tîrziu, am fost trimis în altă colonie, unde tratamentul era infinit mai dur, iar gardienii mai feroci. Dar măcar te puteai spăla. Exista în curte un furtun enorm cu care te puteai stropi dimineaţa şi seara, chiar şi iarna, pînă cînd îngheţa apa. Dar şi atunci te puteai freca cu zăpadă. E drept că eram singurul care îndeplineam zilnic ritualul acesta, la ora patru dimineaţa, şi că asta mi-a atras animozitatea multor tovarăşi de detenţie, care se temeau că dacă voi fi văzut vor fi şi ei obligaţi să facă la fel.

— *Cum a avut* ***loe*** *eliberarea dumneavoastră ? A fost*
0 măsură colectivă, vă aşteptaţi la asta ?

— Simţeam că lucrurile se schimbă. în 1964, eram intr-o închisoare pentru foştii militanţi sau simpatizanţi liberali, naţional-ţărănişti, social-democraţi. Mă aflam acolo ca liberal. Ni s-au dat cărţi să citim. La început o carte de celulă, în general

o carte stupidă pe care unul dintre noi o citea cu glas tare pentru toată lumea. Apoi am avut posibilitatea să alegem şi să ne procurăm mai multe cărţi de celulă, iar în curînd, fiecare cîte una. Apoi ni s-a permis să citim un ziar şi, cu toate că era vorba de ziarul partidului, era pasionant, fiindcă în felul acesta ne dădeam seama că lucrurile se schimbă. Faptul că am pu-

citi o cronică a spectacolului cu *Regele Lear*, pus în sr.-nă de Petor Erook la Opera din Bucureşti, a fost de pildă pentru mine foarte important. Lipsisem, evident, de b acest eveniment, dar cronica era bună şi îmi puteam fere o reprezentare mentală destul de precisă. Au mai fost şi altele, de exemplu prezentarea unui spectacol ţinut la Bucureşti de teatrul din Pireu, cu Irene Papas în

1 jiul Antigonei sau al Electrei, nu-mi mai amintesc. Aveam şi reviste literare şi ne minunam că apar articole despra Valcry, Rilke sau Trakl, ceea ce înainte ar fi fost de ne- i oncoput. Am descoperit chiar, uluit, că se putea vorbi d vpre Ecckott, sau Claudel, sau Saint-John Perse. Ho
l. n lt lucru, ceva se schimbase. Ne spuneam că aceste îmbunătăţiri nu se vor limita, fără îndoială, la critica literară şi că se apropie, poate, ziua QÎnd vom fi eliberaţi. Şi ziua <i venit. Eliberările au început în aprilie 1964, iar eu am ieşit pe 24 iunie, după şase ani de puşcărie.

Eram eliberaţi în grupuri. Ne întorceam la viaţă, cu capetele rase, cu chipul bronzat pînă la nivelul bonetei; deasupra urechilor, fiindcă soarele nu ne văzuse dedt faţa. Eram sfrijiţi şi cu faciesul tern, specific prizonierilor, în pofida pielii arse de soare. Eu purtam, în plină vară, paltonul cu care fusesem îmbrăcat cu şase ani în urmă şi ghete fără şireturi. Ţinînd în mînă pachetele de mîncare cu care fuseserăm gratificaţi, am schimbat trenul într-o gară din Moldova. Oamenii ştiau că un decret de punere in libertate a prizonierilor tocmai fusese promulgat, aşa că nu puteau să se înşele asupra identităţii acestor călători. Ne ofereau ţigări şi fructe şi tot ce mai aveau prin traistă. Ne urau bun-sosit.

IX

DEBUTURI PROMIŢĂTOARE

«*

'■ iii r

— Politica de deschidere începuse deci înainte de Ceauşescu, sub Gheorghiu-Dej, care voia să-şi afirme o oarecare autonomie faţă de Moăcova ?

— Mai eram încă deţinut, în 1964, cînd am avut confirmarea, ca să spun aşa oficială, a schimbărilor pe care Ic puteam percepe în presă şi în regimul de detenţie. Intr-o zi, am fost chemat la biroul închisorii. Am fost primit de doi bărbaţi cu o înfăţişare de bun augur. Aveau un aer ceva mai civilizat, nu erau chiar aşa de neciopliţi şi primitivi ca poliţiştii comunişti care fuseseră pînă atunci Interlocutorii noştri. Mi-au făcut un expozeu politic din care* am putut deduce că linia se schimbase, că România manifesta unele rezerve cu privire la conflictul chino-so- \ Ici ic şi că exista dorinţa unei oarecare distanţări faţă de C.R.S.S. şi C.A.E.R. Nu mai eram adulatorii necondiţionaţi ai Moscovei, dimpotrivă. Ne puteam permite judecaţi critice cu privire la influenţa sovietică în România şi clue.r cu privire la politica Partidului Comunist din l'.U.S.S. Cei doi domni aşteptau de la mine să le poves- **t« »c** discuţia asta tovarăşilor mei de detenţie sau, cel puţin, iu i Ini a care puteau pricepe ceva.

• *După punerea dumneavoastră în libertate, în 1964- tmai, (icuustă nouă linie a continuat să se afirme ?*

Se puteau exprima, din ce în ce mai mult, puncte (1c voil'Te critice, poziţii de neconceput înainte, cu privire la uncie subiecte fierbinţi. Am avut numaidecât sentimentul ni voi putea începe din nou să public, ca şi ceilalţiintelectuali. Imediat după ieşirea mea din închisoare am fost reprimit la Institutul de Istoria a Artei mulţumită directorului, bătrânul academician G. Oprescu, dar de data asta, la cererea mea, în sectorul de teatru. Secţia de artă bizantină fusese pentru mine un refugiu în inactualitate, într-o vreme cînd orice abordare neîngrădită a actualităţii era proscrisă. Acum, însă, doream să lucrez intr-un domeniu mai deschis spre viaţă, cum este teatrul. Primul lucru pe care l-am publicat, cu o bucurie imensă, a fost un eseu în franceză despre Shakespeare, cu prilejul celei de-a patru suta aniversări a naşterii sale, în *Revue roumaine d'histoire de l'art.* Eram tare mîndru. îl citisem pe Jan Kott, mă pusesem la curent cu exegezele cele mai recente, mă informasem din reviste engleze, germane şi franceze cu privire la punerile în scenă ale lui Brook, Peter Hali şi ale altora. Nu era, la drept vorbind, o lectură politică a lui Shakespeare, ci lectura cuiva care avea experienţa închisorii. Publicarea acestui îext era deja un efect al liberalizării.

— *Gheorghiu-Dej mai era în viaţă ?*

— încă mai era în stare să se ocupe de treburi.a curente. Boala l-a răpus în anul următor, la 19 martie 1965, iar Ceauşescu a devenit secretar general al partidului.

— *Venirea lui a . suscitat un oarecare entuziasm. Ce întruchipa el ?*

— N-a produs de la bun început entuziasm, ba chiar dimpotrivă. Avea o reputaţie de imbecil şi de mărginit şi o mutră nu tocmai plăcută. Dar ce a făcut şi a spus încă din primele zile era foarte încurajator. A început prin a-i reabilita pe unii comunişti români condamnaţi şi împuşcaţi în Uniunea Sovietică din ordinul lui Stalin. A demascat nelegiuirile poliţiei şi

ale justiţiei, prezentîndu-le drept încălcări ale legii şi promiţînd că se va „reveni'[4] la ceea ce el numea „legalitatea socialistă". Anunţa că pe viitor, pentru funcţiile de răspundere, se va ţine cont de competenţa oamenilor şi că va înceta practica de recrutare exclusiv după criterii politice. Mai tîrziu, în 1968, a pus să se proiecteze pentru toţi activiştii filmul *UAveu,* după Arthur London, cu Yves Montând, pentru ca, spunea el, asemenea lucruri să nu se mai repete în liomânia. Pentru toate astea, nu puteam decît să ne bucurăm.

În plus, efectele deschiderii economice spre Vest s-au făcut repede simţite. Aveam impresia că noul guvern **se** preocupă şi de consumul individual, de viaţa cotidiană a ..manilor, **de** bunăstarea lor personală, nu numai de normele **de** pjjpducţie din fabrici. Magazinele se umpleau de produşş, **«p^dentale,** librăriile de cărţi demne de acest nume. **Ahsoosfeija** devenea mai respirabilă, iar oamenii a veau sentimentul că trăiesc din nou normal, adică europa neşte.

Unii puteau de asemenea să-şi recapete casa, apartamentul, bunuri care le fuseseră confiscate. Nu chiar toţi, desigur, ci aceia care puteau să se descurce şi dădeau do- v .'.dă de perseverenţă. Ceauşcscu lansase un program de **cma u acţii** de locuinţe. încă nu venise epoca nebuniei lui ■ rbarâotice, care mai tirziu avea să mutileze crunt cen- : oraşelor. Erau blocuri construite cu oarecare îngri-

v îs cartiere periferice, care au slăbit puţin menghina **mriei** de locuinţe, permiţîndu-le multora să părăsească iioasele apartamente comune pentru a trăi singuri sau **i u familiile** lor. Apartamentele erau mici, dar măcar erau individuale. Aveau calorifer, apă caldă, confort, lucruri ‘ ire de-a lungul anilor n-au mai funcţionat, dar în momentul acela erau noi şi totul mergea bine.

No spuneam aşadar că Ceauşescu nu este chiar atît de iJ'nt ps cit pare, fiindcă tot ce spunea, tot ce se spunea dt spre el venea în întîmpinarea multor

dorinţe frustrate.

— *Inclusiv dorinţele intelectualilor ?*

—- Intelectualii aveau sentimentul că redobîndesc un i . ' do drept la pluralism, la libertate, care în momentul ; , '.J a dat naştere unui soi de euforie. Ne-am dezmeticit i n;ă foarte curînd. Nu numai că politica de liberalizare n-a Urat decît eîţiva, ani, dar chiar înainte de a i se fi pus :.păt ca se repercuta cu greu asupra eşaloanelor interme- î iro ale puterii. în administraţia culturală, oamenii ră- ă .seră absolut aceiaşi, cu rigiditatea, cu interdicţiile, mentalitatea lor de sistematică obstrucţionare. Dar, fimo de cîţiva ani, s-au putut măcar găsi soluţii de compromis la aceste atitudini mărginite şi, dacă crai puţin mai insistent, biruiai dificultăţile.

Dezgheţul cel mai sensibil l-a cunoscut teatrul, iar viaţa teatrală a înregistrat atunci perioada ei cea mai strălucitoare, poate, din ultimul secol. A existat, timp de cîţiva ani, o emulaţie foarte fecundă între tineri regizori îndrăzneţi, o efervescenţă care făcuse din teatrul bucureştean o şcoală cu reputaţie, care primea oaspeţi şi era invitată la turnee în străinătate, suscitîncl numeroase cronici şi comentarii, în România şi în alte părţi. începînd din 1964 s-a reprezentat, cu foarte mare succes, *Rinocerii.* Era primul spectacol cu o piesă de Ionescu, nume care, fără să fi fost clar interzis, era prezentat înainte ca al unui decadent antirealist, corupt de estetica occidentală. La scurt timp, în 1965 cred, a venit la Bucureşti Barrault să-şi prezinte propria montare. Eu preferasem însă versiunea românească, pentru că nu limita sensul rinoceri zării doar la nazism, ci îl extindea la toate totalitarismele. Reprezcnta- . ţia de la Teatrul Naţional, cu *Cum vă place* de Shakcs-pcare, în regia lui Ciulei, a fost alt moment de referinţă, şi au mai fost .şi alte spectacole novatoare. Aveam sentimentul că ieşisem din realismul socialist, c-â literatura era eliberată ele temele obligatorii — şi mai ales poezia, care, de atîtca laude înălţate combinatelor, activităţii partidului şi lui Stalin, practic se sufocase. Se putea, în sfîrşit, scria despre

dragoste, despre moarte, despre viaţă, nu numai despre construirea socialismului. Cînd îi evocai pe Rim- baud sau Mallarme, nu mai crai obligat să-i insulţi. Critica literară se elibera şi ea do piedicile dogmatice, marxi- zante, sociologice. Frustrările fuseseră atît de mari, incit, ca un fel de reacţie, avea loc o competiţie pătimaşă între vechile avangardisme, mai ales suprarealismul, şi cele noi, mai presus de toate şcoala onirică, care a dat poeţi talentaţi, dintre care unii au rămas. In fine, n-au rămas onirici, dar au rămas în istoria literaturii...

— *Popularitatea lui Ceauşescu era pe atunci mai mare, stîniea mai puţine reticenţe decît aceea a lui Iliescu* ?

— O, da ! Sigur ! In primii cinci sau şase ani, Ceauşescu nc-a păcălit:, mai mult sau mai puţin, fără să comită
prea multe greşeli. Cît despre Iii eseu, în mai puţ; in de o lună a reuşit să compromită totul.

— Se *putea ieşi din România, se putea călători ?*

— Asta comporta unele dificultăţi, de ordin administra - liv şi material. Trebuia solicitată o autorizaţie, care se obţinea greu *şi* doar după multă vreme. Eu, de pildă, am primit o invitâţie din partea unui institut italian de schimburi culturali;primit-o pe la sfîrşitul verii lui 1967, dar nu am Obţinut paşaportul pentru Roma decât Ia 1 iulie 1968. Pe ide altă parte, trebuia să faci rost, într-un fel sau altul, de devize, pentru că moneda românească nu era convertibilă (nici acum nu este). De fapt, nu puteai ieşi decîfc dacă erai invitat. în timp ce foştii privilegiaţi ai epocii staliniste putuseră călători unde voiau în condiţii luxoase, misiunile oficiale erau acum retribuite cu mai multă parcimonie. Din acest punct de vedere, sistemul privilegiilor ora mai puţin şocant. în ce mă priveşte, bursa mi-o acordaseră italienii.

— La *sfîrşitul anilor '60 se întîmplau multe lucruri în Europa, mai ales în Cehoslovacia. Ce efect avea asta în. România ?*

— Primăvara de la Praga a stârnit un viu entuziasm.. Eu însemna deschiderea pentru toată Europa de Est. Aveam sentimentul că ceea ce se petrecea la Bucureşti merge în acelaşi sens şi ni s-a părut că avem confirmarea acestui fapt în august 1968, cînd România **a refuzat** să participe la invadarea Cehoslovaciei şi chiar **a** -condamnat-o public, în momentul acela mă aflam la Paris şi am socotit că se cuvine să merg la recepţia oferită de ambasada română în ziua de 23 august, cu prilejul sărbătorii naţionale, ca să-mi exprim adeziunea. Era prima dată cînd personalităţi politice şi culturale franceze puneau piciorul în ambasadă, iar asta mi-a prilejuit de altfel o mică întîmplare neplăcută. La un moment dat, am zărit în mulţime un chip aparent cunoscut, pe care l-am luat drept o rubedenie a tatălui meu vitreg ; tocmai îl asculta foarte atent pe un bărbat înalt, care am bănuit că e francez, aşa că m-am strecurat, tot mai indiscret, cu un zîrnbet tot mai neghiob, în grupul care îi înconjura, gîndindu-mă că românul mă va recunoaşte. Şi deodată, îngheţ, dîndu-mi seama de necuviinţa intruziunii mele; românul nu era altul decît Mal- raux, iar francezul care îi vorbea era Valentin Lipatti, pe atunci ambasador al României la UNESCO...

— *Era în ziua* c*înă, la Bucureşti, avea loc marca manifestaţie ăe sprijinire a lui Ceauşescu împotriva unei eventuale intervenţii sovietice şi care a fost, fără îndoială, singura manifestaţie autentică ăe sprijin spontan ?*

— Exact. Zilele următoare au fost zile de îngrijorare. Nu se ştia ce vor face ruşii, ne temeam de intrarea tancurilor în România. Se zvonea că Johnson ar fi ameninţat cu o ripostă americană într-o asemenea ipoteză, că le-ar fi spus sovieticilor : „Nu daţi drumul cîinilor războiului". Personal, eram foarte neliniştit. O clipă m-am întrebat dacă să mă întorc sau să încerc să-mi aduc familia, dar totul era

nebulos şi indecis.

Zilele acelea au fost, în orice caz, un moment dc (nlu- ziasm, de adeziune la politica lui Ceauşescu, iar urmarea evenimentelor din Cehoslovacia, o imensă accepţie. înăbuşirea Primăverii de la Praga, reculul spre un comunism dogmatic şi brutal dovedeau că ruşii nu erau dispună să tolereze o adevărată liberalizare în Europa de Est. Şi totuşi, în pofida normalizării situaţiei din Cehoslovacia, care a căzut ca un duş rece peste iluziile noastre, ne spuneam că noi, în România, vom reuşi măcar să păstrăm cele eîşti- gate. Nc gîndeam că cele cîteva libertăţi cucerite vor avea urmări în timp, făcînd ca regimul să evolueze progresiv. Exemplul ceh nc învăţa că trebuie avansat foarte prudent, cu paşi mici.

— Erau şi unii care doreau o evoluţie mai rapidă ?

— încă nu. Disidenţii s-au manifestat puţin mai tîr- ziu. Au existat totuşi, încă de pe atunci, oameni destul de lucizi care nu s-au lăsat înşelaţi de simulacrul de liberalism şi chiar de independenţă naţională al' lui Ceauşescu. Intr-adevăr, în acest joc de-a emanciparea de sub dominaţia sovietică şi de afirmare a valorilor româneşti existau germenii rătăcirilor lui viitoare. Din el, Ceauşescu **a** reţinut ideea că trebuie să flateze spiritul naţionalist, **pe** CM re a şi mizat, **în** continuare, tot mai mult, fără ca asta să corespundă **însă** unui interes naţional real. în perioada aceea, la sfîrşitul anilor ’60, în Franţa izbucneau mai multe afaceri **de spionaj în** care erau implicaţi agenţi români. Nu trebuia **să**' fii mare cunoscător ca să-ţi dai seama **că** noi, rom&oiii **nu** aveam' cine ştie ce interes să obţinem secrete militare şi strategice franceze şi că aceste informaţii trebuie **să** le fi fost utile mai curînd altora, adică ruşilor. Apoi, ne-am dat seama de relaţiile pe care Ceauşescu le întreţinea cu organizaţii teroriste de pretutindeni. Am început să mirosim tot felul de

afaceri necurate, să simţim că Ministerul Comerţului Exterior se deda la activităţi mai curînd dubioase. Nu erau decît bănuieli — adevărul nu a fost dezvăluit decît ele curînd —, dar simţeam clar cii acest minister, cel mai deschis către lumea occidentală şi întreprinderile capitaliste, interesa prea mult Securitate a pentru a fi absolut cinstit.

— *Care au fost primele manifestări ale înăspririi* ***re-***
(jh:: uliii ?

Sîcîieli administrative, jigniri ale individului, reavoinţă, obstrucţii întîmpinate pentru lucruri elementare ale vieţii sociale, toate astea existaseră de la început, dar le atribuiam deformaţiilor birocratice **ale** sistemului. Prima stringere vizibilă **a** şurubului, prima **întoarcere** declarată la centralism a venit destul de tîrziu. **în ce** priveşte viaţa intelectuală, asta s-a întîmplat **în 1971, după** vizita lui Ceauşescu în China. Revenise **de-acolo** adine impresionat de sistemul maoist şi de Revoluţia culturală. Culmea este că In 1966, cînd, pe neaşteptate, aceasta se declanşase, Ceauşescu se distanţase foarte net de ea. Pe atunci, tocmai îl primea pe Zhou Enlai la Bucureşti, iar discursurile lor au contrastat vădit : Zhou Enlai vorbea de desprinderea de tradiţiile milenare chineze, feudale şi obscurantiste, iar Ceauşescu se revendica din marii domnitori şi voievozi ai evului mediu, Mihai Viteazul, Ştefan cel Mare, ba chiar ai unor timpuri şi mai îndepărtate. Primul lui contact cu Revoluţia culturală nu-1 sedusese deloc, era limpede. în 1971, însă, întors din altă călătorie în China, a emis aşazisele „teze din iulie", în care proslăvea revenirea la o cultură orientată politic, o cultură propagandistică,- aptă să servească edificării socialismului. Efectele acestei strîn- geri a şurubului s-au făcut simţite destul de lent, datorită inerţiei mecanismului administrativ, care o pornise pe calea liberalizării, şi trebuia deci să facă mari eforturi pentru a o lua în sens opus. Unii funcţionari culturali erau, de altfel, autentici partizani ai liberalizării. Eu însumi am fost publicat atunci, în 1972, şi chiar mai tîrziu, mult după revenirea la controlul ideologic.

— *Imediat după călătoria în China au început, unii conducători comunişti, precum Iliescu, să i se opună hu* Ccauşescu ?

— Da, unii au făcut-o. dar nu s-a ştiut. Cît despre

opoziţia lui Iliescu faţă de Ceauşescu, la ora actuală am unele rezerve cu privire la ea. Se spune că în momentul acela ar fi căzut, mai mult sau mai puţin, în dizgraţie. Dar ce însemna asta, exact ? A fost totuşi gratificat cu funcţia de prixn-secretar în judeţul Iaşi, ceea ce făcea din el un viceregе. Pe de altă parte, se pare că a lăsat la Iaşi o amintire destul de bună. Personal, nu am nici mijloacele necesare, nici chef să mă informez despre trecutul său, îmi e de ajuns să văd ce se întîmplă acum. Cit despre mentalitatea lui, m-am edificat complet, ştiu că nu diferă prin nimic de a ultimului activist. Nu e un reformator, nu e un spirit liber, e un *horn,o sovielicus* pur.

— *Dar dumneavoastră cum aţi dus-o în perioada aceea ?*

— Părăsisem Institutul de Istorie a Artei pentru teatru, care mă pasiona. Lansasem împreună cu prietenul meu, dramaturgul Horia Lovinescu, „teatrul-atelier“, unde voiam să montăm spectacole experimentale, scurte şi care nu cereau cine ştie ce mijloace materiale. Dar n-a durat mult... Ne loveam tot mai mult, nu atît de cenzură, cît de
Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, care avea pretenţia să dirijeze autoritar întreaga viaţă artistică. Ne-a făcut munca imposibilă, amestecîndu-sc tot timpul în treburile noastre, aşa că pînă Ia urmă am abandonat. Dar asta se întîmpla în 1969, adică înaintea călătoriei lui Cea- uşescu în China. După aceea am lucrat la editura Uniunii Scriitorilor, unde, cum vă spuneam, cărţile mele au putut să apară. Cenzura era incoerentă. Ne sîcîia mai puţin decît Consiliul Culturii, care dădea şi el dovadă de multă inconsecvenţă^ îndîrjindu-sc împotriva unor opere nevinovate şi dînd liber altora, mult mai critice, pentru că nu pricepea o iotă.

După 1971, din eînd în cînd mai auzeam de cîte cineva arestat. îmi amintesc, de pildă, că un poet obscur din Constanţa, ale cărui producţii erau de

altfel cu totul şi cu totul anodine, fusese denunţat şi condamnat, mulţumită devotamentului socialist plin de zel al cîtorva concetăţeni ai săi şi laşităţii judecătorilor. Un prieten de-al meu, critic literar originar din Constanţa, care îl cunoştea, a intervenit la Ceauşeseu în favoarea lui şi nu numai că individul a fost eliberat, dar versurile mediocre i-au fost publicate. Erau, intr-adevăr, în deplină concordanţă cu estetica lui Ceauşeseu. încă mai eram dispuşi să credem că Ceauşeseu putea fi o soluţie împotriva prostiei funcţionarilor şi a poliţiei.

Ceea ce se petrecea în momentul acela era, de fapt, nu atît o întoarcere la cenzura sistematică, cit începutul proslăvirii mediocrităţii, încurajarea unei producţii culturale insipide, de preferinţă naţionaliste, care avea să prolifereze curînd. O cotitură In acest sens a fost crearea de către Ceauşeseu a festivalului „Cînlarea României-'*, un fel. de festival permanent de muzică, dans şi poezie de amatori, care urmărea nu numai să-i concureze pe artişti, ci şi să-i pună de-a dreptul in inferioritate, slăbind u-le statutul profesional. Tot ce avea România mai oportunist, mai profitor a luat-o cu avînt pe drumul ăsta, la început antiintelectual şi demagogic, apoi, încet-încet, tot mai naţionalist, în sensul cel mai rău al termenului, xenofob, predicînd întoarcerea la izvoarele dacice ; din ce in ce mai adulator faţă de cuplul dictatorial. Oamenii aceştia nu voiau decît puterea sau măcar un înlocuitor al puterii, erau nişte vanitoşi ignoranţi şi cupizi. Invadau progresiv teatrele, studiourile cinematografice, redacţiile ziarelor şi revistelor. întreţineau un fel de voioşie permanentă şi factice, o continuă supralicitare a ditirambului, o imensă dilatare verbală şi verboasă. Erau, în plus, intriganţi şi delatori. Pentru a-şi face loc, denunţau la poliţie sau de- mascau în presă, făcîndu-1 duşman al naţiunii şi agent străin, pe oricine manifesta un dram de individualitate, de simţ critic, de înclinaţie spre cosmopolitism.

— *Poliţia devenea deci tot mai prezentă ?*

— Tulburările sociale au făcut-o să reapară în forţă. Mai ales în 1977, după ce minerii din Valea Jiului au intrat în grevă. îl făcuseră pe Ceauşescu să vină la ei, puseseră mîna pe el, ar fi putut dispune de viaţa lui. Dar i-au crezut promisiunile şi l-au lăsat să plece. Naivitatea asta au plătit-o foarte scump. Capii grevei au fost lichidaţi, iar mina înţesată treptat cu securişti. Agenţii poliţiei secrete s-au infiltrat, din nou, peste tot. Aşa-zişi ziarişti, aşa-zişi regizori sau editori sau mai ştiu eu ce lucrau dc fapt pentru Securitate, adică funcţia lor era să denunţe. In general, asta n-avea consecinţe judiciare imediate, ci un efect de marginalizare a tuturor acelora care revendicau o anumită independenţă.

— *Transformarea acestor oameni in informatori nu se făcea cumva ameninţîndu-i că vor avea mari necazuri dacă nu se angajează să furnizeze informaţii ?*

— Era, fără îndoială, unul din mijloacele de intimidare, dar mă întreb dacă, în fond, era cel mai important. Esenţialul, cred eu, era ca oamenii să devină inoperanţi, să fie privaţi de mijloacele de exprimare, corul adulatorilor trebuind să ocupe tot spaţiul.

— *Aţi fost hărţuit, supravegheat ?*

— Am primit, ca multă lume, unele vizite, mai ales după ieşirea mea din închisoare. Nu erau interogatorii, ci discuţii care se voiau politicoase. Venea cîte cineva la mine şi mă întreba cum mă simt, dacă am nevoie de ceva, apoi ce cred eu sau ce cred prietenii mei despre cutare chestiune, despre cutare persoană, despre cutare grup de scriitori sau ziarişti de primă mărime. Răspundeam ce gîndeam : că oamenii cinstiţi se sufocau, că mă revoltau oportuniştii şi carieriştii de orice fel. Apoi, în ce mă

priveşte, **vizitele** acestea s-au rărit tot mai mult. Devenisem un don^jg^ o anume vîrstă, cu un oarecare renume în dorn enipllji^. Am fost treptat, lăsat în pace.

— ***In*** *jurul dumneavoastră se instaura teama ?*

— Mî-e greu să vă răspund, pentru că sînt fenomene a căror amploare şi profunzime n-au putut fi măsurate dccît mai tîrziu. Eu n-am cedat niciodată în faţa fricii şi cred că nici oamenii pe care îi frecventam nu se temeau, cel puţin atunci cînd erau cu mine. E drept că obiceiul meu de a vorbi fără ocolişuri îi deranja pe unii dintre prietenii mei. Simţeam uneori la telefon că interlocutorul meu, văzînd ce întorsătură ia discuţia, ar fi vrut s-o scurteze. Eram ascultaţi şi urmăriţi. Dar eu cred, chiar dacă s-ar putea să fie o impresie foarte subiectivă, că imaginaţia oamenilor amplifică întotdeauna sistemul de supraveghere poliţienească şi multiplică numărul urechilor indiscrete, al dispozitivelor de ascultare, al turnătorilor, faţă de ce există în realitate. Poate că tocmai **asta e frica. Eu am** rămas întotdeauna fidel vechiului meu principiu, după care în faţa unui presupus turnător, trebuie să vorbeşti ca şi cum n-ar fi un. turnător, să te porţi ca un om liber, de parcă teroarea n-ar exista. Nu e o atitudine lipsită de riscuri, evident, dar măcar te simţi în largul tău.

— *Cum vă explicaţi faptul că în ultimii zece ani ai regimului Ceauşescu societatea românească pare să fi fost distrusă, lobotamizată, cum nu fusese în cei treizeci de ani dinainte ?*

— E un lucru a cărui amploare nu am măsurat-o de- cît recent, după Revoluţia din decembrie, cînd am putut constata gradul de aplatizare în faţa puterii, gravitatea mutilării morale a României. N-aş fi bănuit-o, pentru eă oamenii pe care îi frecventam erau ca mine sau, dacă nu erau astfel, nu-mi apăreau decît în calitate de indivizi. Nu aveam mijloace, nu

aveam prilejuri să judec starea mentală colectivă. Copacii îmi ascundeau pădurea. în prezent, fenomenul a devenit vizibil, dezvăluindu-se o imagine globală a colectivităţii. Iar imaginea este a unei societăţi deformate de frică .şi de laşitate. Ba nu, nu de laşitate. De diminuarea exigenţelor, de scăderea inimaginabilă a nivelului elementar de exigenţă. Excepţie fac tinerii, desigur.

— Spuneaţi totuşi că, în anii '50, societatea rezistase stalinismului dur, apoi celor douăzeci de ani de comunism care au urmat. Ce a cedat, în cele din urmă ?

— Cred că, moral, se poale depăşi un prim puseu, chiar extrem, de autoritate, de represiune, de dictatură. Dar, după ce opresiunea s-a relaxat, după ce ai revenit la o viaţă mai mult sau mai puţin normală, reapariţia diclalurii e dezesperantă. Nu poţi rezista de două ori fără grave mutilări interioare. Cunoscuserăm acea revenire la cvasinor- malitate, uşurarea din primii ani ai lui Ceauşescu. Ţara avea din nou conştiinţa eă există ; nu mai trăia sub cizma înrobitoare a misiunilor sovietice, a consilierilor sovietici, a soldaţilor sovietici. Porţile închisorilor se deschiseseră. Cei apropiaţi, prietenii îşi regăsiseră libertatea. Aveai de. lucru şi de mîncare. Viaţa îşi recăpătase savoarea. Aveam sentimentul că reintrăm în Europa, în timp ce vecinii noştri din Est zăceau pradă sovietismului. Credeam că reînviem. Asta a durat cîţiva arii, apoi a început regresul, mai întîi imperceptibil, dezlînat, fragmentar. Sau, cînd era clar perceptibil, încă se mai puteau găsi, pentru o vreme, explicaţii. Anumite produse alimentare, de pildă, au început să fie tot mai rare pe piaţă : lămîile, apoi zahărul, apoi cafeaua. Trebuia să stai la coadă ca să ţi le procuri, pe urmă nu s-au mai găsit deloc. O vreme ne spuneam totuşi : bun, sînt fenomene care se produc şi în alte părţi, e explicabil. Se găseau explicaţii şi pentru îngheţarea culturală, atribuind-o obtuzităţii speciale a cutărui sau cu- tărui individ cu

funcţii de răspundere ; căutai unul mai destupat la minte şi izbuteai să obţii ce voiai. Dar cind răul a cuprins corpul social în ansamblu, acesta era vlăguit de forţe.

— *în afara disidenţelor din mediul intelectual, au mai existat puncte de rezistenţă ?*

— Mulţi s-au ridicat împotriva cxacţiunilor şi abuzurilor regimului : muncitori, funcţionari. înainte însă de a se fi aflat ceva despre ei, înainte de a-ţi fi parvenit cel mai mic zvon, dispăreau. Nu se mai ştia nimic de ei. Fie erau trimişi cu slujba în altă localitate, fie dispăreau pur şi simplu, fie li se întîmplau tot felul de accidente... Erau cazuri individuale şi nu aveau decît consecinţe individuale. Informaţiile nu circulau. Sistemul poliţienesc atinsese un grad suficient de rafinament şi perfecţionare pentru a împiedica transmiterea lor. în acest sens, disidenţa e un lux — aceea care se poate face auzită, pentru că emană de la persoane relativ protejate, datorită notorietăţii lor.

■— *Cărţile dumneavoastră nu v-au pricinuit necazuri ?*

■— Pe măsură ce se preocupa tot mai puţin de ideologie şi tot mai mult de cultul lui Ceauşescu, s-a produs un Iei de dereglare a cenzurii. Şicanele au devenit tot mai agasante, dar controlul era total lipsit de rigoare şi de coeziune. în prima carte pe care am publicat-o după ieşirea din închisoare, o culegere de eseuri literare, făcusem eu însumi unele concesii, conferind un accent mai mult sau mai puţin marxist anumitor explicaţii. Existau totuşi nume care nu puteau fi citate. Nietzsche a trecut, de bine de rău, dar n-am putut menţiona numele unui teolog român, fost ministru, condamnat politic. Pentru a mă referi la el în sprijinul unei demonstraţii, a trebuit să mă folosesc de perifraze obscure, iar rezultatul a fost un pasaj din care aproape că nu se mai înţelege nime. In cea de a doua carte a mea, *Bunul simţ ca paradox,* figura un capitol intitulat ..Puterea prostiei". Ei bine,

pe vremea aceea încă nu eram împotriva lui Ceauşescu, dar capitolul tot nu a obţinut viza. M-am dus să-i cer socoteală cenzorului, care mi-a spus, cu aerul cuiva care a priceput cît se poate de bine : „Ei, doar ştiţi de ec...“, iar eu : „Nu, nu înţeleg deloc...“ începeam evident, să înţeleg, aşa că i-am spus : „Dumneata te gîndeşti la asta, nu eu.“ A făcut haz, dar nu mi-a dat viza. Asta se petrecea în 1972 şi nu am mai avut necazuri pînă la ultimul volum, în 1983. A trebuit să renunţ la numeroase pasaje şi aş fi renunţat bucuros Ia tot, ca să fac scandal, dacă ceea ce mai rămăsese nu mi s-ar fi părut, totuşi, demn să fie tipărit. lăsaseră unele critici extrem de puternice, din care nu prieepuscră o iotă, şi suprimaseră alte pasaje, din raţiuni de neînţeles, pur şi simplu din prostie.

— în opera unor scriitori deveniţi personalităţi cunoscute ale disidenţei, precum Ana Blandiana, care a denunţat printre primii regimul lui Ceauşescu, sînt şi texte care îl elogiază.

A fost, într-adevăr, o vreme clnd puteai face lucrul acesta fără să-ţi trădezi conştiinţa, pentru că Ceauşescu fusese providenţial pentru noi. Eu însumi am făcut-o, ba chiar mai tîrziu, în 1974, dar trebuie să spun că nu din admiraţie pentru regim, ci pentru că persoana care conducea revista unde urma să apară textul mi-a spus : „Trebuie totuşi să introduci un citat oficial în acest articol. “ I-am spus că asta mă cam indispune, dar pentru că insista, am căutat o frază în care Ceauşescu spunea exact contrariul a ceea ce era politica lui culturală. Alţii l-au citat şi mai mult, cu bună-credinţă, pentru că, deşi inteligenţi, socoteau că trebuie să închizi ochii la aspectele primitive şi la aerul troglodit al lui Ceauşescu şi că i se datorează chiar o oarecare gratitudine. Pe vremea aceea încă nu exista o disidenţă oficială. Aparent, nu existau motive să existe. Apoi s-a dezvoltat nu chiar o disidenţă propriu-zisă, ci un mic război de fiecare zi purtat de intelectuali împotriva funcţionarilor culturali. Conflictele, contestarea se situau la nivelul intermediar, nu era o veritabilă disidenţă. Am explicat asta mult mai tîrziu, în 1980, la o reuniune internaţională a Pen Clubului, în Slovenia, unde mă trimisese Uniunea Scriitorilor. Am spus că problema noastră, a scriitorilor, era lipsa de audienţă în străinătate, mai ales în Franţa, şi că asta se datora, după părerea mea, faptului că Occidentul -aştepta de la Est o literatură a disidenţei. Or, în România încă nu i-si,sta aşa ceva, pentru că noi avuseserăm preocupări de alt gen, intr-adevăr literare sau filozofice.

X

Socot că un singur Soljeniţîn era de ajuns, că era o i i oare să aştepţi din partea fiecărei ţări din Est cîte un .Soljeniţîn pe potriva ei. Fusesem însă puţin depăşit de evenimente : disidenţa literară, abundentă şi remarcabilă deja iii celelalte ţări comuniste, începea să înmugurească şi la noi. Disidenţa propriu-zisă exista deja, mascată de o represiune dură, dar discretă.**DISIDENŢE**

— în anii 70, *devenea tot mai greu de crezut într-xin specific al regimului românesc comparativ cu celelalte regimuri comuniste, după cum începuseră să se clatine şi iluziile cu privire la Ceauşescu. Occidentul, pentru că avea interes să* o *facă, a contribuit totuşi la menţinerea, pentru multă vreme, a ficţiunii cu privire la independenţa Bucureştiului faţă de Moscova. Asta trebuie să fi complicat mult sarcina primilor disidenţi români...*

— Trebuie su-i aducem aici un omagiu lui Paul Goma, primul dintre ei, unul dintre primii care au dai dovadă de clarviziune şi curaj şi, mai ales, primul care a avut forţa să se Iacă auzii în străinătate, unde lumea nu era tocmai pregătită să asculte un astfel de discurs. Unii. plini de mărinimie, l-au prezentat în perioada aceea pe Goma ca pe un „Soljeniţîn român" — comparaţie absurdă, pentru că, aşa cum vă spuneam, nu era nevoie de cîte un Soljeniţîn în fiecare ţară din Est, dar şi răuvoitoare, pentru c-ă. dacă este un bun scriitor — şi este —, ca nu-i poate fi favorabilă. Prezenlindu-1 în felul acesta se introducea o nuanţă de deriziune[1] caro îl discredita. Dacă nu a fost un Soljeniţîn — penlru c:ă nimeni nu poate fi un altul — lui i se datorează totuşi prima manifestare hotărîtă. neînduplecată şi notorie a unei disidenţe intelectuale româneşti. Au mai fost şi altele după aceea, multe altele, cu toate că despre asta s-a vorbit relativ puţin în Occident, pînă la interviul acordat do Dan Petrescu unui cotidian francez şi răsunătoarea lui ..scrisoare deschisă către membrii Securităţii", difuzată de Europa Liberă, şi care a fost un model de luciditate prin critica absolut radicală adusă sistemului.*Eraţi membru al Uniunii Scriitorilor. Era ca un loc de dezbateri ? Cum a funcţionat în anii '80 ?*

Curios lucru, Uniunea Scriitorilor a cunoscut un moment de glorie şi de perfectă funcţionare democratică cu prilejul conferinţei naţionale din 1981. Prin nu ştiu ce surprinzătoare toleranţă, am avut în anul acela posibili- latca să ne alegem membrii Consiliului în mod liber, prin vot secret, într-o vreme cînd artificiile de procedură sfîr- şrau mai totdeauna prin a impune candidaţii subordonaţi liniei oficiale. Dezbaterile din cadrul congresului acestuia din 1981 au fost remarcabile, de o libertate în modul de exprimare atît de neobişnuită, înеît adulatorii de profesie, veniţi să-şi ofere prestaţia obişnuită de elogii necondiţionate la adresa lui Ceauşescu, n-au îndrăznit nici măcar să ia cuvîntul. Cînd a sosit momentul în care, de la masa prezidiului, Dăscălescu, rinocerul devenit mai tîrziu şef al guvernului, ne-a citit tradiţionalul mesaj al lui Ceauşescu şi s-ar fi cuvenit să aplaudăm, sala n răsunat de o tăcere apăsătoare, tulburată numai clc diverse şuşoteli şi zgomote de tuse. Fiecare îşi căuta batista, se apleca să-şi ridice creionul căzut pe jos, îşi vira nasul în liîrtii. Vreo patruzeci de candidaţi, liber aleşi, au reunit de la primul tur de scrutin un număr suficient de voturi pentru a fi aleşi membri ai Consiliului. Foarte excitaţi de această mică revoluţie, n-am mai fost atenţi la manevrele viclene prin care oficialităţile au reuşit în cele din urmă să ne fure victoria şi să stăpînească din nou situaţia. Se mizase pe plictiseala participanţilor. Mi-am dat seama atunci că democraţia cere o marc rezistenţă fizică şi că totalitarismul e leneş. Erau printre noi cîţiva oratori liotărîţi să spună cu glas tare ce gîndesc, deci incomozi pentru conducere. Şedinţele acestea erau de temut, aşa că au devenit tot mai rare. Erau convocate în general în zilele în care avea loc o partidă importantă de fotbal, iar pe ordinea de zi dezbaterile spinoase erau programate în apropierea orei meciului, ceea ce le scurta nemilos. Apoi, pentru că unii persistau în intervenţiile lor vehemente, s-au găsit mii de pretexte pentru a amîna aceste întruniri

şi a nu le mai convoca deloc. între ultima şedinţă a Consiliului Uniunii sub Ceauşescu, din 1986, şi următoarea au trecut trei ani şi... Revoluţia.Erau, bineînţeles, şi întruniri pe secţiuni, în general destul de inofensive, cu excepţia acelora de la secţia de poezie sau de critică, unde cîteva voci încercau să ridice' probleme delicate. Au încetat şi ele. Ceauşescu interzisese, încet-incet, toate întrunirile intelectualilor. Nu avesr încredere în ei. Nu se mai putea organiza, de pildă, nici măcar o întîlnirc a scriitorului cu cititorii, într-o librărie, la lansarea unei cărţi. Se evitau de asemenea apariţiile prea dese la televiziune ale cutărui scriitor sau artist,' care risca să cucerească o prea mare glorie socială, susceptibilă să o umbrească în vreun fel pe aceea a şefului statului. Nu se permitea nici apariţia fotografiei autorului pe coperta cărţilor sau în vitrinele unei librării. Artistul nu trebuia să fie decît u:i cetăţean al republicii, ca oricare altul,' şi mai ales să nu devină o vedetă. Asta făcea parte din teoria lui Ceauşescu, din programul lui de „omogenizare a societăţii". . . ...

.. Era absurd şi totodată coerent în absurditate, după cumi coerentă a fost toată dementa cu „sistematizarea". Dar intelectualii erau totodată ţinta unor măsuri şi mai bizare, total imprevizibile şi arbitrare. Prima de acest gen şi cea mai spectaculoasă a fost desfiinţarea Institutului de Matematică din Bucureşti, în anii ’70. Era, poate, singura noastră instituţie culturală care putea aspira la o respectabilitate internaţională, la o reputaţie bine meritată. într-adevăr, de multă vreme multe spirite, dintre cele mai strălucite, se orientau spre matematică, socotind că e sectorul cel mai ferit de presiuni ideologice. S-a în- tîmplat ca Zoia, fata lui Ceauşescu, o persoană inteligentă, relativ independentă şi care nu întreţinea relaţii prea armonioase cu părinţii ei, să aibă o aventură amoroasă cu un tînăr din Institut, unde de altfel lucra şi ea. Povestea n-a fost deloc pe placul familiei,

iar tînărul cuplu a fugit, cu întreaga Securitate pe urme. Ceauşescu a hotărât atunci pur şi simplu să lichideze Institutul de Matematică, aşa cum un bărbat încornorat ar vinde divanul pe care ne- vastă-sa a păcătuit. Matematicienii s-au văzut în felul acesta aruncaţi brusc în stradă. Unii au fost disidenţi **de** la bun început, precum Mihai Botez, apoi, încct-încet, toţi.

: 4 reuşit să plece în străinătate, unde au reuşit să fie p. Imiţi în diverse universităţi, mai ales americane.

— Mulţi intelectuali români s-au retras în profesia i >?, un fel de refugiu la jumătatea drumului între disidenţă şi compromis. Oameni ca Noica, Gabriel Liiceanu sau

'\ndrei Pleşu, înainte de a deveni opozanţi s-au cufundat L-Z Platon sau Heidegger...

— Intr-adevăr, atitudinea asta a fost o vreme nu atit o disidenţă, cît un refuz, o formă dc rezistenţă intelectuală. Apoi a sosit momentul cînd nici asta nu mai era de ajuns. A rezista agresiunilor morale, a te demarca de toate imposturile organizate de partid printr-o muncă în- i: -adevăr serioasă devenea un fel de alibi pentru a nu te amesteca în probleme arzătoare. începuse să se considere (i cei care se dedicaseră acestui gen de nobilă speculaţie, fără să plece urechea la ceea ce se petrecea în uzine sau în vecini, aleseseră un subterfugiu. în mod curios, renegîn- du-.şi propriile concepţii marxiste, regimul începea, la rîn- ■[1] ul său, să încurajeze literatura gratuită, arta pentru artă.

Aş vrea să insist asupra curajului primilor disidenţi, ; itr-un moment cînd nu puteau să nu sufere de un sentiment dc izolare. L-am pomenit deja pe Paul Goma, prea adesea uitat la ora actuală. Au mai fost Mihai Botez şi soţia lui, Mariana Celac. Apoi, un poet al cărui curaj **a** fost cu alit mai remarcabil cu cît părea să fie un om plăpînd, gracii : Dorin Tudoran. Era un disident **în adevăratul sens** al cuvîntului, fusese adică membru **de partid, ca şi Goma,** rare n-a aderat, e drept, decît în 19G8 şi

pentru foarte puţină vreme, pînă s-a luat la harţă cu regimul. Dorin Tudoran devenise, şi el, membru de partid destul **de tîr-** ziu, iar acceptarea lui fusese considerată un simbol al deschiderii. L-am cunoscut prin intermediul **a** două persoane care, mai apoi, au devenit corifei **ai** Iul Ceauşescu. Lucra la o revistă al cărei redacţpr-şef eră pţn personaj de o mediocritate absolută, cu **un jiâă** mare şi nişte ochelari care îi dădeau aerul unei caricături şi expresia extatică a unui dascăl dus pe altă lume. La îrx-eput, Tudoran părea destul de fidel patronilor săi. Apoi. >--rusc, s-a transformat intr-un opozant îndrăzneţ, inlrind la începutul anilor ’80 într-o polemică din ce în ce mai aprinsă, mai întîi cu redacţia, apoi cu secţia de presă şi propagandă a partidului, apoi cu întreg partidul şi cu tot sistemul. A reuşit să trimită o serie de texte la Europa Liberă şi la alte mijloace occidentale de informare. Şi a avut curajul să facă toate astea înainte de-a deveni foarte cunoscut, iată de ce vreau să-i salut gestul.

— *Disidenţii au devenii apoi iot mai numeroşi ?*

Cu cit erau mai numeroşi disidenţii care deveneau cunoscuţi, cu atît mai încurajaţi se simţeau ceilalţi, emulaţia asta fiind întărită de situaţia care devenea pe zi ce trecea tot mai intolerabilă. Această forţă a exemplului este superb întruchipată de o femeie ca Doina Cornea, care nu este o disidentă în sensul etimologic al termenului, fiindcă n-a fost niciodată membră a partidului comunist, dimpotrivă. Independentă dintotdeauna. ea este de religie catolică uniată, un cult interzis în România sub regimul comunist. Nu a dat niciodată o tentă religioasă sau mistică luărilor ei publice de atitudine, dar era o catolică formată în spiritul angajării morale şi civice proprii Bisericii catolice, mai ales după înscăunarea papei Ioan-Paul al II-lea. Una dintre enciclicele ceh' mai importante ale acestuia, care de altfel poartă titlul *Nu vă fie frică,* a fost un fel de somaţie sau în orice caz o încurajare esenţială pentru toţi cei care mai aveau o conştiinţă liberă. Doina Cornea a suportat nenumărate neplăceri şi vexaţiuni, mergînd pînă la molestarea fizică. A fost de mai multe ori agresată în stradă de membri ai Securităţii sau de aşa-zişi civili, dai[1] aparţinînd aceleiaşi instituţii. Asta n-a făcut-o însă să dea înapoi. Avea. c drept, atuul că fiica ei e măritată în Franţa cu un avocat destul de cunoscut. Putea deci să comunice destul de repede tot ce i se întîmpla. Dar asta nu-i diminuează cu nimic forţa curajului. In prezent — şi e absolut ruşinos pentru societatea românească —, pentru că a avut perspicacitatea de-a vedea de la început că Frontul Salvării Naţionale nu era decît o formă destul de prost deghizată a Partidului Comunist şi pentru că şi-a dat foarte repede şi foarte zgomotos demisia, presa regimului o denunţă din ■ ■ n ce mai violent ca duşman al poporului. I se repro- . om faptul că recomandă sistarea oricărui ajutor economie străin acordat guvernului, atîta timp cît acesta nu dă ■'“vezi reale, verificabile şi consecvente de democraţie. Fără ca, evident, asta să afecteze ajutoarele umanitare, pe c.iie toată lumea le

doreşte, dar care trebuie transmise direct, fără mijlocirea statului.

Nu trebuie uitată nici poeta Ana Blandiana, căreia i-a fost interzisă .Semnătura în 1988, după ce a publicat un volum de fabule pentru copii. Personajul acestui volum era un motan caraghios, care se purta în cartier ca un Btăpîn absolut, pe care toată lumea trebuia să-l aduleze, şi al cărui nume, Arpagic, a devenit una dintre poreclele frecvent folosite pentru Ceauşescu.. Ana Blandiana are, în pius, paradoxalul dezavantaj de a fi o femeie foarte frumoasă, căreia mulţi bărbaţi îi poartă pică pentru că n-a cedat la avansurile lor. Pentru că e frumoasă i se contestă talentul, considerat a fi superficial, puţin dulceag. Or, Ana Blandiana este o foarte mare poetă, chiar dacă e adevărat că poezia ei este feminină, umană, senzuală, cum îi şi stă bine unei femei inteligente şi încă I mere.

Totodată, ea a fost unul dintre personajele cele mai curajoase ale disidenţei intelectuale. într-un poem celebru, evoca poporul român redus la starea vegetală...

Poemele i-au apărut în decembrie 1984 în revista studenţească *Amfiteatru,* care a fost de îndată interzisă, dar ele au circulat în numeroase copii. Pe măsură ce se transmiteau, erau îmbogăţite de imaginaţia populară, iar cele ci I eva care au ajuns din nou la ea erau considerabil spori Ic. Aceste adaosuri nu aveau, evident, aceeaşi valoare poetică, dar exprimau cu forţă furia poporului împotriva putorii. Majoritatea acestor texte erau copiate de mînă. Intr-adevăr, un xerox era considerat o armă periculoasă, uşa că posedarea lui era interzisă prin lege. Fotocopierea era. desigur, procedeul cel mai bun pentru a pune un text in circulaţie, dar şi cel mai dificil. Aparatele de fotocopiat n au foarte rare, tot mai puţin accesibile şi tot mai deteriorate tehnic, pentru că toate materialele necesare penii u întreţinerea lor se importau doar pentru instituţii, în prunul rînd pentru Securitate. Unul dintre confraţii noştri, scriitor, emigrat între timp în străinătate, a fost contactat de o editură germană care îi cerea să trimită cî- teva copii ale unor texte româneşti, pentru

a fi traduse şi publicate. S-a dus deci la Uniunea Scriitorilor, cerîn- du-i celui care se ocupa de xerox să-i încredinţeze temporar aparatul. Publicarea acelor texte ar fi echivalat cu un serviciu făcut difuzării internaţionale a culturii române. Răspunsul a fost elocvent : „Cum ? Să vă pun xeroxul la dispoziţie ? Bine, dar e o armă !“ Regimul Ceauşescu ajunsese să considere periculoasă pînă şi maşina de scris. Ca să ai dreptul să posezi o maşină de scris şi să te. poţi servi de ea trebuia să mergi an de an la secţia de miliţie de cartier şi să dactilografiezi acolo cîteva rînduri. Ca să existe siguranţa că poţi fi identificat, se verifica dacă nu cumva caracterele maşinii fuseseră modificate. Eu aveam maşină, pentru că eram membru al Uniunii Scriitorilor, dar ca să o am a trebuit să aduc o mulţime de argumente.

Printre disidenţi au existat şi cîţiva vechi comunişti, membri de partid din ilegalitate, ca Silviu Brucan. Scrisoarea deschisă pe care i-a adresat-o lui Ceauşescu după revolta de la Braşov făcea un proces complet erorilor unei politici centralizate la extrem, dictatoriale, care nu mai ţinc-a deloc cont de interesele şi revendicările muncitorilor. Trebuie deci să-l plasăm şi pc Brucan printre disidenţii importanţi, dar disidenţa lui este de o cu totul altă natură dccît a lui Dorin Tudoran, Paul Goma sau Mihai Botez. El a fost unul dintre fruntaşii partidului comunist, un sta- linist de fier care a făcut o carieră diplomatică şi politică, fiind multă vreme ambasador al României în Statele Unite şi cred că şi la O.N.U. E cunoscut pentru inteligenţa lui şi are o oarecare reputaţie de cinic, nu chiar nemeritată, dar asta nu-mi displace. Botez, Goma sau alţi viitori disidenţi au ales să intre în partidul comunist între 1964 şi 1980, cînd sufla o boare de deschidere şi de liberalism. Brucan, la cei şaptezeci şi trei de ani ai săi, este din vechea gardă comunistă. E drept — după cum a declarat-o el însuşi — că anii petrecuţi în Occident l-au făcut să se îndoiască tot mai mult de soliditatea teoretică a marxism- leninismului. Este un marxist reformator, sau mai curînd un marxist care acceptă evoluţia

ideologică şi recunoaşte că mutaţiile din societate nu mai confirmă vechea dogmă,
tPunîne, lotuşi, un marxist. O şi recunoaşte, de altfel, fără i insiste însă prea mult asupra acestui fapt.

Atitudinea lui Brucan şi a celorlalţi şase membri de partid care au semnat împreună cu el scrisoarea din 1989, i"arte critică la adresa regimului, a fost atitudinea unor ix-rsoane care doreau să salveze comunismul de la discreditarea totală Ia care ajunsese din cauza demenţei, incul- iurii şi tir&aiei lui Ceauşescu. Era o tentativă de regene- lare a particM.ui, punîndu-1 în acord cu realitatea con-
Ï < mporănăd ©şiîtru noi, ajtunci, aceste deosebiri între diversele forme de disidenţă erau secundare : esenţial era să Iu împotriva lui Ceauşescu. Nu speram să asistăm la ruina,
IÏ degringolada accelerată a comunismului în tot estul Europei, la falimentul lui, evident, fraudulos. Eram dispuşi, atunci, să ne mulţumim şi cu o perestroika, doar să c şim din împotmolirea dezaslruoasă în care Ceauşescu şi Landa lui de incompetenţi şi ticăloşi duseseră ţara.

— După aceea, libertatea v-a divizat, ***V-au*** *dezamăgit mii disidenţi sau opozanţi de care, înainte de Revoluţie şi imediat după ca, vă simţeaţi apropiaţi' ?*

— E un aspect dureros al situaţiei actuale. Consider, ca şi manifestanţii din Piaţa Universităţii, **că** revoluţia nebuie refăcută, că prea multe mecanisme ale vechiului regim continuă să funcţioneze şi că a pleda pentru cir- c umstanţe atenuante, adică pentru moştenirea grea, cu scopul de a apăra noul regim — cum **am făcut** şi **eu** la început — ţine de-acum înainte de **ipocrizie. E drept, însă,** că nu toţi prietenii m-au urmat pe această cale. ■

în ceea ce îl priveşte pe Andrei Pleşu, refuz să formulez o judecată. Cred că este atît de prins cu munca lui la Ministerul Culturii, de altfel foarte eficientă şi ireproşabilă, incit nu mai vede ce se petrece de fapt. Sau vede, dar e absolut convins că

nu trebuie să-şi lase treaba la jumătate, in plus, se gîndeşte că, abandonînd, ar da cale liberă unor indivizi dubioşi care şi-ar relua vechile practici şi ar In- \unina din nou viaţa culturală. Sînt convins că acesta e punctul lui de vedere. Dar constat de asemenea că puterea modifică felul de a gîndi şi sensibilitatea oamenilor. Am l'ost şocat de faptul că un scurt articol al lui Pleşu, invitînd la conciliere şi dcplîngînd climatul de suspiciune reciprocă dintre guvern şi manifestanţii din Piaţa Universităţii, nu prea lua în seamă motivele opozanţilor, ale deziluziei lor. Deplîng mai ales faptul că a publicat acest scurt articol în *Adevărul,* care nu este decit versiunea actuală a *Scînleii,* ziarul partidului, al cărui nume s-a schimbat, nu însă şi cei care îl scriu. Aşa ministru cum e, ar fi trebuit să aleagă coloanele unui ziar de opoziţie. Colegul şi prietenul lui, Mihai Şora, a preferat să nu fie reconfirmat în postul de ministru al învăţămîntului. O opţiune foarte explicabilă : minerii i-au pedepsit mai ales pc studenţi şi pe intelectuali. Au fost maltrataţi elevi şi profesori, au fost devastate universităţi ; nu putea să rămînă ministru, dîndu-şi girul unui asemenea guvern. Andrei Pleşu, ca ministru al culturii, nu era într-o situaţie atît de incomodă, dar în diferite declaraţii, mai ales aceea făcută pentru *Corriere della Sera,* m-a dezamăgit atunci cînd i-a criticat pe intelectualii cu poziţii prea radicale, pe care poporul, spunea el, le resimte ca o ameninţare. Trebuie restabilit adevărul : cine a comis violenţele din 13, 14 şi 15 iunie 1990 ? Acum, se ştie foarte bine că au fost provocări ale poliţiei înseşi, că printre manifestanţii de la Universitate se infiltraseră elemente ale Securităţii, ca şi o anumită pegră.

— *Dar Mircea Dinescu, cel care a servit drept catalizator al unei anumite disidenţe intelectuale şi care în prezent este preşedintele Uniunii Scriitorilor ?*

— M-a surprins foarte tare, mai ales prin cuvintele neinspirate pe care le-a avut şi el la adresa manifestanţilor din Piaţa Universităţii. Nu pricep ce

se întîmplă în capul lui. Cred că are impresia că, din moment ce a devenit preşedintele Uniunii Scriitorilor, partida e cîştigată. Sînt cu atît mai dezolat cu cît este un om pentru care simt o imensă tandreţe. Pentru el, pentru soţia şi pentru toată familia lui. Pentru el, în fond, am redactat, împreună cu cîţiva prieteni, scrisoarea deschisă din martie 1939, care ne-a atras interzicerea semnăturii. Cu un an înainte, el fusese cel care ne-a adunat ca să scriem un memoriu de protest viguros împotriva tiraniei lui Ceauşescu. Iar acum, iată, a devenit o notabilitate a noului regim. Asta nu-i ştirbeşte însă cu nimic meritul pentru tot ce a făcut înainte : discursul lui anticomunist din Berlinul occidental, scrisorile
lui deschise călre preşedintele Uniunii Scriitorilor au fol documente extrem de curajoase şi de foarte mare penetraţie, care aveau rarul merit de a fi şi patetice, şi nostime.

— *Dar dumneavoastră, dumneavoastră aţi fost disident '?* . , ,

— N-gm fost disident, în sensul că n-am făcut pe: te niciodată.difr ‘partid. Pe de altă parte, trebuie să spun eă n-am sirhţi^ frevoia să iau o poziţie deschis ostilă faţă de legumit lui/Ccauşcscu decît foarte tîrziu, cînd lucrul ăsta devenisg indispensabil nu numai din punct de vedere *intelectual,* a şi din punctul de vedere al unei morale elementare. Trebuie să adaug de asemenea că nu am avut de suferit consecinţe grave, în afara interzicerii semnăturii,. iVl-am mărginit să nu mai suport ceea ce devenise insuportabil. să nu mai accept inacceptabilul şi să spun ce aveam de spus ori de cile ori puteam să o fac. Un minim obligatoriu era să nu te alături celor care îl proslăveau pe Ccauşeseu. Măcar să taci, dacă nu fad mai mult. Dar chiar şj tăcerea, la un moment dat. nu mai era suficientă. Trebuie să formulezi cuvintele care exprimă adevărul, pc-r.h u că ele zguduie conştiinţa colectivă şi îi insuflă speranţă şi curaj. In ce mă priveşte, m-am limitat la a nu scrie ■ • a nu publica texte contrare

conştiinţei mele. Am făcut uncie concesii la început, cînd credeam că este un compromis necesar. După aceea, lucrurile s-au radicalizat, şi toţi am devenit mai lucizi. Nu vreau în nici un fel să-mi exagerez meritul : mai ales din lene n-am acceptat niciodată să colaborez la cultura sodalistă. Ca să scrii lucruri pc ca;e nu-ţi face plăcere să le scrii e nevoie de un efort tciibil ; am evitat deci să mă obosesc astfel. In definitiv, situaţia mea personală, din punct de vedere material şi social, era satisfăcătoare. Nu eram în pericol.

— In absenţa unei Biserici care, ca în Polonia, ar fi fost în măsură să cristalizeze rezistenţa faţă de regim, această funcţie revenea, în România, exclusiv intelectualilor ?

— Sub Ceauşescu, purtarea prelaţilor Bisericii ortodoxe române a fost de o lipsă de demnitate fără seamăn. Nu cred să mai existe în istoria creştinătăţii prea multe alte exem- plo do asemenea compromis cu o putere nu numai atee, dar care a şi reprimat intr-un mod atît de sălbatic şi stupid. Au închis ochii, au tăcut nu numai în faţa nefericirii poporului, ci şi în faţa unui vandalism extrem, care ataca lăcaşele culturii ereştine româneşti, mănăstirile, călugăriţele, pe unii preoţi şi prelaţi în vîrstă, într-adevăr credincioşi şi demni, ca şi pe mirenii care nu-şi ascundeau credinţa. A existat un proces împotriva practicanţilor misticii isihaste, care au fost închişi în număr mare, iar unii chiar ucişi. Iar Biserica nu spunea nimic. Ba uneori îşi mai dădea şi consimţămîntul, declarînd, de plidă, că unele lăcaşuri sfinte demolate din ordinul regimului sînt vetuste sau lipsite de valoare. A asistat impasibilă la distrugerea majorităţii monumentelor religioase de valoare din Bucureşti şi din oraşele şi satele ţării. Scandalul cel mai mare a fost demolarea totală a mănăstirii Văcăreşti, în plină Capitală, cel mai frumos monument din Muntenia, datînd din secolul al XVlII-lea, de un baroc orientalo-veneţian, avînd In interior un imens ansamblu de fresce absolut magnifice. Monumentul rămăsese, din nefericire, multă vreme

necunoscut publicului, pentru că închisoarea cea mai importantă din Bucureşti fusese instalată în clădirile mănăstirii. Comuniştii au păstrat închisoarea pînă la sfîrşitul anilor ’60, apoi, la un moment dat, s-au gîndit să facă din mănăstire un muzeu. în cele din urmă, Iui Ceauşescu i-a intrat în cap că totul trebuie demolat. într-o bună zi, una dintre turlele bisericii a fost înconjurată cu un lanţ gros legat de un tanc şi smulsă cu brutalitate. Lumina a năvălit brusc In interiorul bisericii, altfel aflat mereu în penumbră. Atunci, graţie acestui act de vandalism, am putut descoperi pictura interioară, unul dintre ansamblurile iconografice cele mai complete din România şi chiar din întreg Qrien- tul bizantin. Biserica n-a scos o vorbă cînd a fost distrus, după cum n-a scos o vorbă cînd erau arestaţi oameni.

Şi totuşi, Biserica ortodoxă întruchipase cu adevărat rezistenţa culturală şi chiar politică a naţiunii în epoca dominaţiei otomane. E suficient să privim picturile murale ale mănăstirilor din nordul Moldovei sau blazoanele domnitorilor. Vulturul bicefal bizantin figurează mereu pe ele, ca mărturie a faptului că după căderea ConstaniMnopolului principatele române se doreau continuatoarele Imperiului. Pe pereţii exteriori ai bisericilor pictate din nordul
Moldovei sîn reprezentaţi în mod tradiţional Arborele lui lesei şi Acatistul Maicii Domnului, o rugăciune care în secolul al VlI-lea a salvat Bizanţul de un atac musulman. Peste tot este evocat, prin detalii foarte vizibile, asediul Constantinopolului, inclusiv prin reprezentări foarte clare ale artileriei turceşti sau ale cantonamentelor geno- veze **care au** deschis porţile oraşului pentru agresor. împăratul **apare şi** el adesea, puţind fi recunoscut după veşminte **şi după** încălţările lui roşii, ornate cu un vultur de **aur.** Aeeste detalii sînt tot atîtea semne ale pretenţiei **Bisericii** româneşti de a prelua succesiunea în lupta împotriva expansiunii turceşti şi de apărare a creştinătăţii ortodoxe. **Din** acest trecut n-a mai rămas decît mărturia magnifică **a** picturilor murale.

— *Aţi criticai Biserica înlr-un articol apărut*

imediat după căderea lui Ceauşescu ?

— Am scris, într-adevăr, un articol pe care 1-r.rn intitulat „Slujitorul Anticristului'". Mă indignase publicarea în presă, pe 20 decembrie 1D39, deci după represiunea de la Timişoara, a unei telegrame omagiale în care înaltul cler îl felicita pe Ceauşescu pentru realegerea lui în fruntea partidului, la congres. La 21 decembrie, în Piaţa Palatului avea loc manifestaţia şi huiduirea lui Ceauşescu, iar a doua zi dictatorul fugea. Pentru autorii telegramei a fost, evident, un ghinion publicarea ei între aceste două momente. Apoi, am fost foarte iritat să-i găsesc **pe** demnitarii Bisericii în studioul **televiziunii, unde, într-o haraba**bură de nedescris, se constituia noua putere. >

— *Teoctist, patriarhul, a fost obligat să se retragă* ?

— Nimeni nu-1 putea obliga să demisioneze. S-a retras timp de trei luni, ca să reflecteze, apoi a revenit **la** vechea funcţie. Demnitarii Bisericii ortodoxe sînt călugări. Ar fi putut merge să se roage pentru mîntuirea sufletelor lor, în loc să se cramponeze de putere şi de palatele pe care li le oferă calitatea lor de prinţi ai bisericii. A fost un moment, în zilele lui decembrie, cînd ar fi trebuit să renunţe la tot şi să vină în faţa poporului, alături de popor, să se aşeze între acesta şi poliţie sau armată. N-au avut curajul să o facă. Acum, o elementară demnitate le-ar cere să se retragă.

r- — *Biserica catolică s-a comportat mai bine in perioada comunistă* ?

— Biserica greco-catolică, Biserica catolică uniată, a fost violent persecutată de la începutul regimului comunist. Cultul a fost interzis, mulţi preoţi au fost arestaţi şi condamnaţi la pedepse grele. Alţii au fost constrînşi să-şi părăsească bisericile, să adopte religia ortodoxă. Unii au acceptat. Cei mai mulţi, nu. Majoritatea credincioşilor greco-catolici au frecventat atunci bisericile romano-cato- lice, care au continuat să existe, în pofida ruperii relaţiilor diplomatice cu

Vaticanul. Preoţii catolici au plătit, totuşi, un greu tribut represiunii. Mulţi au murit în închisoare, printre ei fiind şi monseniorul Ghica, prietenul care m-a convertit pe mine.

— ***Biserica ortodoxă a fost şi ea, în primii ani, victima represiunii ?***

— Unii preoţi au fost persecutaţi individual din cauza personalităţii sau a luărilor lor de poziţie. Dar Biserica ortodoxă ca atare s-a bucurat, dimpotrivă, întotdeauna de avantajul de a reprezenta cultul oficial. Regimul o accepta pentru că ştia prea bine că nu putea suprima complet cultul şi religia fără să dea naştere la grave tulburări sociale. Biserica a fost cu atît mai uşor acceptată, cu cît se arăta foarte dispusă să cadă la învoială cu puterea. Ceauşescu nu şi-a ascuns niciodată ostilitatea faţă de credinţa creştină, dar a fost tolerant, şi chiar mai mult decît atît, cu Biserica creştină, A organizat chiar, caz unic într-un regim comunist. funeralii religioase fastuoase pentru tatăl lui, care era an beţivan bătrîn. In timpul slujbei, preoţii trebuia să spună • rugăciune pentru şeful statului, supunîndu-se unui ritual canonic. Unii au refuzat să o facă şi au fost pedepsiţi. Alţii, dimpotrivă, au făcut mai mult decît era necesar, imaglp.îndu-şi că asta îi putea ajuta în carieră.

— ***Credeţi că noua putere înţelege*** să ***menţină acelaşi*** *gen de* ***relaţii cu Biserica ortodoxă*** ?

In cele din urmă i-a omologat pe foştii prelaţi compromişi, Teoctist e iarăşi patriarh. Plămădeală n-a fost niciodată deranjat din postul lui **de** mitropolit. Ceilalţi, la fel. Cu o singură excepţie : scaunul **de** mitropolit al Moldovei, care era vacant, fiind în mod tradiţional anticamera patriarhatului. în acest post a fost numit un câln- găr tînăr, Daniel Ciobotea, foarte instruit, care a făcut studii la Strasbourg-şi a petrecut mulţi ani în Occident Un om onest, care reprezintă un nivel mai ridicat, sub aspect moral şi intelectual. Dar mă tem că Biserica, aşa cum este acum, nu poate ajuta la reconstruirea morală a ţării. Prezenţa unei asemenea ierarhii ecleziastice este ’ e-l'lexul ipocriziei, relei credinţe şi minciunii actualei puteri politice.

XI
IMPOSIBILUL PROCES

– Revoluţia“ română a ratat lamentabil ceva ce ar fi putut să constituie actul ei fondator : procesul cuplului Ceauşescu. Procesele intentate mai tîrziu celor patru principali demnitari ai fostului regim, judecaţi în februarie pentru „genocid", apoi lui Nicu Ceauşescu, fiul preferat al tiranului, deferit justiţiei din Sibiu, s-au vrut mai puţin caricaturale şi s-au străduit să respecte ceva mai bine procedura, fără a reuşi însă să fie foarte convingătoare. Credeţi că un adevărat proces Ceauşescu ar fi fost posibil?

— Ar fi fost extrem de salubru, clar e numai o ipoteză teoretică, fiindcă un asemenea proces nu se putea face. Şi nu se poate face, de altfel, nici măcar acum. S-ar putea imagina, e drept, independent de faptul că principalii doi acuzaţi sînt morţi, un proces al regimului, cu dezvăluirea tuturor responsabilităţilor. Dar asta e cu neputinţă din mai multe raţiuni, cele mai evidente fiind cele de ordin politic şi tehnic. Majoritatea celor aflaţi astăzi la putere ocupau posturi de răspundere şi sub vechiul regim. înainte de decembrie 1989, erau şefi de cabinet, directori de departamente sau înalţi funcţionari, iar astăzi sînt miniştri, miniştri adjuncţi sau secretari de stat. E cît se poate de evident că nici unul din ei nu are nici interesul, nici dorinţa să se întreprindă o analiză prea riguroasă a trecutului. Nici din punct de vedere tehnic un asemenea proces nu este de luat în considerare. Cine să fie judecătorii? în România, ca în toate ţările foste

comuniste, însăşi ideea unei a treia puteri, a unei justiţii independente a fost eradicată încă de la instaurarea sistemului. Primul gest al comuniştilor români, încă pe vremea cînd făceau parte dintr-un guvern dc coaliţie, în 1945, a fost de pildă acela de a suprima inamovibilitatea magistraţilor, adică una dintre condiţiile independenţei acestora. Timp de aproape o jumătate de veac, orice conştiinţă juridică dispărîhd, cvasitotalitatea magistraţilor au judecat la ordin, în funcţie de ceea ce se aştepta de la ei. sau de ceea ce credeau că se aştepta de la ei. Toţi ar fi astăzi recuzabili, nici unul nu are, mă tem, autoritatea morală necesară pentru a prezida un asemenea tribumak

Să **lăsăin însă** deoparte aceste obstacole şi să ne imaginăm **aogs#i&!**0**ces în** abstract, la modul ideal. Ne vom lovi de prineipila **dificultate** : unde începe culpabilitatea ? Care **dintre noi, românii,** poate pronunţa cu legitimitate sentinţa, **care** dintre noi nu **a** fost complice, fie şi prin simplă pasivitate, la funcţionarea dictaturii ? Prietenul meu, filozoful Gabriel Liiceanu, remarca, după difuzarea imaginilor de la judecarea sumară a Ceauşeşlilor, că adevăratul proces este acelea pe care noi toţi trebuie să ni-1 facem nouă înşine. Complici am fost cu toţii. în diferite grade, de nevoie sau din laşitate, din lene sau din disperare, uneori fără voia noastră, crczînd cu ingenuitate că tot noi eram cei mai şmecheri.

Cînd mi s-a interzis să mai public, asta mi-a atras simpatia anumitor persoane din cartier. Cum credeţi că se concretiza asta la alimentara, dacă nu prin faptul că vînză- toarea mă gratifica, atunci cînd putea, cu o raţie de unt mai mare decît cea la care aveam dreptul şi pe care eu nu o refuzam ? Ştiam totuşi că făcea acelaşi hatîr şi altora, pe care îi flata, dimpotrivă, datorită funcţiilor lor, şi că acest dar pe care mi-1 făcea era totodată pentru ea o modalitate de a se reabilita în propriii ei ochi pentru aceste mici gesturi mai puţin onorabile. într-un sistem de o asemenea natură şi care durează, mecanismele complicităţii indirecte devin foarte perverse, fie că îţi dai consirnţă- mîntul, fie că eşti antrenat împotriva dorinţei tale. Mi s-a relatat de pildă povestea unei

pediatre, o bioloagă renumită, care s-a opus cu înverşunare microtransfuziilor, inutile şi periculoase, care li se făceau copiilor din orfelinate pentru a compensa faptul că nu li se dădea carne. Pusese la punct o proteină artificială, extrem de eficientă, care ar fi putut să le înlocuiască. S-a luptat pentru asta luni întregi, asaltînd toate instituţiile care ar fi putut Iun n hotărîre în acest sens. în cele din urmă regimul a mvepl.ii să producă protri"-'' îh cantităţi destul do mo i, m lii.it.

cu preţul nu era prohibitiv. A făcut-o însă pentru atleţii şi fotbalişlii din echipele naţionale, adică, indirect, pentru a servi gloria regimului. Copiii din orfelinate au continuat să primească sînge de calitate îndoielnică, iar rezultatul a fost miile de cazuri de SIDA recenzate în rîndu- rile lor.

Nu exista putinţă de scăpare. Eu însumi vă povesteam că am acceptat să introduc intr-un articol un citat din Conducător. Directoarea revistei care m-a îndemnat să o fac, chipurile comunistă, dar, în particular, ostilă personajului, trăieşte acum la Paris. Credeam că le-am făcut-o a'fcgind un citat care părea mai degrabă să contrazică ortodoxia momentului. Mi s-a povestit, totuşi, că această frază a fost decisivă pentru ca articolul şi, mai tîrziu, cartela in care a fost reprodus să obţină viza de apariţie.

—• *în acest imposibil proces, care ar trebui să fie, după părerea dumneavoastră, capetele de acuzare împotriva lui Ceauşescu ?*

— Unele sînt evidente : tiranie, abuz de putere, delapidarea resurselor umane şi materiale ale ţării, distrugerea patrimoniului şi a bunurilor naţionale, nepotism şi, desigur, asasinat — pentru execuţiile, dispariţiile, morţile pretins „naturale", dar survenite în împrejurări foarte suspecte, ale căror victime au fost minerii revoltaţi, fondatorii primului sindicat liber şi mulţi alţi necunoscuţi. Decît să lansezi împotriva cîtorva ţapi ispăşitori acuzaţia mai mult decît aproximativă de „genocid", cum a făcut puterea actuală, ar trebui subliniat faptul că dictatura lui Ceauşescu nu s-a menţinut prin violenţă sîngeroasă.

Nimic n-a fost comparabil cu ceea ce fusese U.R.S.S. sub Stalin sau cu ceea ce noi înşine am cunoscut în anii ’50, pe timpul lui Gheorghiu-Dej, cînd arestările se numărau cu zecile de mii, cînd oamenii mureau în închisori şi în lagăre şi cînd fiecare trăia cu frica bătăii la uşă la ceasul cînd vine lăptă- reasa. în anii lui Ceauşescu nu s-a întîmplat aşa ceva. Opresiunea era mult mai insidioasă ; mai puţin violentă, dar mai totală.

Securitatea exista, bineînţeles, de la începuturile regimului comunist. Dar numai sub Ceauşescu a devenit ea un aparat enorm, dotat cu echipamentul cel mai modern, în stare să controleze ansamblul societăţii. Peste tot, In fiecare întreprindere, în fiecare imobil, existau unul sau mai mulţi securişti care redactau ,,note informative" cu privire la fiecare, pornind de la ceea ce aflau de la zeci şl zeci de informatori „benevoli". Ghilimelele se impun. Oamenii aceştia nu erau partizani ai regimului, comunişti convinşi care să fi crezut că ajută la dejucarea nu ştiu cărei contrarevoluţii, ci sărmani indivizi supuşi fricii sau şantajului. Arestării, securiştii îi preferau intimidarea. Dădeau de înţeles că ştiu totul despre fiecare, glumeţe la adresa regimului, opiniile, pe cine frecventai — tot atâtea informaţii care nu puteau fi furnizate decît de colegii tăi de serviciu, de cunoştinţele, dacă nu cumva chiar dc prietenii tăi cei mai apropiaţi — iar uneori îţi cercau să furnizezi tu însuţi informaţii. Nu asta era însă esenţial : voiau doar să instaureze teama, lipsa de încredere în toţi cei care te înconjoară şi, mai ales, să producă o fractură morală iremediabilă.

în anii ’70, mecanismul a început să fie pus pe picioare. Raportul comitetului local de partid, dosarul de la Securitate deveneau elementele fundamentale ale oricărei promovări, la orice nivel al piramidei sociale: pentru o misiune ui străinătate, pentru un post de conducere, pentru a te înscrie la doctorat sau pur şi simplu pentru a obţine un loc de muncă la fel de prost plătit ca şi celelalte, dar care oferea consistente posibilităţi de a primi ciubuc.

Sistemul era cu atît mai pervers cu cit pentru a supravieţui, pentru a o scoate la capăt nu exista altă cale decît să comiţi anumite ilegalităţi. Se instalase un sistem de troc generalizat, sub permanenta ameninţare a inculpării pentru corupţie. Însăşi omogenitatea sistemului sub Ceauşescu, aplicarea servilă a „preţioaselor lui indicaţii", de sus pînă jos, în întreg aparatul, făcea imposibilă orice formă de comportament deviant dacă voiai să-ţi mai poţi hrăni soţia şi copiii. Trăiam, intr-un fel, ca în republicile din Orientul sovietic, tinde unul şi acelaşi clan a putut, ani în şir. să domnească nestingherit, pe deasupra tuturor legilor, inclusiv celor iile sistemului socialist.

Un exemplu perfect al arbitrariului şi megalomaniei tiranului a fost distrugerea centrului Bucureşliului. Arhitecţii oficiali se făceau că nu pricep, încercînd să propună planuri care să concilieze exigenţele dictatorului cu ncce- ..iia!(a dc a salva măcar o parte a patrimoniului. Proiec- tclc lor. considerate prea timide, au fost respinse şi s-au aprobat cele ale unei tinere arhitecte de treizeci de ani, hotărîtă să ducă jocul pînă la capăt, văzînd în asta singura ei şansă de a face ceva în viaţă.

Dacă a distrus o treime din Capitală, dacă a ruinat ţara pentru a-şi construi un palat de zece ori mai mare decît Luvrul, Ceauşescu a făcut-o în primul rînd de frică. Cutremurul din 1977, cu mia lui de morţi, îi terorizase pe el şi pe nevastă-sa. Catastrofa asta îi oferea prilejul să rcmodeleze Capitala. Pentru a-şi înălţa palatul, noile clădiri ale ministerelor şi imobilele nomenclaturii, a ales cartierul care rezistase cel mai bine la seism, spunîndu-şi că acolo opera lui va fi indestructibilă.

In procesul nostru imaginar, avocaţii lui Ceauşescu ar pleda fără îndoială pentru circumstanţe atenuante, scoţînd în evidenţă, de pildă, manifestările de adulaţie al căror obiect erau el şi nevastă-sa şi ale căror semne ridicule puteau fi întîlnite în muzeul care le poartă numele. Numai că acest cult, care a sfîrşit prin a-i convinge chiar şi pe ei de excepţionala lor personalitate, a fost făurit de ei înşişi. Nici ea, nici el nu terminaseră mai mult decît

ciclul elementar. Se credeau însă urmaşii marilor voievozi din istoria românească, ale căror imagini le văzuseră în manualele şcolare, în copilărie. Cînd venea în vizită într-un oraş ca Suceava, odinioară capitala lui Ştefan cel Mare, Conducătorul avea prelenţia să fie întîmpinat de activiştii locali în costume de epocă, înveşmîntaţi ca în secolele al XlV-lea şi al XV-lea, şi de trupe cu halebarde. In afara acestor clişee profund ancorate în memoria lui, restul formaţiei i-o asiguraseră şcoala de partid şi marxismul sumar care se preda acolo. Totul, încununat de un şovinism instinctiv, care — şi el nu uita asta — îi asigurase cea mai mare popularitate în 1968—1969, cînd a ţinut piept Rusiei şi a refuzat să se alăture invaziei din Cehoslovacia.

Credea în destinul lui. în caseta televizată a procesului, a răspuns aşa-zisului tribunal : „Am făcut din România o ţară mai puternică decît a fost vreodată." Nu cred că măreţia ţării îl interesa într-adevăr. Dar megalomania lui personală avea nevoie de măreţia ţării. De aici, ura lui şi a nevesti-sii împotriva unui popor care nu li se părea că este la înălţimea proiectelor lor. Cu patru ierni în urmă, trecînd cu maşina pe lingă unul dintre ultimele patinoare I încă deschise în Capitală, Elena Ceauşescu a zărit un grup de tineri care evoluau în ritmul unei muzici vesele. Chiar a doua zi, cerea închiderea acestui loc unde tinerii se dedau bucuriilor ludice în loc să muncească pentru înălţarea ţării.

Ani în şir, cuplul acesta grotesc a întruchipat, în ochii lumii, România. Aş cere ca, în cadrul acestui proces imaginar, să fie citaţi Nixoo, de Gaulle, Harold Wilson şi toţi conducătorii occidentali despre care nu pot să cred că s-au lăsat înşelaţi de acest cuplu paranoic, ceea ce nu i-a împiedicat să-l flateze **şi** să-l scalde în elogii pentru ceea cc ei numeau curaj **şi** independenţă faţă de Moscova. Fără ei, această cumplită farsă ar fi durat, fără îndoială, mult mai puţin şi tot mai puţin ar fi durat şi ruşinea noastră, această ruşine bizară de a fi mai mult sau mai puţin identificaţi de străinătate cu aceşti siniştri clovni care ne guvernau.

2
0
0

— Românii nu se lăsau înşelaţi de aiurelile astea. ***In*** *public, Conducătorul era adulat, dar în particular lumea işi batea joc de rătăcirile lui. Cinismul a mers, fără îndoială, mult mai departe decît în oricare altă societate socialistă...*

— în ce mă priveşte, n-aş folosi termenul de cinism, Hram constrînşi la duplicitate, ca orice societate căzută victimă unui sistem totalitar. Să-ţi tămîiczi şeful, să aplauzi şi să votezi pe linie era, pentru majoritatea, o simplă chestiune de supravieţuire. Trebuie să recunoaştem caracterul superior al cinismului ; nu e cinic oricine vrea, asta cere un anumit antrenament moral şi intelectual. Oamenii erau pur şi simplu constrînşi la o duplicitate elementară. Chiar şi copiii ştiau instinctiv, de la cea mai fragedă vîrstă, cc trebuia să spui la şcoală şi ce nu puteai nu spui, despre ce se putea vorbi acasă şi ce puteai să gîn- deşti într-adevăr. Fiul meu, la vîrsta grădiniţei, ştia foarte bine că în faţa bradului de Crăciun, acasă, sc cînlau cîn- tcco tradiţionale şi că la serbarea de „Moş Gcrilă", la şcoală, se aştepta de la el să recile poeme care să-l glorifice pe Ceauşescu. Nu se înşela niciodată. Această duplici late forţată dezvolta de altfel la copii o subtilitate cazuis- I ică uimitoare, pentru mine, şi astăzi. Dar ea avea, desigur, ni efecte teribil de dăunătoare. Se spunea că Ceauşescu e nebun, dar numeroase aspecte ale regimului fuseseră în cele din urmă acceptate. Această batjocorire permanentă a Conducătorului sfîrşea prin a fi şi o batjocorire a propriei persoane. 11 dispreţuiam, dar ne şi dispreţuiam, chiar dacă licoare îşi putea găsi fără greutate scuze, caro erau evidente. Atunci cînd candidaţii la emigrare mergeau la ambasada americană, înfruntînd orice risc şi uvînd certitudinea eă-şi vor pierde locul de muncă in timpul lungii aşteptări a paşaportului românesc, completînd cererea de imigrare descopereau că nu se făcea prea mare caz de eventuala lor fostă adeziune la P.C.R. Extrem de pragmaticii funcţionari ai ambasadei americane de la Bucureşti pre- văzuseră în formulare categoria de *unvolontary member- >Mp,* în care ar fi putut intra cvasitotaliiatea celor 3,8 milioane de membri ai partidului. Dar aceste circumstanţe

atenuante li se aplicau tuturor şi, tocmai de aceea, nimănui.

— *Acesta este motivul pentru care* n-api *vrui xu.-i urmaţi pe „golani“ atunci cînd au cerut ca foştii responsabili ai partidului şi membri ai nomenclaturii sa nu se poală prezenta la alegeri ?*

— Legea electorală provizorie, oare a reglementat scrutinul de la 20 mai 1990, în pofida tuturor ambiguităţilor

i, afirma cit se poate de clar că persoanele care au comis abuzuri în cadrul funcţiilor lor politice şi administrative, cei care au violat drepturile omului, au făcut parte sau au fost instrumente ale Securităţii şi ale altor organe de represiune nu pot fi aleşi. Asupra acestei chestiuni a eligibilităţii, textul, aşa cum era, mi se părea suficient. Epurările, vînăloarea de vrăjitoare, dosarele au fost prea frecvente în ultimii patruzeci şi cinci de ani. O epurare a aparatului de stat, o înlăturare a celor compromişi şi incompetenţi ar fi, fără. îndoială, indispensabilă, ba chiar urgentă. Dar ce criterii să alegi ? Dincolo de ce prag trebuia situată culpabilitatea ? Inginerul care şi-a luat carnetul pentru a-şi putea face, în fond, meseria, atît şi nimic mai mult, era mai vinovat decît cutare sau cutare locuitor al cartierului meu care informa Securitatea despre tot ce fac ? Cred că nu e posibil să judeci decît fiecare caz în parte, în funcţie de responsabilităţi penale precise. A le cere tuturor sau doar acelora care doresc să ocupe funcţii înalte în administraţie să-şi recunoască public greşelile şi petele din trecut, făcîndu-şi astfel *mea culpa*, ar fi poate satisfacă!or din punct de vedere moral. Dar *n* asemenea procedură ar deveni, inevitabil, extrem de formală. Probele ar fi trecute la dosar şi totul ar rămîne ca mai înainte.

Tocmai am început să pricepem că sistemul comunist arc particularitatea că din el nu se poate ieşi de la o zi la alta. Pentru asta va fi nevoie de timp, poate de timpul necesar pentru a se forma o nouă generaţie. Moise şi-a pus poporul să rătăcească prin pustie timp de patruzeci de ani, pînă cînd toţi cei care cunoscuseră robia în Egipt au murit. Nu se poate intra pe Pămîntul Făgăduinţei cu spiritul încă deformat de robie. Moise însuşi n-a putut pătrunde acolo.**XII**

CATASTROFĂ ŞI DERIZIUNE

— Noua putere afirmă că a abolit comunismul, iar la 20 mai 1990 au fost organizate alegeri libere. Şi totuşi, numeroşi opozanţi, intelectuali de prestigiu şi o bună parte din cei care au avut curajul să fie disidenţi de la bun început denunţă astăzi schimbarea drept o ***simplă spoială de faţadă. Să se fi schimbat totul ca să nu se schimbe nimic ?***

— A spune că nimic nu s-a schimbat este încă o dată o dovadă de fatalism, alibiul prin care se justifică inactivitatea. E drept că o dată cu Revoluţia din Decembrie România n-a prins din urmă societăţile vecine, care de ani de zile combat pas cu pas comunismul. E drept că n-a avut loc un miracol. E drept că nici o parodie de proces, nici execuţia sumară a unui cuplu de dictatori nu sînţ de ajuns pentru a se întemeia o democraţie autentică, după cum nu sînt de ajuns nici morţii, nici curajul manifestanţilor de la Timişoara şi Bucureşti. E drept

că fără revoluţia de palat care a avut loc în decembrie, fără complotul unei părţi a nomenclaturii — în primul rînd armata, dar şi unele grupuri ale Securităţii — nimic nu ar fi fost posibil. E drept că încă nu ne-nrn lămurit asupra dictaturii şi a complicităţii pasive a societăţii româneşti care a făcut-o posibilă. E drept mai ales că, dacă tiranul a căzuţi sistemul pe care se sprijinea n-a fost nimicit. Dar de aic pînă la a spune că nimic nu s-a schimbat, că totul e cs înainte sau chiar „mai rău ca înainte"... Ei bine, un pai enorm s-a făcut totuşi. Am întîlnit recent un român afla' în trecere prin Paris. Toată viaţa lui fusese veterinar umblase dintr-o gospodărie colectivă intr-alta, prin toate coclaurile ţării. înotînd prin noroi şi petreeîndu-şi zilele cu mina în fundul vacilor. Din mai 1990 e deputat liberal şi primeşte venituri pe măsură, confortabile adică, cel puţin în comparaţie cu nivelul de trai din România. La Paris, venise să negocieze, deschiderea unei librării franco-ro- mânc,. o librărie privată, desigur, pe care înţelegea să i-o încredinţeze spre gestionare fiului său. Evident că primul răspuns, când l-am. întrebat despre situaţia din ţară, a fost un. peremptoriu : „E chiar mai rău decît pe timpul lui Ceauşesou." Propriul. Lui caz ar fi trebuit, cu toate astea, fiă-i interzică asemenea cuvinte brutale. Oamenii pot acum-să. iasă. din ţară, cel puţin aceia care au prieteni în străinătate şi mijloacele minime ca să o facă. Autorităţile române acordă fără probleme paşaport celor care îl solicită. Ţările occidentale sînt cele care nu acordă vize dccît cu ţîrîita şi după o lungă aşteptare. Primirea de scrisoî'i, de cărţi din străinătate sau chiar întâlnirea cu un prieten care revine în ţară sînt astăzi posibile. Nu erau însă şi „înainte". Schimbarea nu poate fi negată, chiar dacă rămîne foarte limitată. Pentru că sistemul, în ce arc fundamental, a rămas acelaşi.

■– ***Asta pentru că oamenii care îl conduc s-au format în cadrul aparatului şi, independent***

de huna sau reaua lor credinţă, nu reuşesc ***decît cu greu să vadă dincolo de un fel de neocomunism cu chip uman, să accepte contradicţiile urAei „societăţi deschise"***...

— E un lucru adevărat pentru Iliescu şi pentru mulţi din cei care îl înconjoară, prizonieri ai unor tipare de gîn- dire prea vechi. Se tem de conflicte şi sînt total dezarmaţi în faţa oricărei mişcări sociale care nu poate fi resorbită prin- teoretizare în cadrul aparatului. Atitudinea lor faţă dc manifestanţii din Piaţa Universităţii a fost în această privinţă teribil de revelatoare, oscilînd perpetuu între tentaţia represivă şi laxismul absolut. Nu ştiu să negocieze, fiindcă asta presupune să înţelegi şi să asculţi argumentele interlocutorului. Un grup de tineri, de studenţi, a ocupat în aprilie Piaţa Universităţii, în numele fidelităţii faţa de visurile din decembrie. Guvernul a făcut uz de bîtă şi asta nu a dus deeît la întărirea mişcării. O ..zonă liberă de neocomunism[77] a fost instalată în plin centru al oraşului, cu baricade simbolice din sfoară şi afişe., acolo unde cu patru luni mai devreme manifestanţii îi înfruntau pe soldaţii lui Ceauşescu. Dictatorul vorbea atunci de ..huligani'[1]. lliescu va folosi euvîntul ..golani". Similitudinea este jalnic de semnificativă. Cuvântul ..golan:- a devenit stindardul acestor tineri, apoi al tuturor acelora*care refuză să vadă năruindu-li-se speranţa născută în decembrie, în faţa acestei provocări statornicite în inima Capitalei, sub ferestrele Hotelului Intercontinental înţesat de ziarişti din toată lumea, guvernul nu ştie ce să facă. Puterea e slabă, cade in cursa propriilor ei; temeri. E stângace, victimă a reflexelor ei. La 13 iunie, însărcinează tineri poliţişti să evacueze ultimul careu ocupat în Piaţa Universităţii. Poliţiştii sînt debordaţi. Rebelii — a căror „rebeliune" a IU st foarte restrînsă, în realitate — incriminează televiziunea şi atacă o clădire a Ministerului de

Interne rămas, ciudat lucru, fără apărare. Armata nu vrea să intervină ir. ceea ce socoteşte, pe bună dreptate, că este o problemă internă dc ordine publică. Atunci puterea îşi pierde capul, lliescu, sfătuit printre alţii de Gelu Voican şi de fantasmele lui de luptător. :i aruncă asupra oraşului pe minerii din Valea Jiului, această pretinsă „avangardă a proletariatului**, răsfăţată şi supraremuneralu, care nu mai are nimic în comun cu aceea din 3 977 cînd, prima, l-a sfidat pe Ceauşescu. îndopaţi cu propaganda unei televiziuni şi a unei prese care funcţionează la ordin, minerii erau convinşi că au de înfruntat un complot contrarevoluţionar dirijat din străinătate, sprijinit de ..burghezi-* şi de „intelectualii decadenţi" din Capitală. Orice tiriăr care vorbea o limbă străină, orice persoană ceva mai bine îmbrăcată era în ochii lor un suspect, pasibil deci de o bătaie bună. Vina nu este a acestor bieţi indivizi primitivi, ci a numeroşilor agenţi ai noii Securităţi care îi încadrau şi, mai ales, a unei puteri care acoperea toate gafele, cu riscul de a pierde orice credibilitate internaţională la mai puţin de o săptămînă de la învestirea oficială a noului, preşedinte. Aceeaşi putere, la fel do lipsită de strige rece, cedase, la numai trei .-săplă- mlni de la revoluţie, presiunilor unei jumătăţi de mii de manifestanţi care cereau scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român şi restabilirea pedepsei cu moartea, pentru ca, după numai cîteva zile, să dea, din fericire, înapoi, Atunci am început să ne liniştim, spunîndu-ne : puterea asta nu are altă legitimitate decît aceea a străzii, asemenea tfâteuri sînt inevitabile. Apoi au avut loc alegerile,-uri[f;]â[·]etevărăt plebiscisl. pentru Iliescu şi ai lui, care conţiiluă'î’fi'să să trăiască intr-un fel de cetate asediată, bîntuitâ d£‘tot' felul de temeri. De fapt, ei înşişi par să simtă Cit dă mult sînt expresia şi mai ales ostaticii unui sistem care a rămas fundamental

neschimbat şi pe care nu au mijloacele să-l arunce la gunoi, chiar dacă ar dori-o.

Admiţînâ că Iliescu o să cadă, mă întreb dacă, în perioada imediat următoare, va exista o soluţie de schimb care să facă faţă eficient problemelor care se pun asLăzi in România. Moneda noastră nu mai înseamnă nimic, iar asta e o constatare cu atit mai amară cu cit înainte dc război Icul făcea figură cit se poate de onorabilă printre monedele cele mai stabile ale Europei. Industria noastră este pe cit de poluantă, pe atit de perimată şi, mai ales, inutilă. Marile, uzine construite sub Ceau.şeseu, care visa să facă din România o mare putere in industria prelucrătoare, mai ales în chimie şi petrochimie, s-au dovedit a fi costisitoare şi inutile : ne-am supus la nenumărate sacrificii ca să importăm materii prime de care nu dispunem şi să scoatem din ele produse finite de o calitate execrabilă, la preţuri de revenire mult superioare celor de pe piaţa mondială. Nu văd cine ar jindui la aceşti monştri industriali inadaptaţi : privatizarea e o amăgeală. Sîntem în urmă cu o jumătate de veac nu numai faţă de Europa, ci şi, tare mă tem, foarte in urma situaţiei noastre dinainte de război.

Guvernanţii nu mai au astăzi pe buze decît cuvîritul ..competenţă". Este noul vocabular, menit să ofere iluzia unei schimbări care, de fapt, nu se va putea împlini decît peste multă vreme. Petre Roman s-a înconjurat de tinerj(tehnocraţi vorbitori de limbi străine, majoritatea fără trecui. politic, ceea ce vrea să însemne că nu au ocupat func-ţii de prim-plan sub fostul regim. Dar asta nu înseamnă că nu făceau parte din sistem. Pentru a obţine aprobarea să mergi în străinătate ca să studiezi dreptul, privilegiu de care s-a putut bucura de pildă tînărul şi strălucitul ministru al afacerilor externe. Adrian Năstase, fost purtător de cuvînt al Frontului Salvăm Naţionale, trebuia.să oferi anumite garanţii precum şi cîteva dovezi serioase de fidelitate faţă de regim. Dar nu există alţi oameni. Asta e adevărat pentru miniştrii Şi *c* cu atît mai adevărat pentru rotiţele aparatului, unde nici măcar nu s-a făcut acest efort de primenire. Oamenii au rămas pe locurile lor, reţelele lor. oculte de clienţi şi „protejaţi" au rămas şi ele. Andrei Pleşu, vechiul meu prieten şi disident de marcă, numit ministru al-culturii după Revoluţie, a hotărît să rămînă în post. îşi trăieşte funcţia, ca. pe un sacrificiu, nu fără teribile drame de conştiinţă* convins însă că mai poate fi încă util. Repetă' adesea că singurul, domeniu care nu a fost complet distrus în ultimul deceniu, este cultura. Experienţa lui de om dc bună-credinţă, hotărît să schimbe lucrurile, dovedeşte ce se poate face de fapt. A dat afară numeroşi funcţionari — chiar dacă, aşa cum mărturiseşte cu ironie, l-a păstrat, „pentru competenţa lui“, într-un post-cheie din conducerea ministerului, pe funcţionarul care îl exilase cu doi ani în urmă intr-un-fund de ţară, pentru că a semnat & scrisoare deschisa de solidaritate cu Mircea Dinescu. A îndepărtat o mulţime de incapabili şi a adus din exil oameni plini de idei, punîndu-i în fruntea Teatrului Naţional sau a Teatrului din Iaşi. L-a desemnat, pentru a conduce cinematografia românească* pe Lucian Pintilie, şi el întors din exil, auto]' a două filme remarcabile — unul dintre ele

fiind *Reconstituirea* — înainte de a fi fost.condamnat la tăcere. Pleşu a putut acţiona pentru că, în domeniul lui, există cel puţin talentele şi competenţele capabile să preia ştafeta. Dar cum să faci asta în economie, în sectoarele tehnice ? Unde să găseşti • oamenii, chiar dacă persoanele tu- răspunderi în guvern ar avea o veritabilă dorinţă de ft- transforma lucrurile ? Schimbarea unui şef de departa- fnent, a unui director de uzină nu e suficientă. Mai sînt şi obiceiurile bine înrădăcinate, din vîrf pînă la baza pira-

▪midei sociale. Democraţia există, cel puţin mijloacele termale ale democraţiei, .care sînt dreptul la vot şi dreptul la grevă, dreptul de a spune nu. Dar prea puţini oameni sîiîfc conştienţi'de îndatoririle pe care ea le impune. Să te ţii pe propriile-picioare, să-ţi asumi responsabilităţile, să te aventurezi îritr-o afacere li se par tot atîtea necuviinţe. în- tr-un anfflffiM, 'mulţi români ar vrea să poată profita de avaritdjiife ©fecîSentului şi de libertăţile recucerite, dar să păstrB0©Jţ(i>tBifef8i tot ceea ce vechiul sistem putea oferi mai limştfta¥?:

— *JPvica Jieeasta de viitor explică, după părerea dumneavoastră, covârşitoarea majoritate pe cave a obţinut-o in alegeri Frontul Salvării Naţionale ? Opoziţia a încercat să pună jalnicul ei eşec pe-seama fraudelor electorale. Observatorii străini uu rămas totuşi cel puţin circumspecţi in această privinţă...*

— Din păcate, trebuie să recunosc că fraudele electorale au avut dintotdeauna in România o wche ti ac!ţie, chiar în vremea în care democraţia funcţiona bine. ui un parlament adevărat şi mari personalităţi. Imaginaţl-vâ ce s-a putut întîmpla la 20 mai ! Bar asia nu explică totul. Desfăşurarea acestor alegeri era viciată *a priori,* ele au fost prost gîndite, :din punct de vedere juridic, încă de Ja început. Desemnarea simultană a deputaţilor, senatorilor şi a preşedintelui.republicii mi s-a părut .absurdă, de vrem ' ce nici o constituţie în vigoare nu prevedea forma de guvernă- mînt, natura puterilor preşedintelui republicii şi tipul de scrutin prin care trebuia să fie desemnat. Iiicscu şi cei doi şalangeri ai lui s-au prezentat la sufragiile populare pentru un post care încă nu există constituţional, pentru că vechea constituţie a fost abolită. Mai întîi, după ce s-ar fi format un guvern *de fado* — lucru care s-a şi întîm- plat —, ar fi trebuit să se convoace o Adunare constituantă — şi doar constituantă. Noua constituţie ar fi putut astfel să fie adoptată după o adevărată dezbatere, permi- ţînd opiniei publice să judece, în

cunoştinţă de cauză, implicaţiile diferitelor proiecte. Acestor greşeli de ordin juridic li se adaugă nerespectarea de Gătre putere a regulilor elementare ale jocului democratic. Mai întii, campania electorală a fost, de la început, impusă în condiţii de totală inegalitate. Data fixată, în mai, era mult prea apropiată pentru ca opoziţia să se poată face cunoscută. Nu mai exista opoziţie politică de aproape cincizeci de ani. Vechile partide dispăruseră, ca şi reprezentanţii lor de frunte care, majoritatea, ar fi astăzi centenari sau aproape. Răgazul era prea scurt, cu atît mai mult cu cît mijloacele de comunicare aparţineau statului, adică guvernului şi Frontului Salvării Naţionale, această identificare între guvern, partid şi stat fiind o moştenire tipică a comunismului, pe care Iliescu a avut mare grijă să nu o pună în cauză. Guvernul lui dispunea singur şi suveran de toate mijloacele de comunicare posibile, tipografii, televiziune, radio. Jocul era deci inegal de la bun început.

Pe de altă parte, cu excepţia Frontului Salvării Naţionale, partidele care se prezentau la alegeri erau organizaţii improvizate în grabă sau cîrpăcite de mîntuială. Baza tradiţională a naţional-ţărăniştilor şi liberalilor nu mai reprezenta aproape nimic, pentru că nu mai exista nici ţărănime, nici o clasă burgheză. Programele lor păreau in- terşanjabile şi nu difereau prea mult nici măcar de acela âl Frontului Salvării Naţionale. Politic vorbind, nu exista o opoziţie reală, nici de cadre, nici de gîndire coerentă. Conducătorii acestor partide s-au prezentat, de altfel, fără pic de abilitate. In pofida simpatiei pe care mi-o inspiră ăl Ion Raţiu, candidat la preşedinţie din partea Partidului faaţional-Ţărănesc, trebuie să admit că reapariţia sa în asemenea condiţii, după cincizeci de ani de absenţă, o căsătorie bogată şi o viaţă extrem de opulentă în Anglia, avea $e ce să şocheze pe oricine trebuise să trăiască în toţi aceşti ani în foame, sărăcie lucie şi frică. Cum ar fi putut alegătorii să se

recunoască în acest milionar britanic care vorbea româneşte cu accent englezesc şi purta papion ? Credea, fără îndoială, că întruchipează un model, dar nu a Reuşit să ofere despre sine decît o imagine disuasivă.

> Radu Câmpeanu, candidatul liberal, nu avea acest gen de handicap. Făcuse închisoare, apoi, departe de a se scălda în aur, cunoscuse în Franţa dificultăţile exilului. întors în România, îşi regăsise cîţiva foşti prieteni, cei caiv, in 194G, formau tînăra gardă, talentată şi promiţătoare, a Partidului Liberal, dar care între timp deveniseră nişte domni bătrîni, purtători ai unei ideologii liberale clasice, deloc adaptată la sensibilitatea sau la nevoile actuale ale naţiunii. Partidul mai avea în rîndurile sale şi oameni mediocri,'care^se implicaseră în toţi aceşti ultimi ani în acti- vităţîP'flîî'pf'ea limpezi. Alţii, din rîndul cadrelor noi, mai tinert^' fără îndoială plini de merite, nu aveau decît defectul de-a fi nişte necunoscuţi.

Candidaţii aceştia făceau opoziţie unui guvern şi linei formaţiuni politice stăpîne pe structurile puterii moştenite de la fostul regim. Frontul Salvării Naţionale nu se prezenta ca un partid. De fapt era o grupare eterogenă, constituită in efervescenţa Revoluţiei din Decembrie şi care număra in rîndurile sale, în afara anumitor personaje îndoielnice caro făcuseră carieră sub Ceauşescu, disidenţi prestigioşi. Unii, precum Doina Cornea sau Ana Biandiana, se distanţaseră curînd de el, dar alţii nu. Marea forţă a Frontului constă în faptul că întruchipează atît revoluţia care l-a răsturnat pe Ceauşescu, cît şi menţinerea u.nei bune părţi a sistemului. Printr-o scamatorie fără echivalent în Est, această formaţiune a putut pretinde şi că distruge comunismul, şi că reprezintă continuarea lui directă. Toate partidele comuniste din Europa centrală şi-au schimbat,' fireşte, numele. Ele se intitulează acum socialiste,. cu un adjectiv complementar oarecare. Admit că au comis greşeli, dar nu îşi reneagă în întregime trecutul. In ce-1 priveşte, Frontul Salvării Naţionale se reclamă din social- dcmocraţie şi nu vrea să recunoască faptul că a recuperat o bună parte din cei patra milioane de membri ai răposatului Partid

Comunist Român, care a dispărut fără urmă peste noapte. Frontul se împăunează cu prestigiul uzurpat al revoluţiei, dar o face slujindu-se de frazeologia naţionalistă şi populistă cu care, la urma urmelor, lumea este obişnuită. Asia poate, fără îndoială, să dea naştere la reacţii de respingere în marile oraşe — şi nu numai. Dar Ia ţară, simpla idee că ar mai putea exista şi altceva pe lume încă nu le-a intrat oamenilor în cap. Puţinele mijloace de informare de care a dispus opoziţia imediat după revoluţie nu ajungeau pînă în colţurile îndepărtate de ţară. Ziarele erau tipărite, dar aruncate în drum de îndată ce trenul care trebuia să le transporte pleca din :gară. Televiziunea poartă răspunderea cea mai grea. Este, cred, singura televiziune din lume care simte nevoia să-şi afişeze în emblemă epitetul de „liheră", ca şi cum lucrul ăsta nu ar fi deloc de la sine înţeles, ci ar trebui să-l proclami cu ostentaţie. Ea a păstrat tonul solemn, adulator şi prostesc optimist al televiziunii lui Ceauşescu, limba de lemn, expresiile dragi lui Iliescu însuşi şi continuă să intoxice masele largi.

La sate, în colţurile îndepărtate de ţară, foştii patroni locali au trecut cu arme şi bagaje la Frontul Salvării Naţionale şi nu e de mirare că vechile reflexe ale fricii şi supunerii au persistat. La toate astea s-a adăugat pur şi simplu conservatorismul: pe oamenii aceştia care nu şi-au schimbat decît eticheta ştii măcar cum să-i iei. Li se cunosc punctele slabe, lucru esenţial într-o societate în care ciubucul şi arta de a te descurca au fost multă vreme singurele paliative la carenţele sistemului.

— ***Silviu Brucan, eminenţa cenuşie a Frontului înainte de a sc fi distanţat de el, constata cinic, imediat după ale****gerile* ***din mai 1990 : „In 1946 am trucat alegerile pentru a*** *lua* ***puterea; de data asta nici măcar nu am avut nevoie,***[e] ***Nu credeţi că rezultatul acestor alegeri este, înainte*** *ăe toate,* ***simptomul unei societăţi***

infantilizate, fericită că şi-a găsit tăticul cel bun care să o hrănească şi să-i dea *căldură ?*

— E adevărat. Mulţi oameni au crezut că totul mergea mai bine doar pentru că alimentele erau mai puţin rare. Tot mai trebuia să stai la cozi imense, dar măcar nu te întorceai cu mîna goală. De altfel, am avut destul timp ca să ne obişnuim cu aceste cozi şi există tendinţa de a le accepta fără mofturi. Cei care stau la coadă sînt pensionarii, e ocupaţia lor. Uneori se şi amuză, cozile au devenit u.n fel de club al vîrstei a treia.

Un tiran e mult mai uşor de răsturnat decît un sistem. Ceauşescu a fost un fel de excrescenţă delirantă şi paranoică a sistemului comunist. Dar în acest sistem mulţi au fost implicaţi şi mulţi sînt interesaţi, într-o formă sau alia, chiar în menţinerea lui. Mulţi dintre cei care se arătau ostili lui **Ceauşescu** şi care i-au aplaudat căderea profi**tau** cu **toate** astea **de** privilegiile, mai mici sau mai mari, **distribuite de regim.** Un drept nu se obţinea niciodată **decît ea un favor, în** schimbul a ceva, a unui cadou. Toţi **cei caredt**ţhleau o eiosvîrtă de putere cit de mică, adică po- **sibiliteefeeiuide a** se lăsa corupţi, compensau astfel nivelul **scăzut**'^Salariilor lor. Responsabilii de magazine alimentare, **de pildă,** puneau deoparte mărfurile pentru cei care puteau plăti gras, în general nu cu bani, pentru că mo**neda nu** valora cine ştie ce. Dacă puteai obţine pentru ci**neva** scutirea de serviciul militar sau un concediu medical, dacă puteai procura un paşaport sau o viză, carne ; on ţigări- americane erai deţinătorul unei adevărate monede de **schimb.** Circuitele pieţei negre şi ale corupţiei nu. au fost abolite. Milioanele de români care profiră do ele la o scară mai mare sau mai mică se tem ele saltul în no cunoscut pe care îl reprezintă o societate deschisă ri intr-adevăr concurenţială. După relativa îmbunătăţire ca; .' a marcat perioada imediat următoare schimbării rcgimrmi, nu au mai dorit altceva decît s-o menţină, nu mai ru râie ambiţii. **Au** fost împotriva lui Ceauşescu, acum sînt poate pentru Iliescu sau pricep că Iliescu, chiar dacă parc mai bun decît predecesorul său, nu s-a atins totuşi de Securitate. Teama de a fi supravegheaţi, controlaţi, spionaţi nu-i părăseşte pe oameni de la o zi la alta, chiar dacă în parte e mitică. în România încă nu se crede în secretul cabinei de vot.

— Această persistenţă a fricii este un fenomen propriu României, unde regimul anterior a făptuit, totuşi, mai puţine violenţe

fizice decît în alte ţări ?

— România, contrar altor ţări din Est, a cunoscut înainte de Ceauşescu teroarea colectivizării pămîntului şi a naţionalizării agriculturii la o scară care nu are egal decît în Uniunea Sovietică. Fenomenul nu a fost prin nimic comparabil cu cel din Polonia ; a avut loc în Ungaria, dar nu In chip atît de implacabil, fără deplasări masive şi forţate de populaţie ţărănească. Au venii apoi programele de „omogenizare" ale lui Ceauşescu, visul lui nebunesc de-a fabrica un om nou şi începuturile „sistematizării" satelor. Frica e deci profundă, veche, chiar dacă e disproporţionată faţă de ceea ce ar putea-o într-adevăr motiva astăzi. Ea este ca o fantomă care bîntuie în adîn- curile corpului social, ca un fel de mitologie fantastică, ca o malefică emanaţie care cufundă colectivitatea în- tr-un fel de hipnoză. E aici, prezentă, nedesluşită, deseori fără obiect, ca un fond de angoasă care nu are nevoie de motive pentru a se perpetua.

Nu ştim încă foarte bine ce s-a petrecut şi continuă să se petreacă în conştiinţele individuale ale românilor care au avut de suferit. Analiza relelor de care a suferit această ţară nu este încă decît în stadiul de schiţă. Personal, am avut o existenţă destul de fericită, în pofida anilor de clandestinitate şi de închisoare. Cred că sînt dotat anume pentru bucurie.

— Faptul că revolta din decembrie 1989 nu a avut loc decît în dteva oraşe mari, că cea mai mare parte a ţării a rămas pasivă explică, poale, şi el comportamentul actual. Poporul nu şi-a exorcizat cu adevărat demonii...

— în general, aşa se întîmplă cu toate revoluţiile : vîlvătaia e rareori generalizată, ea cuprinde doar cîteva centre vitale. Dar adevărul este că toate mişcările de rezistenţă din istoria României au fost reprimate în faşă. La începuturile regimului comunist, o rezistenţă armată a supravieţuit în munţi

timp de aproape zece ani, înainte de-a fi total exterminată, cum era inevitabil. Această mişcare era, de altfel,'destul de compozită. Cuprindea mulţi foşti membri ai Gărzii de Fier sau persoane compromise datorită colaborării cu nemţii, chiar dacă nu erau numai dintre aceştia. Urmele pe care ea le-a lăsat în memoria colectivă constau într-un sentiment difuz de neputinţă. A mai existat un episod care a marcat profund conştiinţa românilor : cel al revoluţiei din Ungaria, din 1956, care i-a făcut să înţeleagă faptul că o revoltă populară ener-

poate pane în pericol cel mai redutabil regim, chiar dacă se termină aşa cum s-a terminat. Dar fiecare aştepta ca altul să aibă iniţiativa răzvrătirii. în aşteptarea marelui gest eroic, îţi rînduiai viaţa de zi cu *zi,* cu lucrurile ei mărunte, cu micile umilinţe, cu micile compromisuri cîte- odată. Apoi, te autoironizai. Lipsindu-ţi curajul în faptele de zi cu zi, îţi lustruiai armele pentru o zvîcnire viitoare, pentru ziua cînd va merita într-adevăr, pentru ziua în care, cu siguranţă, hu.vei mai ezita. Uneori, însă. paharul mai dădea pe dinafară şi cîteva explozii sociale au marcat ultimii '2ăce ani ai regimului lui Ceauşescu. Aceiaşi oameni care păreau să poată îndura orice pentru căi, aşa cum spune un proverb românesc, ..capul plecat sabia nu-1 taie“, atacau sediul Partidului Comunist în timpul revoltei de la Braşov din 1987, îi sechestrau pe conducătorii locali sau chiar pe Ceauşescu însuşi, cum făcuseră minerii din Valea Jiului, zece ani mai înainte. Toate aceste răbufniri au fost dur reprimate. Capii lor au fost închişi sau au dispărut. Efectul terorii funcţiona din plin. Liderii spontani ai acestor mişcări ştiau că oricum vor pluti scump şi, poate, pentru nimic. Această dimensiune a sacrificiului, care nu trebuie uitată, este cealaltă faţetă a resemnării care li se reproşează românilor.

Ea era perceptibilă de altfel la manifestanţii din Piaţa Universităţii. Dincolo de cele cîteva sloganuri, de cele cîteva cîntece, de insolenţă şi de ironie, în

afara cîtorva discursuri rostite de intelectualii veniţi să-i sprijine, ,,go- lanii“ nu prea aveau, în fond, ce spune. Nu aveau la dispoziţie decît o retorică săracă şi fără miez. Cînd erau întrebaţi care le sînt revendicările, nu aveau decît un singur răspuns : „Jos Iliescu“, exact ca în decembrie, cînd reprezentanţii Comunei din Timişoara cereau, ca o condiţie prealabilă tuturor celorlalte, înlăturarea lui Ceauşescu. Cu deosebirea că pe atunci nu exista altă revendicare posibilă. Astăzi, problema se pune altfel : cum să

structurezi o opoziţie socială ? Cu cine ? Cum ? Asta este problema viitorului imediat. Unii cred că pot miza pe partidele din opoziţie. Nu au făcut minuni la alegeri, dar au întrunit totuşi nişte voturi şi au cîţiva deputaţi aleşi.Procentual, principala forţă de opoziţie este, totuşi, la ora actuală... U.D.M.R.-ul, care regrupează voturile minorităţii maghiare şi care, cu cele 7% din sufragii, îi depăşeşte cu cîteva zecimi de procente pe liberali. Dacă se mizează pe partide, trebuie pariat pe timp şi e nevoie de răbdare. Cu vremea, ele se vor organiza, fără îndoială, mai bine, vor scoate la iveală noi cadre, vor sfîrşi prin a-şi întemeia pe noile realităţi economice şi sociale, programele şi electoratul. Dar, în viitorul imediat, esenţială este, după părerea mea, organizarea unui Forum civic. Adevărata opoziţie, în România, este strada, nu partidele. Conştiinţa morală a ţării se află în stradă. După intervenţia minerilor din 14 şi 15 iunie, oamenii s-au refugiat în casele lor, terorizaţi. Apoi, organizaţiile „golanilor", în primul rînd Liga Studenţilor, au chemat în iulie la o mare manifestaţie şi peste 50 000 de persoane au răspuns chemării. Frica fusese învinsă. Acest tineret şi aceste grupări trebuie organizate intr-un Forum civic, pornind de la formaţiunile existente : Grupul pentru Dialog Social şi alte cîteva mişcări, precum Alianţa pentru Democraţie sau gruparea 21 Decembrie, Aceste organizaţii trebuie să facă efortul de a defini ce au în comun. Am constatat, de pilda, că în presa franceză se vorbeşte despre Grupul penii u Dialog Social ca de o mişcare de stînga. Nu sînt atît de sigur că e de stînga, dar nici că nu este. E o grupare de persoane cu experienţe distincte, care numără printre intelectualii ei şi rcgalişli, şi oameni care nu sînt regalişti. Acest caracter compozit este, de fapt, marea sa forţă. Dar cir ar aşa stînd lucrurile, trebuie definite principiile fundamentale care îi unesc pe aceşti oameni, dacă dorim ca ele să întrunească o adeziune din ce în ce mai largă. Spre deosebire de Iliescu, noi nu trebuie să ne temem să-i tratăm pe oameni ca pe nişte adulţi. Trebuie să-i facem să înţeleagă unde se află adevăratele mize, unde se află

dificultăţile, dar şi care sînt potenţialităţîle unei societăţi înir-adevăr libere şi pluraliste. Brucan spunea că va fi nevoie de douăzeci de ani pentru ca România să devină o adevărată democraţie. Tare mă tem că nu e departe de adevăr. Dar, la urma urmelor, nu deprinde decît de noi să scurtăm acest răstimp, să urgentăm maturizarea politică printr-o gîndire coerentă şi persuasivă.

— *Intenţionaţi să vă consacraţi acestei sarcini ?*

Nu-mi fac iluzii că fără mine nu s-ar împlini. Dar, *în* măsura în oare voi putea să contribui la constituirea acestui Forum, ţin neapărat să o fac şi înţeleg să găsesc o cale pentru a nu rămâne multă vreme plecat din România. Vremea ambasadei s-a sfîrşit. Cred că misiunea mea s-a terminat, chiar ca ambasador al „golanilor", în afara faptului, poate, de a mai limpezi eîteva aspecte referitoare la România, prost înţelese de către opinia publică franceză. Dar esenţialul este acum în ţară.**C U P R I N S**

Prolog ..... . ; : ?
7

I. Revoluţia noastră între ghilimele . . ; . ; 13
II. O ambasadă de patru luni sau Opera de trei parale.....29
III. Mica Franţă de la Dunăre.....; : ; 49
IV. „Sire, va veni, poate, ziua...“ r 65
V. Xenofobie în variantă românească, . ; ; ; 89
VI. De la o dictatură la alta.....îi; 92
VII. Lunga mea clandestinitate 99
VIII. Despre buna folosinţă a închisorii . . ; ; 117
IX. Debuturi promiţătoare.....; ; ţ : 137
X. Disidenţe.....; . . . î ; ; 152
Xî. Imposibilul proces . . . . : : : ; ; ; 166
XII. Catastrofă şi deriziune . . . ; : ; ; ; ; 174